

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Випускна робота бакалавра

на тему «Дефіцит державного бюджету та напрями його мінімізації»

Виконала: студентка 4-го курсу, групи 401-ЕФ

Спеціальності

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Копил Р.В.

Керівник: к.е.н., доцент Скриль В.В.

Рецензент: Начальник Головного управління
Державної казначейської служби України
у Полтавській області Чепурний О.В.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із

праць інших авторів без відповідних посилань

Копил Р.В.

Підтверджую достовірність даних, використаних
у роботі

Копил Р.В.

Полтава, 2021 року

АНОТАЦІЯ

Копил Р.В. «Дефіцит державного бюджету та напрями його мінімізації». Рукопис. Випускна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, 2021.

Робота містить 107 сторінок, 12 таблиць, 24 рисунки, список літератури із 71 джерела та 6 додатків.

Ключові слова: державний бюджет, доходи, видатки, дефіцит бюджету, фінансування дефіциту, мінімізація дефіциту, бюджетна політика.

Мета роботи – дослідження дефіциту державного бюджету України та обґрунтування напрямів його мінімізації.

Об'єктом дослідження є дефіцит державного бюджету України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних положень, щодо формування та мінімізації дефіциту державного бюджету України.

У випускній роботі розглянуто комплекс питань, пов'язаних із дослідженням поняття, видів, причин і наслідків формування дефіциту державного бюджету, вивченням бюджетної політики держави у напрямі систематизації джерел фінансування та скорочення дефіциту державного бюджету, аналізом стану, тенденцій формування та структури джерел фінансування дефіциту державного бюджету України, оцінюванням бюджетної безпеки України, узагальненням міжнародного досвіду фінансування й зменшення величини дефіциту державного бюджету та обґрунтуванням напрямів скорочення дефіциту державного бюджету України.

АННОТАЦИЯ

Копил Р. В. «Дефицит государственного бюджета и направления его минимизации». Рукопись. Выпускная работа на соискание первого (бакалаврского) уровня высшего образования по специальности 072 «Финансы, банковское дело и страхование» – Национальный университет «Полтавская политехника имени Юрия Кондратюка», Полтава, 2021.

Работа содержит 107 страниц, 12 таблиц, 24 рисунка, список литературы из 71 источника и 6 приложений.

Ключевые слова: государственный бюджет, доходы, расходы, дефицит бюджета, финансирования дефицита, минимизация дефицита, бюджетная политика.

Цель работы – исследования дефицита государственного бюджета Украины и обоснование направлений его минимизации.

Объектом исследования является дефицит государственного бюджета Украины.

Предметом исследования является совокупность теоретических и практических положений по формированию и минимизации дефицита государственного бюджета Украины.

В выпускной работе рассмотрен комплекс вопросов, связанных с исследованием понятия, видов, причин и последствий формирования дефицита государственного бюджета, изучением бюджетной политики государства в направлении систематизации источников финансирования и сокращения дефицита государственного бюджета, анализом состояния, тенденций формирования и структуры источников финансирования дефицита государственного бюджета Украины, оценкой бюджетной безопасности Украины, обобщением международного опыта финансирования и уменьшение величины дефицита государственного бюджета и обоснованием направлений сокращения дефицита государственного бюджета Украины.

ANNOTATION

Kopil R. V. "State budget deficit and directions of its minimization". Manuscript. Graduation thesis for the first (bachelor's) level of higher education in specialty 072 "Finance, Banking and Insurance" – National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, 2021.

The work contains 107 pages, 12 tables, 24 figures, bibliography from 71 sources and 6 appendices.

Keywords: state budget, revenues, expenditures, budget deficit, deficit financing, deficit minimization, budget policy.

The purpose of the work – research of the Ukraine state budget deficit and substantiation of its minimization directions.

The object of study is the state budget deficit of Ukraine.

The subject of research is a set of theoretical and practical provisions for the formation and minimization of the state budget deficit of Ukraine.

The final work considers a set of issues related to the research of the concept, types, causes and consequences of the state budget deficit, study of the state budget policy in the direction of financing sources systematization and reduction of the state budget deficit, analysis of the state, formation tendencies and structure of financing sources of the Ukraine state budget deficit, estimation of Ukraine budgetary security and reduction of the state budget deficit size, substantiation of reduction directions of the state budget deficit of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ	6
1.1. Поняття дефіциту державного бюджету та його види	6
1.2. Причини та наслідки формування дефіциту державного бюджету.....	15
1.3. Бюджетна політика держави: джерела фінансування та мінімізація дефіциту державного бюджету.....	23
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	35
2.1. Аналіз стану та тенденцій формування дефіциту державного бюджету України.....	35
2.2. Дослідження структури джерел фінансування дефіциту державного бюджету	50
2.3. Вплив дефіциту державного бюджету на показники бюджетну безпеку України.....	60
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ МІНІМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	72
3.1. Міжнародний досвід фінансування та зменшення величини дефіциту державного бюджету.....	72
3.2. Проблеми та напрями скорочення дефіциту державного бюджету України..	81
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТКИ.....	107

				ВР 401-ЕФ 18191						
	П. І. Б.	Підпис	Дата							
Розроб.	<i>Копил Р.В.</i>			Дефіцит державного бюджету та напрями його мінімізації						
Перевір.	<i>Скриль В.В.</i>									
Н. Контр.	<i>Глушко А.Д.</i>									
Затверд.	<i>Птащенко Л.О.</i>									
				<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 25%; font-size: small;">Літ.</td> <td style="width: 25%; font-size: small;">Арк.</td> <td style="width: 50%; font-size: small;">Акрушів</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;"> </td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">107</td> </tr> </table>	Літ.	Арк.	Акрушів		3	107
Літ.	Арк.	Акрушів								
	3	107								
				Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування						

ВСТУП

В умовах поглиблення кризи, що викликана пандемією COVID-19, значну небезпеку для стабільності світової економіки становлять бюджетні дефіцити країн. Дефіцит державного бюджету є одним із важливих макроекономічних показників, котрий характеризує стійкість економічної системи, оскільки державний бюджет є провідною ланкою фінансової системи, важливим економічним важелем держави, ключовим інструментом державної фінансової політики. Від ефективності формування і використання державного бюджету залежить соціально-економічний стан країни. Країни, які створили ефективні економічні системи, що здатні регулювати співвідношення доходів і видатків держави, мають позитивне сальдо або незначний дефіцит мають переваги в кризовий період, коли відбувається зростання видаткової частини державного бюджету.

Наявність та зростання дефіциту державного бюджету, що спостерігається в Україні, є проблемою, котра спричиняє посилення інфляційних процесів, кризу у сфері державних фінансів, грошової системи, зростання диференціації в доходах і, як наслідок, погіршення соціально-економічного стану в суспільстві та є реальною загрозою в умовах економічної кризи. Тому дослідження особливостей формування та фінансування дефіциту державного бюджету України у сучасних умовах та визначення напрямів його мінімізації є надзвичайно актуальним питанням.

Мета роботи – дослідження дефіциту державного бюджету України та обґрунтування напрямів його мінімізації. Реалізація зазначеної мети зумовила необхідність постановки та вирішення таких завдань:

- розкрити поняття дефіциту державного бюджету та його види;
- узагальнити причини та наслідки формування дефіциту державного бюджету;
- охарактеризувати бюджетну політику держави щодо фінансування та мінімізації дефіциту державного бюджету;

- провести аналіз стану, тенденцій формування та структури джерел фінансування дефіциту державного бюджету України;
- дослідити вплив дефіциту державного бюджету на показники бюджетної безпеки України;
- систематизувати міжнародний досвід фінансування та зменшення величини дефіциту державного бюджету;
- визначити проблеми та напрями скорочення дефіциту державного бюджету України.

Об'єкт дослідження – дефіцит державного бюджету України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних положень, щодо формування та мінімізації дефіциту державного бюджету України.

У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, такі як: теоретичного узагальнення, описовий, діалектичний, метод статистичних порівнянь, економічного аналізу, графічний, табличний, індексний, коефіцієнтний.

Інформаційною базою роботи є законодавчі та нормативно-правові акти, звіти про виконання Державного бюджету, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Національного банку України, наукові праці українських і зарубіжних учених у фахових економічних виданнях, що присвячені проблемам дослідження бюджетного дефіциту.

Випускна робота складається з трьох розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1.1. Поняття дефіциту державного бюджету та його види

Основним фінансовим документом держави, фінансовим планом країни є державний бюджет. Він виступає одним із основних інструментів здійснення соціально-економічної політики, включає розпис доходів та видатків держави за певний проміжок часу та має статус закону.

Виникнення державного бюджету пов'язане із історичним розвитком суспільства, формуванням держави, ускладненням економічних відносин та необхідністю фінансування загальнодержавних функцій. Державний бюджет, будучи основним інструментом державної фінансової політики та фінансовою базою держави для здійснення її функцій, забезпечує розвиток не тільки пріоритетних галузей національної економіки, а й соціально-культурні заходи, обороноздатність країни, утримання органів державної влади та управління тощо. Таким чином, державний бюджет є знаряддям розвитку економіки, соціальної сфери, культури, підвищення матеріального статку суспільства [16].

Термін «бюджет» набув розповсюдження у офіційних документах лише на початку XIX ст., його буквальний переклад означає «шкіряний мішок», «шкіряний гаманець». Уявлення про бюджет як офіційний звіт про публічні доходи і видатки відображало початкову практику складання цього документа в кінці XVIII ст. саме у вигляді фактично зібраних доходів і здійснених видатків. Подальший розвиток економічного і фінансового життя, посилення ролі держави вимагало переходу до визначення попередніх розмірів доходів і на цій основі здійснення видатків. Таким чином, з офіційного звіту про доходи і видатки бюджет поступово перетворювався на документ, який відображав передбачувані доходи і видатки.

Державний бюджет відображає загальнодержавні потреби у грошових коштах, джерела їх формування, розподіл і перерозподіл. Результат формування грошових коштів представляється у доходах державного бюджету, а їх витрачання – у його видатках.

Відомий французький вчений Рене Штурм у своїй фундаментальній праці «Бюджет» відобразив еволюцію поглядів на сутність бюджету, серед яких:

– бюджет – це рівновага між державними потребами та коштами (Жан Батіст Сей);

– бюджет – це відомість, яка включає передбачувані доходи і видатки протягом певного часу. Бюджет – це таблиця, яка розраховує та порівнює доходи, що мають надходити, з видатками, що мають бути здійснені («Трактат про фінансову науку» Поля Леруа-Больє);

– бюджет – це акт, що передбачає та дозволяє щорічні доходи та видатки держави або інші повинності, які підкоряються закону та тим самим правилам (Кодекс Державної звітності 31.05.1862 р.);

– бюджет – це офіційний звіт про публічні доходи та видатки (Словник політичної економії) [13].

Бюджет насамперед слід розглядати як економічну (фінансову), розподільну, вартісну категорію. У цьому контексті бюджет – це система грошових відносин щодо формування та використання централізованого фонду грошових коштів, який перебуває у розпорядженні органів державної влади і місцевого самоврядування й використовується державою для виконання її функцій. Формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів, тобто бюджету, базується на системі відносин, суб'єктами яких є юридичні і фізичні особи, держава, міжнародні організації, а об'єктом – валовий внутрішній продукт, рідше – національне багатство.

Доходи бюджету формуються за рахунок усіх податкових, неподаткових та інших надходжень, що здійснюються на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України, включаючи гранти, дарунки, трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджет-

них установ. Бюджетні видатки відображають кошти, за допомогою яких здійснюється фінансування запланованих державних заходів і програм, за винятком коштів, спрямованих на погашення основної суми державного боргу, надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надмірно сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх відшкодування.

Обсяг доходів державного бюджету залежить від багатьох факторів, основними з яких є: рівень розвитку та виробничий потенціал економіки; методи господарювання; масштаби і спрямованість бюджетних програм, що реалізуються через бюджет; напрями діючої фінансової політики; взаємопогодженість дій всіх ланок бюджетної системи.

Оскільки державний бюджет включає систему перерозподільних відносин на макрорівні, то питання його формування і виконання набувають вагомого значення для функціонування держави, кожної юридичної і фізичної особи та в цілому для суспільства. При формуванні бюджету відбувається розв'язання таких ключових завдань:

- 1) визначення реальних обсягів доходів;
- 2) оптимізація структури видатків на основі критерію забезпечення максимального рівня зростання ВВП;
- 3) збалансування бюджету, виходячи з того, що потреби як будь-якого суб'єкта господарювання, так і держави в цілому, як правило, перевершують його можливості.

Державний бюджет відображає не тільки фінансовий стан держави, але й загалом характеризує фінансову ситуацію в країні та значно впливає на рівень суспільного добробуту. Він характеризується наступними показниками:

- рівновага доходів та видатків – збалансований бюджет;
- перевищення доходів над видатками – профіцит бюджету;
- перевищення видатків над доходами – дефіцит бюджету.

Перевищення видатків над постійними доходами у бюджеті, до яких належать податки, збори й обов'язкові платежі, що згідно з бюджетною класифікацією вважаються доходами бюджету, свідчить про бюджетний дефіцит.

Присутність дефіциту державного бюджету означає, що у плановому році до бюджету включені відповідні видатки держави, які не мають грошового забезпечення. Таке явище небажане для держави та часто вважається негативним. Однак, дефіцит зовсім не вказує на незбалансованість бюджету у цілому, адже у процесі його складання та затвердження визначаються потрібні джерела фінансування дефіциту.

Відповідно до ст. 2. Бюджетного кодексу України [1], дефіцит бюджету являє собою перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету). Найчіткіше визначальні характеристики цього поняття розкриває його сутність.

Бюджетний дефіцит є дуже складним економічним явищем, у якому віддзеркалюються різні аспекти соціально-економічного розвитку суспільства, ефективність економічної політики держави. Він має різні вияви, характеризується розмаїттям причин, чинників і наслідків.

Бюджетний дефіцит є питанням, яке обов'язково проходить процедуру голосування в парламенті. Його існування фіксується в правовому полі – в законі про бюджет. Сучасне фінансове законодавство також може встановлювати граничні норми бюджетного дефіциту відносно валового внутрішнього продукту (ВВП). Отже, бюджетний дефіцит слід розглядати не лише в економічній, а й у правовій площині.

Зміст бюджетного дефіциту як економічного явища в науковій літературі часто інтерпретують як об'єктивні економічні відносини, які виникають між учасниками відтворювального процесу в зв'язку з тим, що держава використовує грошові ресурси понад наявні доходи бюджету. Сутність цих відносин полягає у залученні додаткових обсягів доходів (зверх наявних у бюджеті) і їх направленість на фінансування видатків, передбачених бюджетом.

Узагальнення підходів до трактування сутності дефіциту державного бюджету представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Узагальнення трактувань сутності дефіциту державного бюджету

№ з/п	Автор, джерело	Визначення
1	Бюджетний кодекс України [1]	Перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету)
2	І.Я. Чугунов [12]	Один із вагомих інструментів процесу бюджетного регулювання, що суттєво впливає як на збалансованість бюджетної системи, так і на економічний розвиток держави
3	О.П. Кириленко [23]	Складне економічне явище, в якому віддзеркалюються різні аспекти соціально-економічної політики держави
4	А. Машко [30]	Причина виникнення незбалансованості бюджету
5	С.І. Юрій [16]	Балансуюча стаття бюджету, що засвідчує необхідність залучення додаткових джерел фінансування окремих державних видаткових програм понад наявні постійні надходження.
6	В.М. Федосов [19]	Негативне явище, що чинить руйнівний вплив як на економіку загалом, так і на окремі її галузі
7	В. Опарін [24]	Перевищення видатків над доходами бюджету, якими є податки й обов'язкові платежі, що згідно з бюджетною класифікацією віднесені до доходів бюджету
8	Л.П. Довгань [24]	Дефіцит свідчить про перевищення попиту в здійсненні видатків над пропозицією держави з мобілізації доходів бюджету

Так, переважна більшість науковців вважає, що дефіцит виникає унаслідок незбалансованості бюджету, тобто нестачі грошових ресурсів для фінансування певного обсягу державних видатків.

Бюджетний дефіцит має різноманітні прояви. Він не може бути однозначно оцінений, оскільки завжди потрібно враховувати всі його чинники. У сучасній літературі класифікацію дефіциту можна розглядати за наступними ознаками (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація дефіциту державного бюджету

Ознака	Види
1. За формою прояву	<ul style="list-style-type: none"> – відкритий – офіційно визнаний у законі про бюджет; – прихований – офіційно не визнається. Проявляється у вигляді завищення планових обсягів доходів, включення до складу доходів бюджету джерел фінансування його дефіциту; – фактичний – це реальне перевищення видатків над доходами бюджету, офіційно зафіксоване наприкінці бюджетного періоду [62].
2. За напрямками дефіцитного фінансування	<ul style="list-style-type: none"> – активний – спрямування коштів на інвестиції в економіку. Це сприяє зростанню ВВП, однак в певний період призводить до загострення інфляційних процесів. – пасивний – зумовлюється покриттям поточних бюджетних витрат [62].
3. За терміном дії	<ul style="list-style-type: none"> – тимчасовий бюджетний дефіцит. Він виникає не регулярно – з року в рік, а лише в окремі періоди несприятливої соціально-економічної кон'юнктури. Це явище не є типовим для бюджетної практики; – постійний (хронічний) бюджетний дефіцит. Сучасні бюджети мають хронічні бюджетні дефіцити. Усі заходи, які проводилися в рамках фіскальної політики провідних країн світу, поки що не допомогли подолати хронічний характер дефіцитів [71].
4. За причинами виникнення	<ul style="list-style-type: none"> – вимушений – виникає внаслідок низького рівня виробництва ВВП. – свідомий – визначається фінансовою політикою держави. Реалізується шляхом зниження податків, зростання державних видатків і позик [67].
5. Залежно від зв'язку з економічним циклом	<ul style="list-style-type: none"> – циклічний бюджетний дефіцит – це дефіцит, який виникає під час циклічного економічного спаду і скорочення внаслідок цього бюджетних доходів. Фактично уряд на цій фазі циклу починає підтримувати сукупний попит, збільшуючи бюджетні видатки. У результаті фактичний дефіцит перевищить розмір циклічного дефіциту, а різниця між цими показниками покаже розмір експансійного впливу бюджету (його називають циклічним ефектом бюджету); – структурний дефіцит – це різниця між фактичними бюджетними видатками і сумою доходів, яка була б отримана бюджетом в умовах повної зайнятості за існуючої системи оподаткування [71].

Однією з найпоширеніших класифікаційних ознак для виділення різних видів дефіциту державного бюджету є його поділ за строком виникнення наступним чином:

- звітний дефіцит бюджету – співвідношення фактичного обсягу дефіциту до річного звіту про виконання Державного бюджету України;
- плановий дефіцит бюджету – запланований та затверджений обсяг перевищення витрачання над надходженнями, який відображається у Законі України «Про Державний бюджет України».

За місцем виникнення розрізняють зовнішній дефіцит державного бюджету, що являє собою зовнішні видатки за винятком надходжень від зовнішніх джерел, та внутрішній, який відображає перевищення обсягу загального дефіциту над зовнішнім.

Важливою класифікаційною ознакою при дослідженні дефіциту державного бюджету є його поділ за формою вияву на такі види:

- відкритий – стан бюджету який офіційно затверджений у законі України «Про Державний бюджет України» на плановий рік чи у рішеннях сесій місцевих рад про відповідний місцевий бюджет, де уточнюються джерела фінансування дефіциту;
- прихований – на відміну від відкритого, офіційними документами держави не визнається й проявляється в завищенні запланованих обсягів доходів та включенням до їх складу відповідних джерел, які направлені на покриття бюджетного дефіциту, а не для фінансування планових видатків.
- квазіфіскальний – прихований дефіцит бюджету, обумовлений квазіфіскальною діяльністю держави, зокрема, забезпечення державними підприємствами грошовими ресурсами надлишкової зайнятості у державному секторі і виплата ними заробітної плати за ставками, які є вищими від ринкових, за рахунок банківських позик чи шляхом накопичення взаємної заборгованості; нагромадження у комерційних банках великого портфелю непрацюючих кредитів, які відділилися від державного банку на початкових стадіях економічних реформ; окремі операції, пов'язані з державним боргом, а також фінансування

Національним банком України збитків від заходів стабілізації обмінного курсу валюти, безвідсоткових та пільгових кредитів уряду, а також рефінансування за пільговими ставками промислових, сільськогосподарських та житлових програм.

За причинами виникнення дефіцит державного бюджету класифікують на: вимушений – виникає тоді, коли з'являється потреба витратити грошові кошти більше, ніж можна їх мобілізувати; є результатом стихійних лих, воєн, епідемій, розрухи, економічної кризи, гіперінфляції, супроводжується нестачею фінансових ресурсів, уникнути якої неможливо; невимушений – формується внаслідок проведення неефективної фінансової політики та некваліфікованого керівництва фінансовою системою.

За напрямками фінансування дефіцит державного бюджету поділяють на активний дефіцит, який націлений на фінансування бюджетних інвестицій у високоефективні інвестиційні проекти, та пасивний дефіцит – фінансування поточних потреб держави, за рахунок бюджетних ресурсів. Різниця між двома видами дефіциту полягає в тому, що активний дефіцит дає можливість активізувати подальший розвиток економіки, а пасивний – викликаний інфляцією.

За критеріями визначення складових дефіциту розрізняють три його види:

- фактичний дефіцит – у загальному вираженні це різниця між поточними видатками і доходами бюджету держави;
- структурний – це різниця між видатками і доходами бюджету в умовах повної зайнятості;
- циклічний дефіцит – це дефіцит, який виникає в результаті циклічного економічного спаду, і внаслідок цього призводить до зменшення бюджетних доходів. Фактично уряд країни на цьому етапі циклу починає підтримувати сукупний попит, збільшуючи видатки бюджету. Як результат, фактичний дефіцит перевищить розмір циклічного дефіциту і різниця між цими показниками покаже розмір експансійного впливу бюджету (його називають циклічним ефектом бюджету). Циклічний дефіцит визначається як різниця між фактичним і структурним дефіцитом.

Охарактеризувавши взаємозв'язок між цими видами, можна підсумувати, що фактичний дефіцит є зовнішнім виявом розбалансованості доходів і видатків бюджету, а структурний та циклічний – його внутрішніми складниками. Якщо фактичний дефіцит віддзеркалює реальні доходи та видатки бюджету, то структурний – дефіцит в умовах повної або високої зайнятості потенційних виробничих ресурсів, а циклічний – це результат недонадходження доходів бюджету внаслідок циклічних кон'юнктурних коливань.

Завдяки циклічному бюджету можна визначити зміну надходжень та видатків, яка виникає внаслідок того, що економіка не працює за потенційного обсягу виробництва, а знаходиться у стані піднесення чи спаду.

За строками дії бюджетний дефіцит поділяють на стійкий, який спостерігається у довгостроковому періоді, та тимчасовий, що спостерігається у короткостроковому періоді, пов'язаний з касовими розривами у виконанні бюджету або непередбаченими подіями, зокрема з незбіганням строків фінансування видатків зі строками надходження доходів до бюджету.

Розглядаючи види дефіциту державного бюджету за зв'язком із державним боргом варто виділяти первинний дефіцит, що є різницею між обсягом дефіциту бюджету і виплатою відсотків за державний борг, і операційний дефіцит державного бюджету із вирахуванням інфляційної частини відсоткових платежів з обслуговування державного боргу.

Отже, розглядаючи бюджетний дефіцит можна відмітити, що в основі його виникнення завжди знаходиться потреба використовувати ресурсів більше, ніж є реальних доходів. Рішенням цієї проблеми суто теоретично є досить простим – потрібно збільшити податкові надходження чи інші доходи або зменшити витрачання. Проте в дійсності усе складніше, тому що збільшувати податки недоцільно, або здебільшого неможливо, в свою чергу скорочувати видатки теж є неможливим, так як вони досягли свого критичного мінімуму. У зв'язку з цим система дефіцитного фінансування державних потреб є досить поширеним явищем більшості країн світу з різними фінансовими можливостями.

1.2. Причини та наслідки формування дефіциту державного бюджету

Бюджетний дефіцит є найбільш складним і водночас досить поширеним явищем, яке має певні причини виникнення та певні обмеження, котрі відображають характер його впливу на показники розвитку країни та її економічну безпеку.

Немає жодної країни світу, яка б не стикалась з дефіцитом бюджету на тому чи іншому етапі свого економічного розвитку. Маастрихтською угодою визначено, що припустимим є дефіцит бюджету на рівні 3 % від ВВП. Це та величина дефіциту, що не містить у собі ознак фінансової кризи і не призводить до тяжких наслідків. Безперечно, такий «норматив» є досить умовним та може використовуватися при здійсненні операцій із надання кредитів тим чи іншим країнам від міжнародних фінансових організацій із метою визначення і забезпечення платоспроможності позичальника.

Бюджетний дефіцит може набувати різної якості, виникати за різних обставин, викликати різні наслідки. Безсумнівно за умов ідеальної ситуації в економіці дефіцит відсутній, держава може оптимально управляти своїми фінансовими можливостями і потребами без ніякої шкоди суспільству. Проте, це трапляється рідко, тому що економічні кризи є розповсюдженим явищем.

Загальновідомим чинником дефіциту бюджету є обмеженість держави грошовими ресурсами для забезпечення наповнення бюджету необхідними доходами. Основними причинами цього можуть бути: надто високий рівень собівартості виробництва товарів, зменшення виробництва, необхідність реконструкцій виробництва за допомогою впровадження новітніх технологій, незбалансованість економіки, або взагалі зниження ефективності господарювання.

До другої групи чинників бюджетного дефіциту відносимо непомірне збільшення видатків бюджету не враховуючи фінансові можливості. Витрати провадяться не враховуючи їх доцільність та ефективність.

До третьої групи чинників, яка є найвагомішою серед інших, можна віднести інфляційні процеси, розбалансування грошового обігу і системи розрахунків, недосконалу інвестиційну, податкову і кредиту політику та інші:

- низький рівень життя більшої частини населення країни;
- нераціонально складена структура бюджетних витрат;
- зростання внутрішнього та зовнішнього боргу країни;
- вимушене зростання витрат на вирішення економічних питань та розширення промисловості (причому шляхом збільшення обсягу виробництва, а не за рахунок удосконалення технологічних ресурсів) ;
- скорочення доходів через кризове становище країни;
- надзвичайні обставини, що потребують негайного фінансування;
- корупція в державному секторі;
- неефективна податкова політика і, як наслідок, розвиток тіньової економіки.

Причини виникнення бюджетного дефіциту також можуть бути пов'язані з необхідністю здійснення значних державних вкладень у розвиток економіки, з метою її структурної перебудови, досягнення перспективних перетворень. В цьому випадку дефіцит бюджету представляє не кризовий перебіг суспільних процесів, а діяльність держави з регулювання економічної кон'юнктури, його бажання забезпечити прогресивні зрушення в структурі суспільного виробництва. Якщо розмір дефіциту державного бюджету знаходиться в нормі, тобто не перевищує порогового значення у 3 % ВВП, він не має дестабілізуючого впливу на економіку країни.

Відповідно до розглянутої класифікації чинників, що призводять до появи дефіциту бюджету, можна виокремити чотири категорії дефіцитів, які були сформовані Є. Коломінім за результати історичного узагальнення. Дефіцити які стосуються першої та другої групи можуть з'являтися через дії неекономічних факторів. Третю групу утворюють дефіцити, що викликані кризовими про-

цесами в економіці. Причини дефіцитів четвертої групи лежать у політичній площині.

Це призводить до неефективного використання бюджетних коштів, завищення обсягу видатків бюджету, їх нерациональної структури, недоотримання бюджетом доходів і т. п.

У результаті об'єктивних причин, пов'язаних з вимушеними діями держави виникає необхідність збільшувати видатки бюджету за відсутності необхідного обсягу доходів, зокрема:

- надзвичайними обставинами (війни, епідемії, стихійні лиха тощо);
- необхідністю здійснення великих державних вкладень у розвиток економіки з метою її структурної перебудови, що у майбутньому може забезпечити приріст валового внутрішнього продукту, зміцнити економічну могутність держави та підвищити матеріальний і культурний рівень життя населення. Це явище відображає не кризу в економічному житті суспільства, а державне регулювання економіки, спрямоване на забезпечення прогресивних зрушень у суспільстві;
- необхідністю підвищення рівня доходів громадян у зв'язку з відставанням їхнього обсягу від прожиткового мінімуму та ін. [82].

До суб'єктивних причин, пов'язаних з невимушеними, свідомими діями держави, у результаті яких виникає бюджетний дефіцит, належать:

- кризові явища в економіці, її розвал, що супроводжується скороченням обсягів валового внутрішнього продукту, різким зниженням ефективності виробництва, інфляційними процесами;
- неефективність внутрішніх та зовнішніх фінансово-кредитних зв'язків;
- наявність значного тіньового сектору в економіці та низька податкова дисципліна;
- значне зростання і нерациональна структура бюджетних видатків;
- надмірне зростання соціальних видатків порівняно з темпами зростання валового внутрішнього продукту;
- надмірні витрати на утримання апарату управління;

- надмірні витрати на оборону та мілітаризацію економіки у мирний час;
- нездатність влади тримати під контролем фінансову ситуацію у державі;
- недосконалість, неузгодженість і часті зміни фінансового законодавства;
- ігнорування та свідоме ухилення від виконання чинного законодавства суб'єктами фінансових відносин;
- корупція в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування, судової влади та правоохоронних органах [82].

Якщо об'єктивні причини є вимушеними, не залежать від бажання чи небажання держави і не свідчать про низький рівень державного фінансового менеджменту, то суб'єктивні причини безпосередньо пов'язані з неефективним державним фінансовим менеджментом і за бажанням державної влади можуть бути усунені повністю.

Досліджуючи економічно-соціальні наслідки дефіциту бюджету, потрібно враховувати різні фактори та методи його впливу на рівень соціального захисту населення, а також на розвиток економіки й соціальної сфери з урахуванням конкретних умов. Тобто, згідно цього підходу, наслідки дефіциту можуть бути як позитивними, так і негативними.

Власне про позитивний вплив на економіку дефіциту державного бюджету писав британський економіст Джон Мейнард Кейнс. Представники неокейнсіанства, розвиваючи погляди Кейнса, наполягали на необхідності збалансування державного бюджету в часі, тобто на доцільності використання дефіцитного бюджету під час економічних криз і війн. Іншими словами, дефіцит бюджету розглядається як антикризовий чинник. [34]

Сьогодні більшість вчених-теоретиків та економістів-практиків у світі вважають, що дефіцит державного бюджету має негативний вплив на соціально-економічні процеси в суспільстві. Він є свідченням марнотратства уряду, чинником фінансової нестабільності та підвищення ризику економічної діяльності держави. Зростання дефіциту призводить до посилення інфляційних про-

цесів, кризу грошової системи, сприяє зниженню ефективності податкової системи країни, послабленню стимулів до праці та підвищенню ступеня невизначеності громадян стосовно майбутнього.

У більшості країн світу, у тому числі в Україні, бюджетні дефіцити набули хронічного характеру, що сприяло поглибленню фінансової нестабільності. Вони дають поштовх інфляційним процесам і відволікають значні обсяги фінансових ресурсів з приватного сектору. Неконтрольованість обмеження дефіциту є причиною погіршення фінансової дисципліни у країні та поглиблення фінансової безвідповідальності урядів. Наявність хронічних бюджетних дефіцитів у світовій практиці свідчить про існування певного причинно-наслідкового механізму. Причинно-наслідкові зв'язки бюджетних дефіцитів зображено на рисунку 1.1.

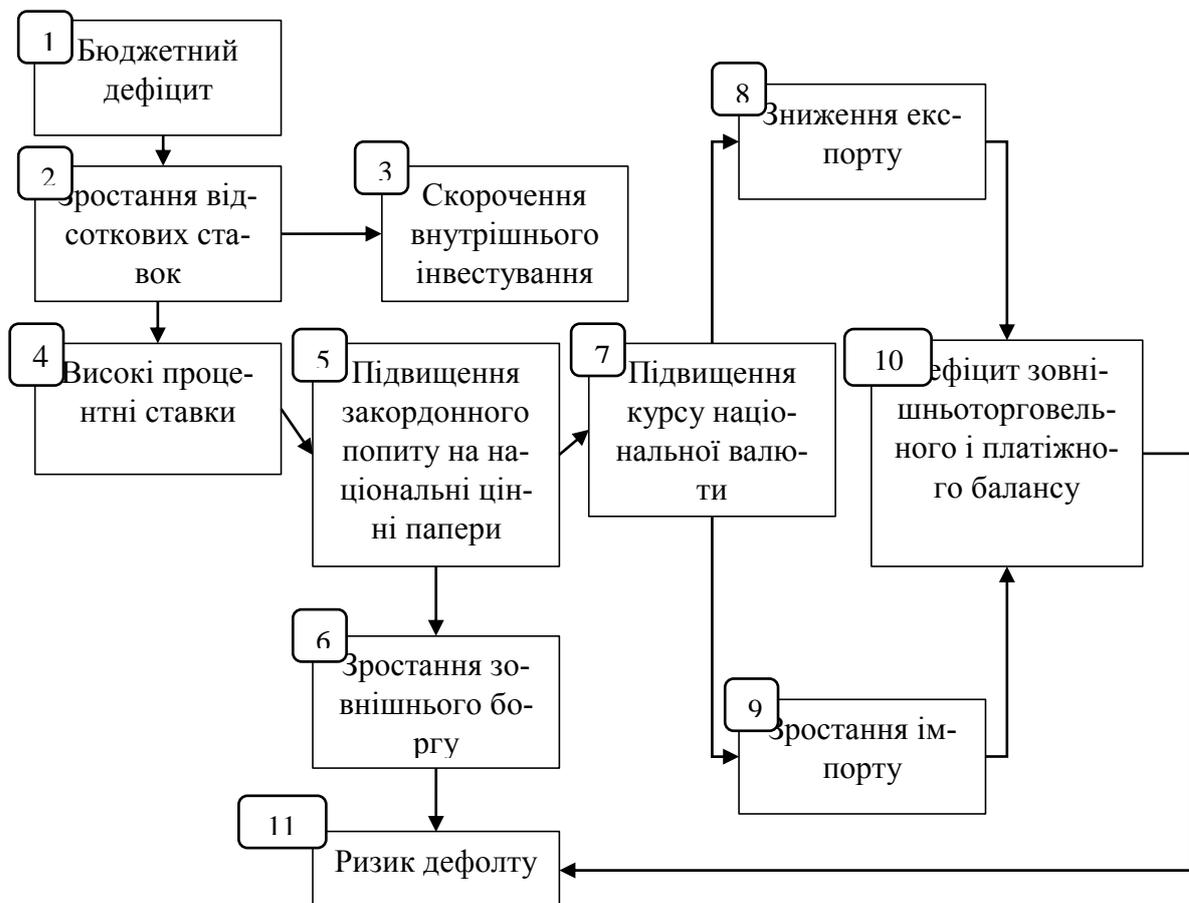

Рис.1.1. Наслідки формування дефіциту державного бюджету [27]

Згідно з рисунком 1.1 у першу чергу дефіцит впливає на скорочення обсягу заощаджень у загальнонаціональному масштабі, що зумовлює зростання відсоткової ставки, яке призводить до наступних наслідків. По-перше, він знижує приватні внутрішні інвестиції, особливо довготермінові. Державні кошти використовуються на фінансове забезпечення найважливіших потреб. По-друге, підвищений відсотковий рівень за урядовими й комерційними паперами підвищує іноземну валютну привабливість фінансових інвестицій країни.

Зі свого боку значні інвалютні потоки спричиняють зростання зовнішнього боргу. Зі свого боку значні інвалютні потоки спричиняють зростання зовнішнього боргу.

Придбання високоприбуткових цінних паперів даної країни іноземцями припускає початкове придбання ними її національної валюти. Це підвищує загальносвітовий попит на цю валюту та її курс на світовому валютному ринку.

Зростання курсу валют на міжнародному ринку, валюти певної країни знижує показник її експорту, що приводить до стимулювання імпорту. Скорочення чистого експорту товарів стримує розвиток експортно орієнтованих галузей. Зростання ж обмінного курсу валюти певної країни спричиняє зменшення обсягів інвестицій та експорту, що стимулює імпорт.

В свою чергу зниження інвестиційної діяльності зменшує капітал акціонерного товариства, виробничих потужностей та обсягів виробництва. Таке скорочення є причиною зниження рівня продуктивності праці й реального доходу в усіх його формах, що викликає зниження довіри інвесторів, а отже, скорочення іноземних інвестиційних програм і вивезення капіталу за кордон. Такий стан зумовлює надмірний державний борг та дефіцит зовнішньоторговельного балансу, в результаті чого виникає дефіцит платіжного балансу, що створює ризик дефолту – невиконання країною зобов'язань за державними запозиченнями. Дефолт може спричинити негативні наслідки для економіки країни через зменшення інвестицій, продаж цінних паперів нерезидентами, що призводить до зниження їх вартості й подальше зростання процентних ставок.

Розглядаючи причинно-наслідковий механізм важливо зазначити, що одним із факторів, що впливають на динаміку бюджетного дефіциту з певним часовим лагом є зміна державного боргу. Наприклад, зростання дефіциту вимагає додаткових запозичень, що, в свою чергу, спричиняє зростання витрат на обслуговування державного боргу і здебільшого призводить до збільшення бюджетного дефіциту. Цей взаємозв'язок необхідно враховувати при визначенні максимально допустимого розміру цих показників для наступних періодів.

Також причиною появи дефіциту бюджету може бути сам дефіцит бюджету. Крім циклічних спадів, тривале активне використання бюджетного дефіциту як важеля податково-бюджетної політики призвело до розвитку масштабного державного боргу провідних країн світу. У той же час підвищення відсоткових ставок призвело до швидкого зростання витрат на сплату відсотків за державний борг. Видатки на обслуговування державного боргу стали важливою статтею видатків бюджету, поглиблюючи негативний дисбаланс бюджету.

Постійні бюджетні дефіцити призвели до їх постійного позикового фінансування – використання методу рефінансування боргу держави. Іншими словами, бюджетні дефіцити, з одного боку, спричинили зростання державного боргу, з іншого – за рахунок фінансування дефіцитів цей борг обслуговується та погашається. Сформувалась своєрідна боргова спіраль, що перетворила дефіцит бюджету через обслуговування державного боргу у причину дефіциту бюджету: дефіцит бюджету – державне запозичення – державний борг – боргові платежі – дефіцит бюджету. Тобто, існує прямий зв'язок між дефіцитом бюджету і державним боргом. З одного боку, державний борг – це різниця між накопиченою сумою всіх позитивних залишків бюджету та сумою всіх негативних залишків (дефіцитів), тому дефіцит бюджету формує державний борг; з іншого боку, зростання заборгованості вимагає додаткових витрат бюджету на його обслуговування, що призводить до збільшення дефіциту бюджету.

Основні економічні концепції доцільності формування бюджету з дефіцитом:

1. Бюджет необхідно балансувати щорічно. Така політика обмежує дії державного уряду при вирішенні анти циклічної перспективної задачі. Наприклад, економіка характеризується великим рівнем безробіття, тобто доходи населення незначні, надходження до бюджету падають. Уряд намагаючись збалансувати бюджет, має підвищити ставки податків та скоротити видатки бюджету. Але такі дії призведуть до ще більшого скорочення сукупного попиту. В таких умовах балансування бюджету є не антициклічним, а проти циклічним.

2. Бюджет необхідно балансувати не щорічно, а впродовж економічного циклу. Наприклад, під час економічного спаду, уряд скорочую податковий тиск, підвищує бюджетні видатки, тобто цілеспрямовано створює дефіцит бюджету. З початком періоду підйому урядом проводиться компанія з підвищення податків та скорочення бюджетних видатків. Позитивне сальдо бюджету, що виникає, буде спрямовано на погашення попереднього державного боргу.

3. Бюджет можливо формувати з дефіцитом. Метою державних фінансів є забезпечення збалансованості економіки, а не бюджету. Для підтримання макроекономічної стабільності уряд має використовувати будь які заходи, в тому числі формувати бюджет з дефіцитом.

Представники економічних шкіл та напрямів по-різному ставляться до дефіциту бюджету та управління ним. Сьогодні провідні фінансисти – і теоретики, і практики – вважають бюджетний дефіцит звичайним явищем (за інших рівних умов). Водночас його розглядають як чинник ризику, пов'язаний передусім з державним боргом та інфляцією.

Отже, бюджетний дефіцит у цілому як особливе фінансове явище не обов'язково є негативним і надзвичайним. Сьогодні у світі практично немає жодної держави, яка б не стикалася з бюджетним дефіцитом. Звичайно, за умов ідеального становища в економіці дефіцит відсутній і держава може оптимально зіставляти обсяг своїх доходів відповідно до фінансових можливостей без будь-якої шкоди для суспільства. Однак насправді це буває дуже рідко, оскільки економічні кризи є поширеним явищем.

1.3. Бюджетна політика держави: джерела фінансування та мінімізація дефіциту державного бюджету

Формування бюджетної політики держави визначається існуючими підходами до проблем збалансування державних фінансів. Досліджуючи еволюцію підходів до проблеми бюджетного дефіциту, передусім варто згадати концепцію «здорових фінансів». Основу даної концепції становить положення про ефективність і самодостатність ринкових механізмів, необхідність мінімізації економічної ролі держави та запобігання її втручанню в дію «невидимої руки» ринку. Саме тому прихильники «здорових фінансів» вимагали збалансованості доходів і видатків держави.

Пізніше у зв'язку зі зміною ролі держави в суспільному розвитку та поглядів науковців на це питання було обґрунтовано доцільність існування бюджетного дефіциту в межах бюджетних капіталовкладень. Цей підхід дістав назву «золотого правила» державних фінансів, згідно з яким бюджетний дефіцит не повинен перевищувати розміру бюджетних інвестицій. За таких умов держава сприяє зростанню капіталу в національній економіці та забезпечує свою платоспроможність у майбутньому, що необхідно для обслуговування й погашення державного боргу. «Золоте правило» державних фінансів застосовується і в сучасній бюджетній практиці.

Перелом у ставленні науковців до бюджетного дефіциту відбувся завдяки кейнсіанській теорії. Ідеї Дж. Кейнса переросли в концепцію дефіцитного фінансування, яка на кілька десятиліть стала основою відповідної політики (табл. 1.3). Її центральна ідея полягає в постійному (а не лише під час кризи) «накачуванні» сукупного попиту за допомогою збільшення видатків державного бюджету. Тому даний підхід також називають концепцією «бюджетного накачування». Мета політики дефіцитного фінансування полягає у недопущенні кризи надвиробництва через постійне забезпечення достатнього платоспроможного попиту, а також досягнення рівня повної зайнятості. Бюджетні видатки (і поточні, і капітальні) перетворюються при цьому на основний інструмент регулювання сукупного попиту – компенсації його недостатнього рівня, а їх фінан-

сування опосередковується бюджетним дефіцитом, який покривається як за рахунок державних запозичень, так і за допомогою сеньйоражу.

Таблиця 1.3

Політика дефіцитного фінансування [16]

Мета	стимулювальний вплив на сукупний попит, максимальна зайнятість робочої сили і виробничих потужностей
Інструмент	бюджетні видатки
Джерело фінансування	бюджетні дефіцити, які покриваються через державні запозичення і грошову емісію
Механізм дії	через механізм мультиплікатора інвестицій та мультиплікатора зайнятості
Основні передумови застосування	<ul style="list-style-type: none"> – відносно закрыта ринкова економіка, – незайняті економічні ресурси, – вільне ринкове ціноутворення, – конкуренція (запобігання монопольному ціноутворенню)

Політика дефіцитного фінансування в сучасній глобалізованій економіці є недостатньо ефективною. Це пояснюється насамперед транснаціональною мобільністю факторів виробництва (робочої сили, капіталів) та особливостями функціонування плаваючих валютних курсів. Під їх впливом реакцією на дефіцитне фінансування може бути збільшення імпорту (а не зростання внутрішньої пропозиції), погіршення інфляційних очікувань, зростання боргових ризиків, вплив капіталів, погіршення курсу національної грошової одиниці.

Бюджетна політика це сукупність заходів, спрямованих на залучення, розподіл та використання коштів державного бюджету. Вона спрямована на оптимізацію формування доходів та використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій в економіку, узгодження державних та місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державної заборгованості та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу.

Ефективність бюджетної політики досліджується з точки зору виконання державного бюджету та з точки зору впливу на соціально-економічне становище в країні, що характеризується такими показниками як динаміка валового

внутрішнього продукту, обсяг виробництва, рівень цін, рівень зайнятості та інші. Процес забезпечення ефективності фіскальної політики є складним і вимагає великих зусиль. Ефективна бюджетна політика є важливою умовою покращення економічного становища країни та її подальшого розвитку. Формуючи ефективну бюджетну політику необхідно враховувати довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць.

Бюджетна політика є складовою фінансової політики, та тісно співпрацює із податковою, обліковою, грошово-кредитною, валютною та інвестиційно-інноваційною політиками. Таким чином, така політика має вагомим значення у забезпеченні фінансової стабільності держави, поліпшення добробуту населення, підвищення інвестиційної привабливості економіки для вітчизняних та іноземних інвесторів [36].

Головна мета бюджетної політики – забезпечення економічного зростання на основі інституційного, інвестиційного розвитку та структурних трансформацій, ефективного використання природних ресурсів, людського потенціалу; створенні вигідних умов для збільшення обсягів виробництва у відповідності до інноваційного напрямку економічного розвитку, підтримка розробки та впровадження нанотехнологій; зміцненні фінансової основи місцевого самоврядування; підвищенні якості соціального захисту та рівня життя суспільства. Виходячи із вищенаведеного можемо виділити наступні функції, що покладені на фіскальну політику як інструменту економічного розвитку:

- забезпечення соціального захисту населення;
- розвиток пріоритетних галузей економіки (високо-технологічні, наукоємні галузі промисловості, розробка нанотехнологій);
- розвиток системи місцевого самоврядування та підвищення ефективності її діяльності;
- здійснення структурних реформ.

Функціональне призначення бюджетної політики виявляється в її функціях: регуляторній, розподільчій та стабілізуючій.

За допомогою регуляторної функції здійснюється вплив на структуру виробництва. Тобто, за допомогою бюджетної політики держава може стимулювати розвиток одних галузей виробництва та пригнічувати інші. Пріоритетні напрями діяльності України фіксуються у законодавчих актах. Так, Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначено стратегічними пріоритетними напрямами на 2011-2021 роки є освоєння нових технологій транспортування енергії, освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки, освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу тощо. Вибір напрямів бюджетної політики має здійснюватися саме із визначених напрямів діяльності. Для цього необхідно створювати механізми сприяння інноваційному розвитку та економічному зростанню, структурної перебудови економіки.

Значення розподільчої функції бюджетної політики полягає у перерозподілу валового внутрішнього продукту. Дана функція реалізується через вплив держави на міжгалузевий та міжрегіональний перерозподіл ресурсів всередині країни згідно з поставленими пріоритетами. Сфера дії цієї функції є достатньо широкою, адже у бюджетних відносинах беруть участь практично всі члени суспільства.

Стимулююча функція проявляється шляхом активізації економічних процесів. За допомогою цієї функції створюються найбільш сприятливі умови для ефективної підприємницької діяльності. Бюджетна політика має вплив на створення належних умов для розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних технологій, розвитку нанотехнологій. У той же час бюджетна політика повинна орієнтуватися на ефективні бюджетні програми, які зможуть забезпечити економічний розвиток у майбутньому. Завдяки стабілізуючій функції реалізується забезпечення ефективного використання факторів вироб-

ництва, стабільного рівня цін, рівноваги платіжного балансу, високих і рівномірних темпів економічного зростання [36].

Дефіцит державного бюджету є головним фактором державної фінансово-кредитної політики і може справляти значний вплив на соціально-економічну ситуацію в країні, стримуючи, прискорюючи її розвиток. Досліджуючи дане явище вважаємо за доцільне охарактеризувати фінансування дефіциту державного бюджету.

Визначення змісту бюджетного фінансування, прийняте в нашій країні, потребує уточнення. У Бюджетному кодексі України (ст. 2) замість поняття «фінансування дефіциту» використовується термін «фінансування бюджету». Воно визначається як «надходження та витрати у зв'язку з зміною обсягу боргу, а також зміною залишку готівкових коштів по бюджету, які використовуються для покриття різниці між доходами і видатками бюджету» [1]. Дане визначення не може бути чітким, оскільки не містить найважливіших характеристик фінансування дефіциту бюджету. Перш за все доцільніше використовувати поняття «фінансування дефіциту бюджету», замість «фінансування бюджету».

Фінансування державного бюджету характеризується наступними ознаками:

- операції бюджетного фінансування включають як надходження, так і витрачання грошових ресурсів, оскільки вони пов'язані з бюджетним сальдо;
- операції з фінансування відображаються окремо в бюджеті, адже вони не належать до доходів чи видатків;
- фінансування бюджету розраховується методом вирахування платежів з погашення основної суми з обсягів валових надходжень запозичених коштів;
- абсолютні та відносні параметри бюджетного дефіциту обмежені встановленням у законі про Державний бюджет України його гранично допустимого обсягу в наступному бюджетному періоді.

Відповідно до ст. 15 Бюджетного кодексу України [1], основні джерела фінансування дефіциту бюджету в Україні представлені на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Джерела фінансування дефіциту бюджету в Україні

Фінансування бюджетного дефіциту можливе з використанням інфляційних та неінфляційних джерел (рис.1.3).

Рис.1.3. Класифікація джерел фінансування дефіциту державного бюджету

Інфляційними вважаються: монетизація дефіциту, яка виникає, коли центральний банк надає державні позики уряду шляхом придбання державних цінних паперів, а також шляхом додатковій емісії грошей. Неінфляційні джерела включають запозичення на внутрішньому і зовнішньому фінансових ринках, залишки бюджетних коштів на єдиному казначейському рахунку, зовнішні тра-

нсферти, накопичення боргу, збільшення податкового тягаря, продаж державних активів тощо.

Використання монетизації бюджетного дефіциту, як методу фінансування, передбачає, що сума коштів необхідна урядові для покриття бюджетного дефіциту забезпечується центральним банком. За своєю суттю це – позика центрального банку, забезпечена державними цінними паперами, емітентом яких є уряд представлений міністерством фінансів. Оскільки центральний банк є державною установою, місія якої полягає у виконанні законодавчо визначених функцій, а не у максимізації власних прибутків, то кошти на придбання державних цінних паперів накопичуються шляхом випуску грошей, що призводить до збільшення грошової маси в обігу.

До переваг даного методу фінансування бюджетного дефіциту можна віднести:

- збільшення сукупного попиту та обсягу виробництва за рахунок зростання пропозиції грошей;
- зниження процентних ставок за кредитами, зростання інвестицій та загального випуску продукції через збільшення грошової маси;
- відсутність часового лагу в надходженні коштів до бюджету та обмеження щодо обсягу випуску грошей при здійсненні купівлі центральним банком державних цінних паперів.

Основним недоліком емісійного методу фінансування дефіциту бюджету є збільшення рівня інфляції в країні через збільшення грошової маси в обігу, що спричиняє появу так званого «ефекту Танзі» – навмисна затримка сплати податкових платежів до бюджету платниками податків в наслідку швидкої девальвації. За відповідних обставин дефіцит бюджету зростає та фіскальна напруга у державі збільшується.

Також, через розвиток неконтрольованої інфляції в країні відбувається зменшення обсягів інвестицій, зокрема довгострокових, і починає розкручуватися цінова спіраль, що в результаті призводить до девальвації заощаджень на-

селення та зниження реальної заробітної плати. Згідно з Бюджетним Кодексом України цей метод не може бути джерелом фінансування бюджету.

Відповідно до ст. 15 Бюджетного кодексу України, визначають такі джерела фінансування бюджету [1]: внутрішні за зовнішні запозичення, кошти від приватизації майна, Повернення бюджетних коштів з депозитів та вільний залишок бюджетних коштів.

На сьогоднішній день найпоширенішим методом фінансування дефіциту бюджету в Україні є неемісійний метод, а саме: залучення коштів із внутрішніх та зовнішніх джерел.

Варто зазначити, що цей спосіб фінансування дефіциту не вирішує проблему дефіциту бюджету, а, навпаки, ускладнює її, адже, залучаючи кошти за борговим методом, країна акумулює та збільшує обсяг державного боргу, повернення якого передається майбутнім поколінням країни.

Слід також відмітити, що обслуговування державного боргу сприяє додатковому витрачання коштів з державного бюджету, що збільшує розрив між сумами доходів і видатків держави, що призводить до збільшення бюджетного дефіциту. Залучаючи кошти міжнародних кредитно-фінансових організацій, країна не тільки зобов'язується повернути кошти, але й дозволяє суттєво впливати на прийняття та реалізацію політичних, економічних та соціальних рішень уряду. Слід зазначити, що велике накопичення державного боргу може спричинити виникнення дефолту.

Іншим джерелом фінансування державного бюджету України, передбаченого Бюджетним кодексом, є кошти від приватизації державного майна. Варто відзначити, що довгий час після прийняття незалежності України жоден уряд країни не приділяв великої уваги державним підприємствам країни. Як результат, рівень ефективності цих підприємств є досить мінімальним, а часом і неефективним.

Характеризуючи цей спосіб фінансування, варто відзначити, що об'єкти державної власності України дісталися у спадщину після розпаду Радянського Союзу, із застарілою науково-технологічною базою, що значно знижує інтерес

інвесторів до державних підприємств країни. Недоліком цього методу є те, що він є разовим, оскільки даний тип ресурсів обмежений і вичерпний. Позитивним аспектом такого джерела фінансування є те, що приватизація державних підприємств України сприятиме збільшенню доходів державного бюджету, надходженням інвестицій та модернізації, а також технічному переоснащенню даних підприємств.

Не менш важливим джерелом фінансування бюджету є повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження від продажу / пред'явлення цінних паперів. Даний вид фінансування регулюється Постановою КМУ від 12 січня 2011 року № 6 (зі змінами), згідно з якою тимчасово вільні кошти місцевого бюджету (далі – тимчасово вільні кошти) – сума коштів місцевого бюджету, що обліковуються на рахунках загального та/або спеціального фондів на дату їх розміщення на вкладних (депозитних) рахунках і відволікання яких не призведе до втрати платоспроможності місцевого бюджету та виникнення заборгованості за відповідним фондом місцевого бюджету протягом періоду, на який передбачається здійснити розміщення таких коштів на вкладних (депозитних) рахунках у банках [6].

Відповідно до пункту 6 цієї постанови тимчасово вільні кошти розміщуються на конкурсних засадах в банках, у яких держава прямо та/або опосередковано володіє 75 чи більше відсотками статутного капіталу та/або голосів та до яких протягом останнього року Національний банк не застосовував таких заходів впливу, як обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів операцій та віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних.

Останнім джерелом фінансування бюджету є вільний залишок бюджетних коштів. Згідно ст.14 п.4 Бюджетного кодексу України вільний залишок бюджетних коштів – це перевищення залишку коштів загального фонду бюджету над оборотним залишком бюджетних коштів на кінець бюджетного періоду. Оборотний залишок бюджетних коштів Бюджетний кодекс трактує як частину залишку коштів загального фонду відповідного бюджету, що утворюється для

покриття тимчасових касових розривів, який встановлюється у розмірі не більше 2 відсотків планових видатків загального фонду бюджету і затверджується у Законі про Державний бюджет України (рішенні про місцевий бюджет) [1].

Ключовим завданням бюджетної політики згідно з Бюджетною декларацією на 2020-2022 роки є стабілізація державних фінансів за рахунок поступового зменшення дефіциту державного бюджету та зменшення державного боргу відповідно до валового внутрішнього продукту на тлі ризиків, викликаних різким збільшенням платежів за зовнішнім боргом у найближчі роки та залежністю державного боргу від коливань валютного курсу [7].

Джерела фінансування дефіциту державного бюджету визначаються бюджетною політикою конкретної держави. Основними напрямками бюджетної політики на 2020-2022 роки, що базуються на головних принципах, закладених в Бюджетній декларації України є:

- прискорення зростання економіки за рахунок створення сприятливого інвестиційного клімату та утримання макроекономічної стабільності, зокрема продовження фіскальної консолідації;
- впровадження ефективного управління за рахунок впровадження реформи державного управління, децентралізації та реформи системи управління публічними фінансами;
- встановлення верховенства права та боротьба з корупцією шляхом підтримки ефективного функціонування антикорупційних інститутів, забезпечення рівного доступу до правосуддя та ефективного захисту прав власності;
- забезпечення безпеки та оборони держави, зокрема захист її суверенітету та територіальної цілісності держави, а також забезпечення найважливіших аспектів безпеки громадян;
- створення сприятливого бізнес середовища для того щоб збільшити інвестиції в інновації, агробізнес, та інші сектори зі створенням доданої вартості в Україні і зростання малого та середнього бізнесу за рахунок проведення подальшої дерегуляції, реформи податкового адміністрування, митної реформи та судової реформи;

– збільшення спроможності громад шляхом подальшого впровадження реформи децентралізації та впорядкування бюджетних повноважень, а також збільшення фіскальної відповідальності місцевих органів влади [7].

За умови проведення відповідальної фіскальної політики буде забезпечено посилення зв'язку бюджетних призначень із пріоритетами держави для підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Проведення регулярних перевірок бюджетних витрат підвищить ефективність реалізації державної політики у відповідних сферах діяльності.

Управління державним боргом буде здійснюватись згідно з Середньостроковою стратегією управління державним боргом, реалізація якої спрямована на підвищення стійкості боргу шляхом кроків щодо зменшення державного боргу у відношенні до ВВП, збільшення частки в структурі державного боргу у національній валюті, залучення іноземних інвесторів до інвестування в облігації у національній валюті. Уряд також продовжить кроки із розширення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями; проведення роботи із забезпечення повноцінного доступу України до міжнародного ринку капіталу; здійснення операцій з активного управління державним боргом.

Робота з міжнародними фінансовими організаціями буде спрямована на підвищення результативності використання коштів України, залучених для запровадження важливих реформ та реалізацію інвестиційних проектів, для досягнення максимальних результатів та зміцнення довіри іноземних інвесторів до України, що у подальшому знизить витрати на державні комерційні запозичення.

Сучасна бюджетна політика України передбачає досягнення багатьох цілей у 2020-2022 роках безпосередньо спрямованих на забезпечення економічної та фінансової стабільності, стійкого економічного розвитку [7].

Отже, дослідивши поняття дефіциту бюджету можна зробити висновок, що бюджетний дефіцит є складним економічним явищем, яке полягає у перевищенні видатків над постійними доходами бюджету. Присутність дефіциту державного бюджету означає, що у плановому році до бюджету включені від-

повідні видатки держави, які не мають грошового забезпечення. Таке явище небажане для держави та часто вважається негативним. Однак, дефіцит зовсім не вказує на незбалансованість бюджету у цілому, адже у процесі його складання та затвердження визначаються потрібні джерела фінансування дефіциту.

Зважаючи на сутність бюджетного дефіциту, з'ясували, що ключовими причинами його виникнення перш за все є обмеженість держави грошовими ресурсами для забезпечення наповнення бюджету необхідними доходами, а також непомірне збільшення видатків бюджету не враховуючи фінансові можливості та інфляційні процеси, розбалансування грошового обігу і системи розрахунків, недосконалі інвестиційна, податкова і кредитна політика.

Вияснили, що причини виникнення бюджетного дефіциту також можуть бути пов'язані з появою різноманітних викликів та загроз економічній безпеці держави, що викликають дестабілізуючий вплив на стійкість та розвиток економічної системи, який в свою чергу призводять до збільшення бюджетного дефіциту, оскільки на боротьбу з загрозами направляється значна частина бюджетних коштів, в результаті чого збільшується видаткова частина бюджету, яка не має грошового забезпечення.

Також, охарактеризували фінансування дефіциту бюджету, що можливе з використанням інфляційних та неінфляційних джерел. Джерела покриття дефіциту державного бюджету визначаються бюджетною політикою конкретної держави. Виявили, що на сьогоднішній день найпоширенішим методом фінансування дефіциту бюджету в Україні є неемісійний метод, а саме: залучення коштів із внутрішніх та зовнішніх джерел.

Таким чином, дослідивши поняття дефіциту бюджету можна зробити висновок, що це складне економічне явище, що впливає на весь спектр економічних відносин в країні та, підсилене ефектами державного боргу, про що свідчить представлена боргова спіраль, може розглядатись у контексті забезпечення економічної безпеки держави. На що вказують також охарактеризовані різноманітні виклики та загрози національній безпеці країни.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНЮВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз стану та тенденцій формування дефіциту державного бюджету України

Зростання дефіциту державного бюджету, що є одним із важливих макроекономічних показників та характеризує надійність бюджетної системи країни є небезпечним явищем. Розгляд проблеми державного дефіциту України на сьогоднішній день є досить актуальною проблематикою, оскільки він викликає ряд проблем, які необхідно вирішити. В Україні дефіцит державного бюджету набуває хронічного характеру, що, у першу чергу, зумовлений недостатніми надходженнями, викликаними економічною кризою та нестабільною політичною ситуацією в країні. Його збільшення призводить до посилення інфляційних процесів, кризи у сфері державних фінансів, грошової системи, зростання диференціації в доходах і, в результаті, погіршення соціально-економічного стану в суспільстві.

Варто зазначити, що за останній час в Україні значно зріс державний борг. Це негативно позначається на стані збалансованості бюджету наступних років, оскільки навантаження на погашення основної частини боргу та виплату процентів за боргом відбуваються за рахунок видаткової частини державного бюджету. Більшість запозичень, взятих Україною протягом цих років, залучалися на коротко- та середньостроковій основі. Це негативно вплине на стан бюджетної політики країни, адже необхідно щорічно виплачувати значні відсотки за користування кредитними ресурсами та великі суми на погашення основної суми боргу.

Рационально побудована і ефективна бюджетна система є гарантією сталого розвитку економіки країни, адже саме через неї забезпечується перерозподіл значних фінансових ресурсів, що впливає на економічний розвиток країни

та добробут її громадян. За відсутності ефективно працюючої бюджетної системи соціально-економічна політика держави не буде дієвою.

Сьогодні більшість країн змушені вживати кардинальні заходи для подолання проблеми дефіцитної незбалансованості бюджету. Країни, які створили ефективні, функціональні, економічні системи, які здатні регулювати співвідношення доходів та видатків держави, мають позитивне сальдо або незначний дефіцит. Проаналізуємо тенденції формування дефіциту державного бюджету України в період з 2010 по 2020 роки у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Виконання державного бюджету України за 2010-2020 роки (млн. грн)

Роки	Доходи	Видатки	Кредитування	Дефіцит бюджету	% ВВП
2010	240615,2	303588,7	1292,0	-64265,5	-5,94
2011	314616,9	333459,5	4715,0	-23557,6	-1,79
2012	346054,0	395681,5	3817,7	-53445,2	-3,79
2013	339180,3	403403,2	484,7	-64707,6	-4,45
2014	357084,2	430217,8	4919,3	-78052,8	-4,98
2015	534694,8	576911,4	2950,9	-45167,5	-2,28
2016	616274,8	684743,4	1661,6	-70130,2	-2,94
2017	793265,0	839243,7	1870,9	-47849,6	-1,60
2018	928108,3	985842,0	1514,3	-59247,9	-1,66
2019	998278,9	1072891,5	3437,0	-78049,5	-1,96
2020	1076016,7	1288016,7	5096,1	- 217096,1	- 5,18

*Складено за даними Міністерства фінансів України [42].

Протягом усього досліджуваного періоду державний бюджет України є дефіцитним, що свідчить про нездатність держави розраховуватись за своїми зобов'язаннями після покриття усіх передбачених бюджетом видатків. Особливо негативною є тенденція до стрімкого зростання дефіциту у 2020 році. Графічно динаміку доходів і видатків та дефіциту державного бюджету за 2010-2020 роки представлено на рисунку 2.1.

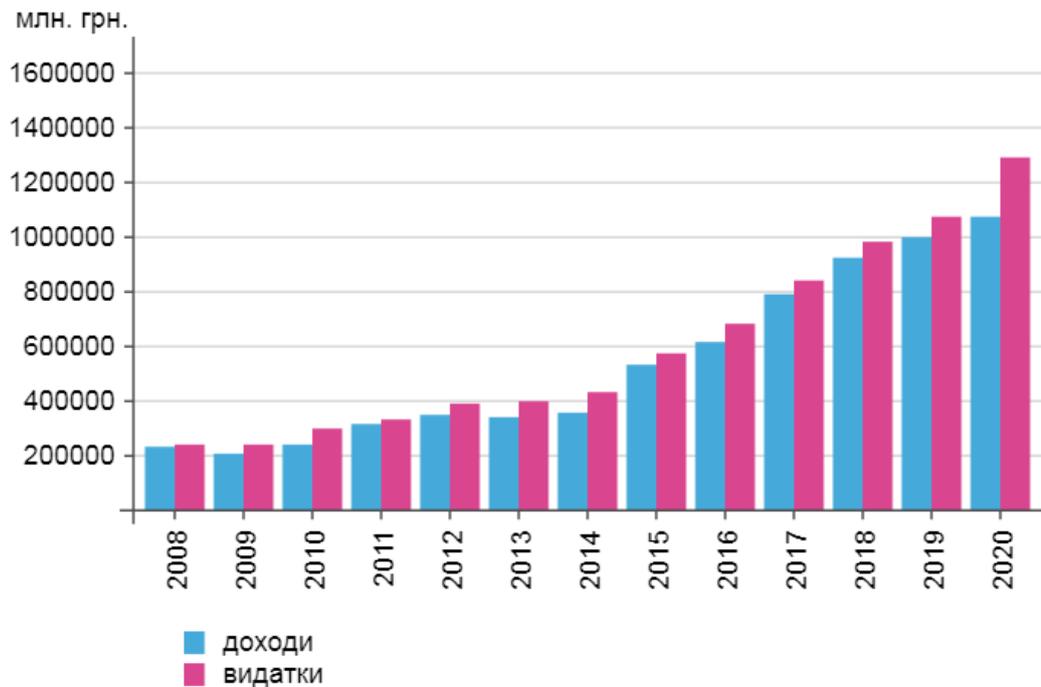

Рис. 2.1. Динаміка співвідношення доходів і видатків державного бюджету України за 2010-2020 роки

*Складено за даними Міністерства фінансів України [42]

Необхідність першочергового фінансування пріоритетних напрямів державної політики, які різко змінилися у 2020 році в результаті пандемії та передбачали створення Фонду боротьби з COVID-19, виділення додаткових видатків на охорону здоров'я, освіту і надання соціальної підтримки населенню під час запровадження обмежувальних заходів, зумовили значне зростання видатків державного бюджету України у 2020 році більш ніж на 2 млрд.грн. При цьому дохідна частина державного бюджету виконана не повністю через негативну економічну динаміку в першій половині 2020 року внаслідок запровадження жорстких карантинних заходів у березні-травні 2020 року та фактичну заборону діяльності підприємств транспорту, сфери послуг та інших видів економічної діяльності.

Внаслідок цього у 2020 році спостерігається стрімке зростання дефіциту державного бюджету України з 78,049 млрд.грн до 217,096 млрд.грн, а у відношенні до ВВП з 1,96 до 5,18% (рис. 2.2).

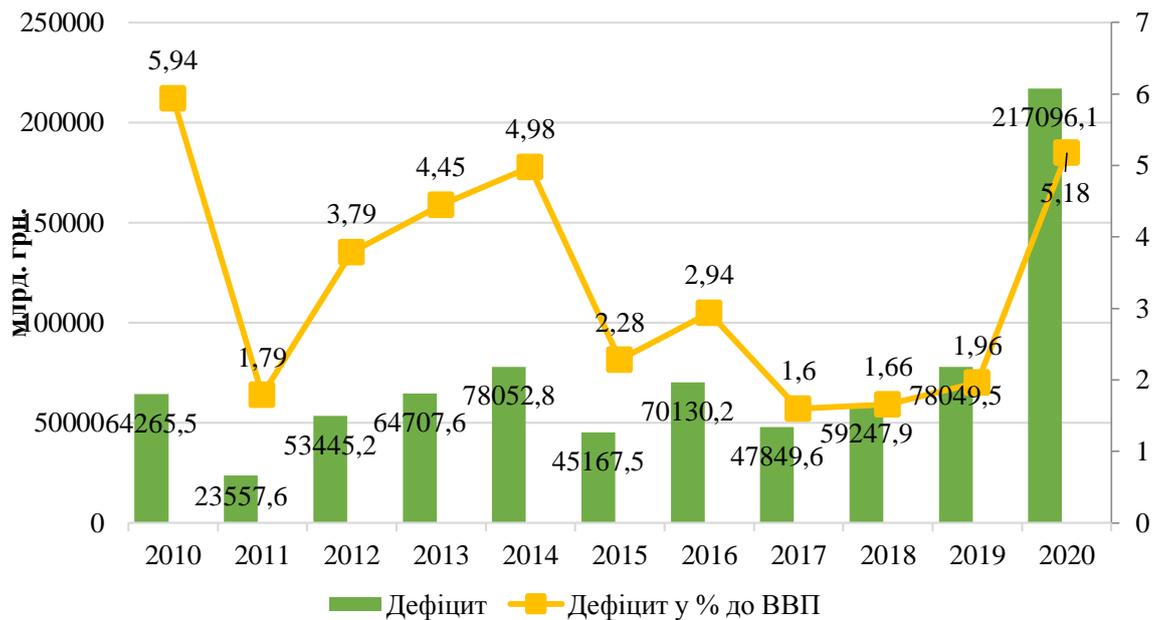

Рис. 2.2. Динаміка дефіциту державного бюджету України за 2010-2020 роки

*Складено за даними Міністерства фінансів України [42]

Протягом 2010-2020 рр. спостерігаємо коливання рівня дефіциту державного бюджету України. Так, піками дефіциту державного бюджету виявились: 2010 рік з обсягом у 64265,5 млн. грн, що пов'язано з економічною кризою в Україні 2008-2010 років, яка є складовою всесвітньої фінансової кризи. У 2013-2014 роках фактичний обсяг бюджетного дефіциту складає 64707,6 та 78052,8 млн. грн відповідно, що зумовлені складною політичною та економічною ситуацією в країні, у результаті чого виникли надзвичайні обставини, які потребують негайного фінансування. Також великого значення дефіцит мав у 2016 році, його сума складає 70130,2 млн. грн, що в 1,6 рази перевищує показник дефіциту за попередній рік на рівні 45167,5 млн. грн, однак він є нижчим ніж встановлений граничний обсяг на рівні 83694 млн. грн.

У 2019 році дефіцит також має досить суттєве значення, а саме 78049,5 млн. грн. Така сума є в межах планового показника у 89989,3 млн. грн. Дефіцит було втримано у запланованих межах, хоча 2019 рік був сповнений різними викликами, так, перші півроку проходили на тлі політичної невизначено-

сті, що пов'язана із проведенням подвійних виборів у країні, зміни цінової кон'юнктури на міжнародних ринках та нових макроекономічних трендів в Україні, зокрема посиленням гривні в результаті ряду факторів. Разом з тим було повністю профінансовано необхідні захищені статті видатків, які з тим було повністю профінансовано необхідні захищені статті видатків, які сприяють розвитку економіки та добробуту громадян.

Спалахи захворюваності на COVID-19, необхідність введення протиепідемічних заходів та їхній затяжна тривалість негативний вплив на всі сфери соціально-економічних відносин змушували Уряд оперативно реагувати на виклики та вживати заходи зі стабілізації макроекономічної ситуації. У результаті, протягом 2020 року Верховна Рада України декілька разів приймала зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» у напрямі зміни обсягів та структури видаткової частини державного бюджету України.

Так, згідно з головним фінансовим планом країни на 2020 рік заплановане значення дефіциту станом на 1 січня 2020 року становить 94275,7 млн. грн, але відповідно до зовнішніх і внутрішніх викликів, пов'язаних з пандемією коронавірусу та світовою економічною кризою, 18 квітня 2020 року Президент України підписав закон про зміни до державного бюджету на 2020 рік. Законом передбачає скорочення доходів бюджету України з 1095580,4 млн. грн до 975833,65 млн. грн та збільшення витрат з 1182010,4 млн. грн до 1266423,7 млн. грн. Граничний дефіцит державного бюджету, у свою чергу, збільшено з 94275,7 млн. грн до 298404,3 млн. грн. Така сума є надзвичайно великою для України, потребує пошуку додаткових джерел фінансування дефіциту і створює ризик зростання боргового навантаження.

У складі державного бюджету України в 2020 році було створено Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 та її наслідками в обсязі 64,7 млрд грн Кошти з цього фонду спрямовуються на пріоритетні напрями і першочергові заходи з протидії поширенню коронавірусу. Також, було додатково передбачено незаплановані у 2019 році на наступний рік видатки в обсязі 15,8 млрд грн для доплат до заробітної плати медпрацівникам.

Що стосується виконання державного бюджету України у розрізі місяців кризового 2020 року, то це представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Помісячне виконання державного бюджету України у 2020 році (млн. грн.)

2020	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо (дефіцит бюджету)
заплановані показники •	1095580,4	1182010,4	7845,8	-94275,7
січень	50968,5	66282,0	-99,6	-15213,9
лютий	122773,4	144739,2	-395,4	-21570,4
березень	211033,9	244497,4	-730,8	-32732,7
квітень	314847,3	340116,4	-961,3	-24307,9
травень	388260,1	438375,7	-1334,4	-48781,3
червень	519390,1	536913,5	1315,7	-18839,1
липень	588456,0	636467,1	3184,3	-51195,4
серпень	688695,0	727004,6	2877,0	-41186,6
вересень	765108,6	843253,2	3580,8	-81725,3
жовтень	842437,8	950842,3	3757,6	-112162,1
листопад	944775,1	1060719,3	4029,7	-119973,9
грудень	1076016,7	1288016,7	5096,1	-217096,1
% ВВП	25,66%	30,71%	0,12%	-5,18%

*Складено за даними Міністерства фінансів України [42]

Зростання дефіциту значними темпами свідчить про неефективну політику щодо управління формуванням доходів та видатків бюджету, що в майбутньому може привести до погіршення загального стану економіки в країні та справить значний вплив на стан реального сектора економіки і соціальну сферу. Задля покращення ситуації органам державного управління потрібно вжити заходи щодо збалансування бюджету як шляхом збільшення доходів, так і шляхом зменшення витрат.

Так як, дефіцит державного бюджету, відповідно до Бюджетного кодексу України – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та повернення кредитів з бюджету), то вважаємо за доцільне окремо дослідити категорію доходів та категорію видатків.

Оперативна інформація щодо виконання державного бюджету України 2021 року станом на 01.05.2021 року за доходами представлена в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Виконання державного бюджету України 2021 роки за доходами та видатками станом на 01.05.2021 року, млн. грн

2021 р.	Доходи	Видатки	Дефіцит
за січень	66209,2	71570,4	5361,2
за лютий	77299,5	92765,3	15465,8
за березень	108045,0	111722,6	3677,6
за квітень	105917,4	109194,4	3277,0

Графічно співвідношення доходів і витрат державного бюджету по місяцях 2020 та 2021 років представлено на рис. 2.3.

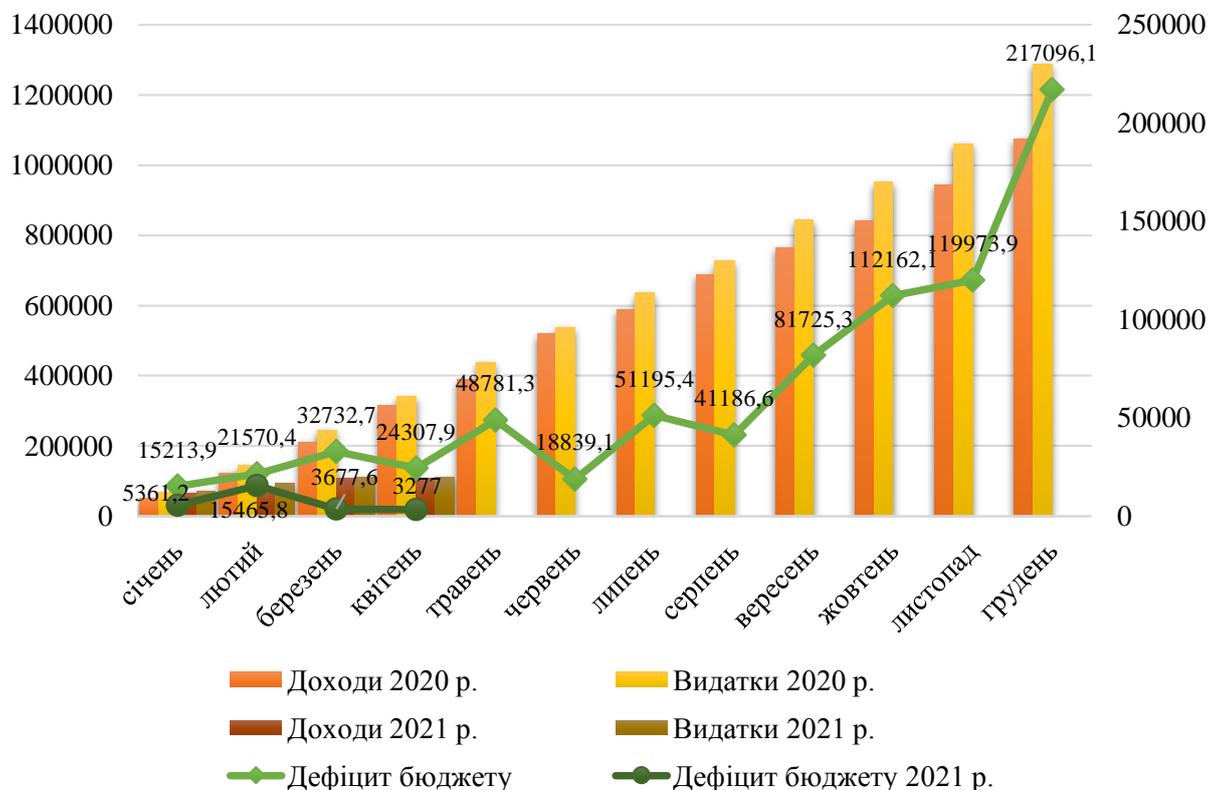

Рис. 2.3. Показники виконання державного бюджету України у 2020-2021 рр., млн.грн

*Побудовано за даними Міністерства фінансів України [42]

В цілому державний бюджет у 2020 році виконано з дефіцитом 217,1 млрд. грн. Пікові місяці зростання дефіциту чітко корелюють із зростанням захворюваності на коронавірус та введенням карантинних обмежень. Доцільно проаналізувати причини формування дефіциту з урахуванням структурної динаміки доходів і витрат державного бюджету.

Доходи державного бюджету є частиною централізованих фінансових ресурсів і виступають фінансовою основою держави для виконання своїх функцій. Для аналізу доходів державного бюджету України необхідно дослідити за рахунок яких компонентів вони формуються. Відповідно до Бюджетного кодексу, доходи бюджету включають податкові, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти. Проаналізуємо надходження державного бюджету України за 2016-2020 роки у таблиці 2.4.

За проведеними у таблиці 2.4 розрахунками доходи державного бюджету протягом 2016-2020 рр. зростали стабільними темпами. Зокрема, у 2020 році до бюджету надійшло 1076016,7 млн. грн, що на 77737,8 млн. грн більше ніж у 2019 році.

Структура доходів державного бюджету України суттєво не змінюється і представлена на рис. 2.4.

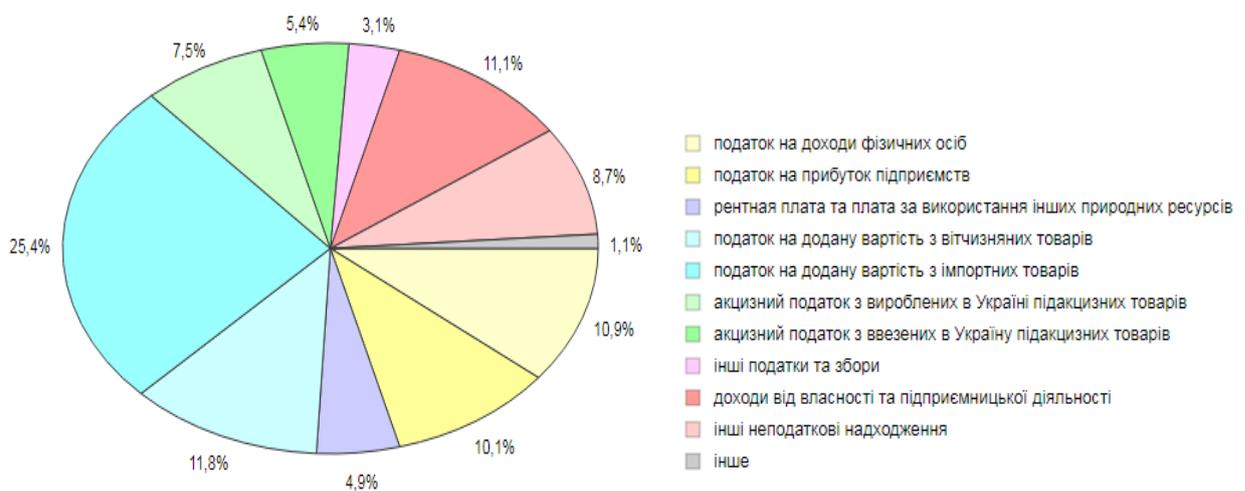

Рис. 2.4. Структура доходів державного бюджету України у 2020 році

*Побудовано за даними Міністерства фінансів України [42]

Таблиця 2.4

Структура доходів державного бюджету України за 2015 - 2020 роки, млн. грн

Роки Показники	2016		2017		2018		2019		2020	
	Сума, млн. грн	Питома вага, %								
1. Податкові надходження	503879,4	81,76	627153,7	79,06	753815,6	81,22	799776,0	80,12	851115,6	79,10
1.1. Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	141945,3	23,03	141945,3	17,89	188624,1	20,32	217040,4	21,74	225976,3	21,00
1.2. Рентна плата та плата за користування інших природних ресурсів	44092,2	7,15	48661,1	6,13	45265,7	4,88	46746,9	4,68	52475,7	4,88
1.3. Внутрішні податки на товари та послуги	325628,5	52,84	422274,1	53,23	493360,6	53,16	502048,1	50,29	538896,2	50,08
1.4. Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	20371,0	3,31	24541,8	3,09	27076,6	2,92	30086,0	3,01	30460,5	2,83
1.5. Збори на паливно-енергетичні ресурси	279,0	0,05	-12,1	0,00	-6,2	0,00	-0,3	0,00	0,7	0,00
1.6. Інші податки та збори	-645,8	-0,10	-10256,5	-1,29	-505,1	-0,05	3855,0	0,39	3306,2	0,31
2. Неподаткові надходження	103635,2	16,82	128402,3	16,19	164676,5	17,74	186684,2	18,70	212946,9	19,79
2.1. Доходи від власності та підприємницької діяльності	51589,9	8,37	71553,7	9,02	87170,4	9,39	114414,8	11,46	119155,9	11,07
2.2. Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	8026,6	1,30	10437,6	1,32	18413,6	1,98	10377,8	1,04	9772,0	0,91
2.3. Інші неподаткові надходження	9944,3	1,61	10882,6	1,37	12399,9	1,34	15762,6	1,58	15038,2	1,40
2.4. Власні надходження бюджетних установ	34074,3	5,53	35528,3	4,48	46692,6	5,03	46129,0	4,62	68980,8	6,41
3. Доходи від операцій з капіталом	191,5	0,03	286,9	0,04	657,5	0,07	183,0	0,02	79,4	0,01
4. Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	4109,4	0,67	1607,4	0,20	1464,8	0,16	1139,9	0,11	1029,7	0,10
5. Цільові фонди	287,7	0,05	29847,1	3,76	187,5	0,02	1770,8	0,18	187,1	0,02
6. Офіційні трансферти	4171,6	0,68	5967,7	0,75	7306,3	0,79	8725,0	0,87	10658,0	0,99
Усього	616274,8	100	793265,0	100	928108,3	100	998278,9	100	1076016,7	100

*Складено за даними Міністерства фінансів України [42].

Як бачимо, найбільш бюджетоутворюючим компонентом протягом усього дослідженого періоду залишаються податкові надходження, на які припадає близько 80 % усіх доходів. Протягом останніх років спостерігається позитивна тенденція до їх зростання. Загальна сума податкових надходжень у 2020 році, порівняно з 2016 роком, зросла на 347236,2 млн. грн, при чому надходження від непрямих податків майже втричі перевищують надходження від прямих податків.

Найбільшого значення при формуванні доходів до бюджету у 2019 році, як і в попередні роки мають податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості; рента за користування надрами та внутрішні податки на товари та послуги, а саме податок на додану вартість (ПДВ) з імпортних та українських товарів, робіт та послуг. ПДВ з імпорту – найбільша стаття податкових надходжень у бюджеті. У структурі доходів до бюджету у 2020 році, дана величина займає найбільшу частку, а саме 25,4 % у середньому.

Отже, роль податкових платежів при формуванні дефіциту державного бюджету є переважаючою, оскільки ефективність виконання державою своїх функцій та добробут суспільства у цілому залежать від сплачених податків. Аналіз основних тенденцій формування доходної частини державного бюджету показав, що спостерігається позитивна динаміка зростання податкових надходжень державного бюджету. Однак це збільшення є недостатньо обґрунтованим через нестабільну економічну ситуацію в Україні за останні роки, включаючи недосконалу податкову політику.

Щодо неподаткових надходжень, то вони знаходяться на другому місці у структурі доходів державного бюджету. Аналізуючи їх обсяг спостерігаємо позитивну динаміку до зростання, так, наприклад, у 2020 році значення складає 212946,9 млн. грн у порівнянні із 2019 роком (186684,2 млн. грн) значення більше на 26262,7 млн. грн. Головним джерелом доходів бюджету у розділі неподаткових надходжень є доходи від власної та підприємницької діяльності, що займають у середньому 10,31 % від загальної суми.

Офіційні трансферти, за розміром частки надходжень у бюджет, посідають третє місце та мають динаміку їх збільшення. Системне зростання відбувається на фоні позитивної тенденції до збільшення кількості податкоспроможних місцевих бюджетів, оскільки, наприклад, у 2020 році 80 % від загальної суми трансфертів складає реверсна дотація до Державного бюджету.

Динаміка доходів від операцій з капіталом постійно змінюється – то в бік збільшення, то в бік зменшення. У 2020 році показник зменшився на 103,6 млн. грн, в порівнянні з 2019 роком і складає 79,4 млн. грн, за рахунок зниження надходжень від реалізації державних запасів товарів.

Отже, на основі проведеного аналізу з 2016 по 2020 роки, можна зробити висновки, що найбільшу частку у доходах бюджету становлять податкові платежі (у середньому 80,25 %), а найменшу доходи від операцій з капіталом (в середньому 0,02 %).

Відповідно Бюджетного кодексу України видатки – це кошти, спрямовані на реалізацію програм та заходів, що передбачені відповідним бюджетом, які не включають погашення боргу, надання кредитів з бюджету, повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування.

Видатки бюджету відображають завдання та функції країни, рівень та напрям суспільного розвитку, взаємозалежність економіки та фінансів держави, її відносини з іншими країнами. За складом та структурою видатків державного бюджету можна зробити висновки що стосуються економічного, соціального та політичного стану розвитку держави, запорукою чого є ефективне використання бюджетних видатків. За економічною природою видатки виступають інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави, а також його використання за цільовим призначенням для забезпечення добробуту суспільства.

Розглянемо структуру видатків державного бюджету в розрізі функціональної класифікації (табл. 2.5 та рис. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка та структура видатків державного бюджету України (функціональна класифікація)
протягом 2016-2020 років, млн. грн

Роки Показники	2016		2017		2018		2019		2020	
	Сума, млн. грн	Питома вага, %								
Загальнодержавні функції	117925,6	17,2	142446,9	17,0	162949,9	16,5	168206,5	15,7	163849,4	12,72
Оборона	59348,9	8,7	74346,2	8,9	97024,0	9,8	106627,7	9,9	120374,1	9,35
Громадський порядок, безпека, судова влада	71671,1	10,5	87845,0	10,5	116875,6	11,9	140151,2	13,1	157672,5	12,24
Економічна діяльність	31412,3	4,6	47000,1	5,6	63600,7	6,5	72365,1	6,7	168889,0	13,11
Охорона навколишнього середовища	4771,6	0,7	4739,9	0,6	5241,2	0,5	6316,2	0,6	6636,8	0,52
Житлово-комунальне господарство	12,5	0,002	16,9	0,002	296,9	0,03	108,0	0,01	88,5	0,01
Охорона здоров'я	12456,3	1,8	16729,1	2,0	22617,9	2,3	38561,6	3,6	124925,3	9,70
Духовний та фізичний розвиток	4958,9	0,7	7898,1	0,9	10107,1	1,0	9967,0	0,9	9826,4	0,76
Освіта	34825,4	5,1	41140,2	4,9	44323,4	4,5	51657,6	4,8	52857,3	4,10
Соціальний захист та соціальне забезпечення	151965,5	22,2	144478,3	17,2	163865,6	16,6	218628,6	20,4	322720,3	25,06
Міжбюджетні трансферти	195395,3	28,5	272602,9	32,5	298939,7	30,3	260302,0	24,3	160177,1	12,44
Усього	684743,4	100	839243,7	100	985842,0	100	1072891,5	100	1288016,7	100

*Складено за даними Міністерства фінансів України [42].

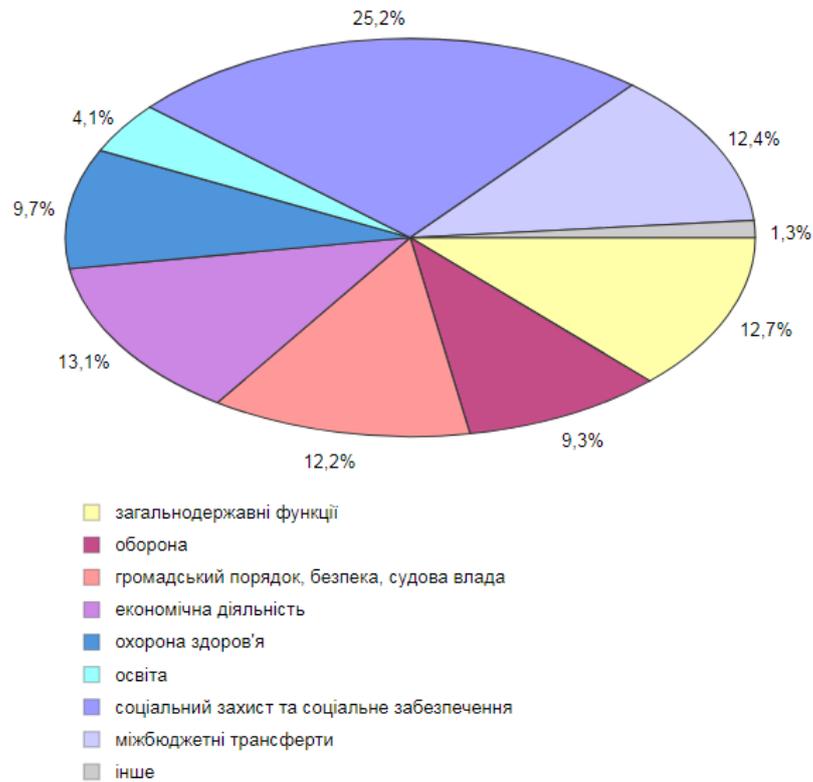

Рис. 2.5. Структуру видатків державного бюджету у 2020 році у розрізі функціональної класифікації

*Побудовано за даними Міністерства фінансів України [42]

Отже, впродовж всього аналізованого періоду спостерігається зростання видатків, так у 2020 році відбулося збільшення витрат на 603273,3 млн. грн у порівнянні з 2016 роком до 1288016,7 млн. грн. Щодо їх структури, то найбільшу частку займають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, питома вага яких у 2020 році зросла на 5 в.п. через те, що на виплату державних соціальних допомог направлено 58,8 млрд грн, що на 3 млрд. грн більше ніж у 2019 році, у зв'язку із такими кроками, що здійснені урядом:

- поетапне підвищення розмірів прожиткового мінімуму 01 липня та 01 грудня 2020 року;
- індексації пенсій громадян та запровадження щомісячної компенсаційної виплати у розмірі 500 грн пенсіонерам віком 80 років і більше;
- виплата 1,3 млрд гривень допомоги на дітей фізичним особам-підприємцям першої та другої груп платників єдиного податку на спрощеній

системі оподаткування за рахунок коштів новоствореного Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 [42].

Варто відмітити, що видатки на загальнодержавні функції займають 12,7 % в загальній структурі і в 2020 році вперше протягом аналізованого періоду відбулося їх скорочення завдяки економії витрат на обслуговування державного боргу завдяки більш ефективного управління ним. Разом із цим залишається проблема необхідності здійснення значних виплат з обслуговування та погашення державного боргу, що є суттєвим чинником, котрий тривалий час породжує проблеми у сфері державних фінансів, впливає на бюджетну безпеку та є вагомою причиною виникнення дефіциту державного бюджету України.

Досить невеликими в порівнянні з іншими розвиненими країнами є видатки на економічну діяльність, освіту, охорону здоров'я в Україні у 2020 році, які займали відповідно 13,1 %, 4,1 %, 9,7 %. Дані наведені в таблиці 2.5 свідчать, що витрати на духовний та фізичний розвиток, житлово-комунальне господарство та охорону навколишнього середовища займають найменшу частку. Така структура бюджетних видатків свідчить про те, що бюджетна політика підпорядкована змінам у політичній сфері та орієнтована головним чином на виконання поточних завдань та задоволення насамперед потреб соціально-економічного розвитку на відміну стратегічних цілей розвитку та структурної перебудови економіки.

Проведемо аналіз видатків державного бюджету України у розрізі функціональної класифікації (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Структура видатків державного бюджету України в розрізі економічної класифікації за 2016-2020 роки, млн. грн

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6
Поточні видатки	559429,4	559429,4	559429,4	559429,4	1193194,8
У % до усього	96,11	95,15	92,92	93,11	92,64
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	105348,2	134779,2	171258,5	210073,1	240542,3
Використання товарів та послуг	95842,8	122116,0	157548,2	182067,9	301690,1
Обслуговування боргових зобов'язань	97374,5	111480,2	116297,3	119933,8	120693,4

Продовження табл. 2.6

1	2	3	4	5	6
Поточні трансферти	199457,8	274721,5	297695,2	255326,7	201281,9
Соціальне забезпечення	153282,5	148982,1	166624,8	223458,3	322472,0
Інші поточні видатки	6806,1	6503,0	6618,3	8082,7	6515,2
Капітальні видатки	26631,6	40661,8	69799,7	73948,9	94821,9
У % до усього	3,89	4,85	7,08	6,89	7,36
Придбання основного капіталу	15042,1	18495,8	32668,5	30868,0	25826,9
Капітальні трансферти	11589,6	22166,0	37131,2	43080,9	68995,0
Усього	684743,4	839243,7	985842,0	1072891,5	1288016,7

*Складено за даними Міністерства фінансів України [42]

Найбільшу частку займають поточні видатки, які становлять 92,64 % у середньому, а капітальні видатки відповідно займають лише 7,36 % у загальній величині видатків державного бюджету України. Серед поточних видатків пріоритетним напрямом фінансування є поточні трансферти, що складають близько 29,52 % та соціальне забезпечення – 19,18 % , а серед капітальних – капітальні трансферти (населенню, підприємствам), що займає 2,63 % від усієї суми. Графічно структура видатків державного бюджету України в розрізі економічної класифікації за 2016-2020 роки представлені на рис. 2.6.

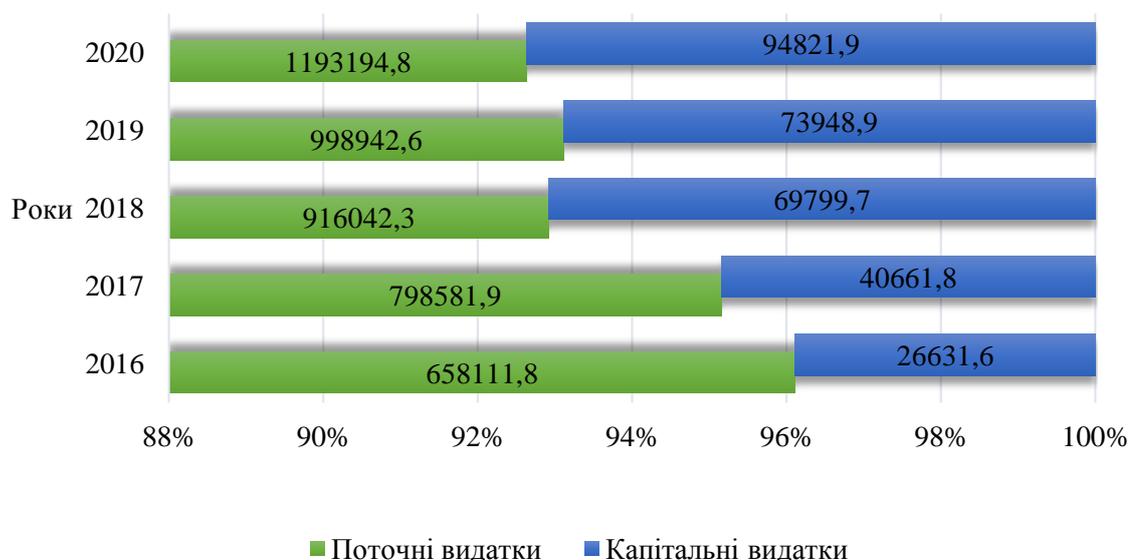

Рис. 2.6. Динаміка поточних та капітальних видатків державного бюджету України за 2016-2020 роки, млн.грн

*Побудовано за даними Міністерства фінансів України [42]

Отже, проаналізувавши детально дохідну та видаткову частину державного бюджету, бачимо, що темпи росту видатків більші ніж темпи росту доходів, як наслідок, виникає бюджетний дефіцит, який в свою чергу призводить до поглиблення фінансової нестабільності, оскільки від сприяє розгортанню інфляційних процесів в економіці, та відволікає значну частину грошових ресурсів із приватного сектору.

2.2. Дослідження структури джерел фінансування дефіциту державного бюджету

Наявність дефіциту державного бюджету потребує формування і реалізації заходів щодо його мінімізації. Ці заходи в першу чергу направлені на скорочення витрат бюджету, що в умовах економічної кризи, коли відбувається зростання непрогнозованих витрат, є досить складним завданням. Більш дієвим напрямом є зміни у податковій і кредитній політиці, які призвели б до пожвавлення економічної діяльності, передусім зростання виробництва і його ефективності. У протилежному випадку дефіцит бюджету стає додатковим тягарем та зменшує реальні доходи населення.

Бюджетний дефіцит – явище майже постійне в економіці кожної держави, тому важливе значення мають його розміри і методи фінансування. Затвердження бюджету з дефіцитом дозволяється у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування бюджету з урахуванням особливостей, визначених Бюджетним кодексом. За законом, джерелом покриття бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України.

В Україні, впродовж останніх років спостерігається зростання обсягу фінансування дефіциту державного бюджету (табл. 2.7), що безпосередньо пов'язано зі зростанням величини дефіциту. Так, у 2016 році обсяг загального фінансування складає 70,26 млрд. грн, тоді як у 2020 році вже 97,33 млрд. грн. Фінансування державного бюджету за борговими операціями склало у 2020 році 97,33 млрд. грн тоді, як даний показник у 2019 році складав 80,48 млрд. грн,

тобто значення збільшилося, а отже і потреба коштів для покриття дефіциту зростає.

Таблиця 2.7

Показники фінансування дефіциту бюджету України
за 2015-2020 роки, млрд. грн

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
Фінансування за борговими операціями	177,26	120,44	52,11	80,48	78,29
Запозичення	307,66	478,70	286,57	425,70	360,42
Внутрішні запозичення	246,41	375,27	174,23	345,91	226,39
Зовнішні запозичення	61,25	103,43	112,35	79,79	134,04
Погашення	-111,41	-363,50	-234,47	-345,21	-282,14
Внутрішні зобов'язання	-102,37	-297,03	-166,88	-261,41	-161,86
Зовнішні зобов'язання	-9,04	-66,47	-67,59	-83,80	-120,27
Надходження від приватизації державного майна	0,19	3,38	0,27	0,55	12
Фінансування за активними операціями	-107,19	-75,93	6,88	-0,04	7,04
Зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю	-129,22	-70,70	1,00	9,12	1,21
Повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/ пред'явлення цінних паперів	-	-	1,00	9,12	2,00
Розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів	-129,22	-70,70	-	-	-0,79
Зміни обсягів бюджетних коштів	22,03	-5,23	5,88	-9,16	5,83
Усього	70,26	47,88	59,25	80,99	97,33

*Складено за даними Державної казначейської служби України [43]

У 2020 році ситуація з фінансуванням дефіциту державного бюджету значно погіршилася, оскільки окрім повернення старих боргів, обсяг і структура котрих відображена на рис. 2.7, Міністерству фінансів вимушено залучило значний обсяг кредитів на фінансування заходів із боротьби з пандемією із зовнішніх джерел від міжнародних організацій.

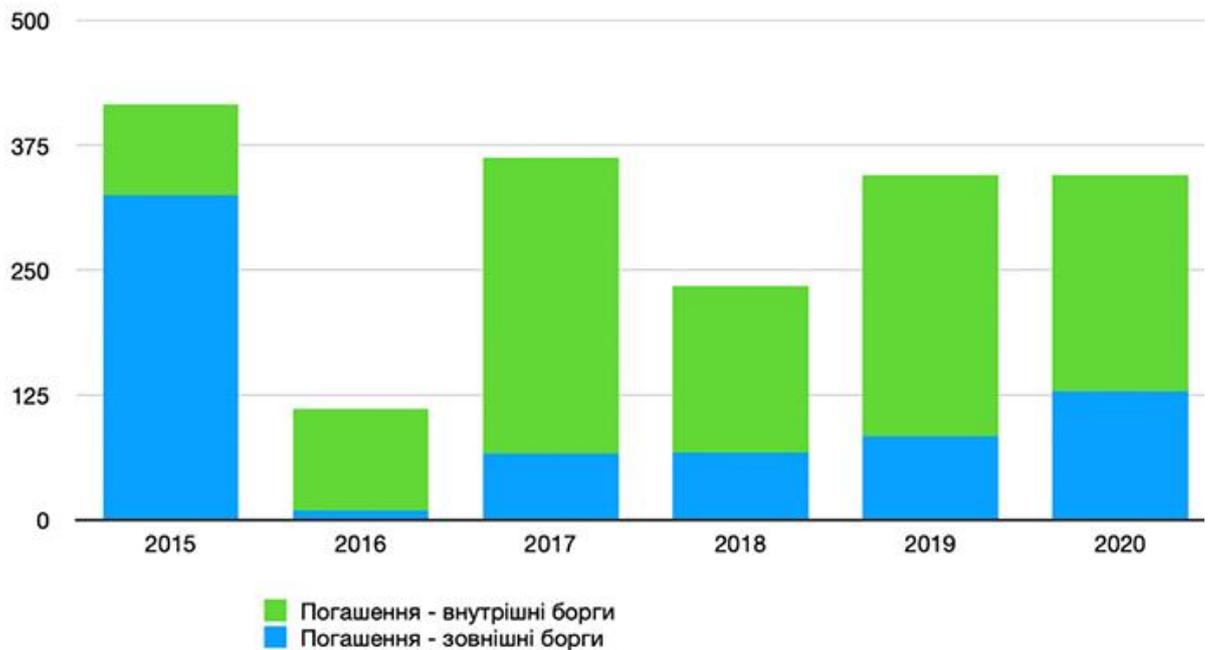

Рис. 2.7. Обсяг та структура необхідного фінансування на обслуговування державного боргу

*Складено за даними Державної казначейської служби України [43]

Зазначимо, суттєву роль у фінансуванні бюджетного дефіциту відіграють державні внутрішні та зовнішні запозичення, оскільки вони займають близько 98 % усіх джерел фінансування. Так, потреба у залученні боргового фінансування внаслідок вищеописаних причин зростання дефіциту зросла майже вдвічі до 653 млрд грн. План за зовнішніми запозиченнями збільшився до 242 млрд. грн, за внутрішніми – до 372 млрд. грн.

Фактично обсяг здійснених державних запозичень за 2020 рік становив 639,6 млрд грн. Щодо їх структури, то бачимо, що сума внутрішніх запозичень за досліджуваний період значно перевищує зовнішні, їх співвідношення відображено на рис.2.8.

Внутрішні запозичення на фінансування дефіциту державного бюджету України перевищують зовнішні, як видно з рис. 2.8. Проте внаслідок соціально-економічної та фінансової нестабільності в країні та кризових явищ, зумовленими пандемією, зросла необхідності залучення значних коштів від міжнарод-

них фінансових організацій, що відобразилося у скорочення різниці між обсягом зовнішніх і внутрішніх запозичень.

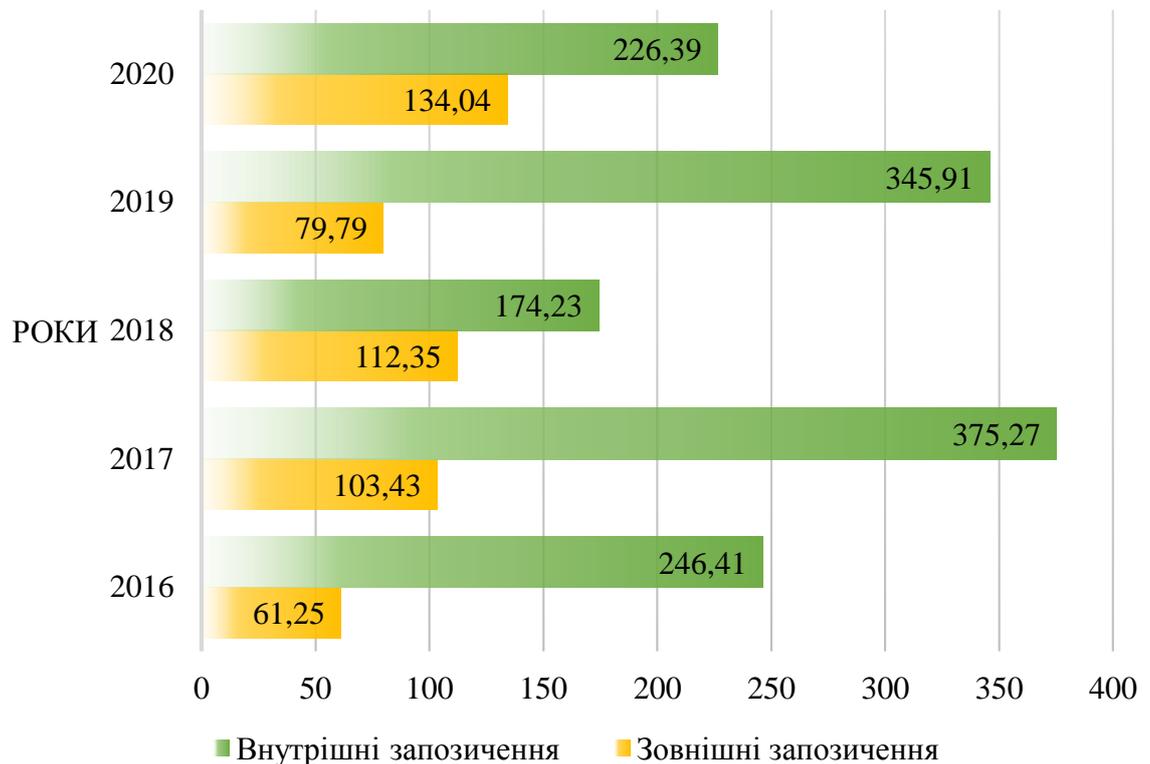

Рис. 2.8. Співвідношення зовнішніх та внутрішніх запозичень у 2016 - 2020 роках, млрд.грн

*Побудовано за даними Державної казначейської служби України [43]

У червні 2020 року було залучено 70 млрд. грн. від Міжнародного валютного фонду, крім цього державні внутрішні запозичення становили 389,2 млрд. грн, у тому числі 382,4 млрд. грн було залучено від розміщення облігацій внутрішніх державних позик (ОВДП). Варто відмітити, що нерезиденти, котрі інвестували в українські борги у 2019 році, почали виходити із цих інвестицій, унаслідок чого обсяг ОВДП у власності нерезидентів із початку 2020 року зменшився на 18% із 118 млрд. грн до 96,5 млрд грн. Таким чином, у зв'язку з відсутністю попиту Міністерство фінансів України скасувало значну кількість аукціонів по розміщенню облігацій внутрішньої державної позики, а на аукціонах, котрі були успішними, відомство підтримували банки (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Динаміка внутрішніх запозичень на фінансування дефіциту державного бюджету України за власниками ОВДП

* Побудовано за даними Національного банку України [44]

Охарактеризуємо більш детально державні внутрішні та зовнішні запозичення за роками. Для фінансування державного бюджету у 2015 році залучено 45,17 млрд. грн. Надходження від державних зовнішніх запозичень становили 415,11 млрд. грн. На внутрішній ринок розміщено державних цінних паперів на суму 98,98 млрд грн. Зокрема, надходження від розміщення цільових внутрішніх державних облігацій для надання кредиту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (41,5 млрд грн), додаткової капіталізації Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» (29,7 млрд. грн) та публічного акціонерного товариства акціонерний банк «Укргазбанк» (3 млрд 837,0 млн. грн) склали загалом 75,37 млрд. грн, або 75,8 % внутрішніх запозичень.

Сума внутрішніх державних облігацій в обігу за 2015 рік зросла на 10,4 % – до 505,18 млрд гривень. При цьому обсяг цих облігацій, що належать Національному банку України з початку року збільшились на 22,6 % – до 389,94 млрд грн, а їх частка в загальному обсязі облігацій в обігу з 69,5 % – до 77,2 %. Тобто, як і в попередні роки, основним кредитором державного бюджету на внутрішньому ринку державних запозичень залишався Національний банк

України, який закупував облігації внутрішньої державної позики на вторинному ринку.

У 2016 році від державних запозичень отримано 307,66 млрд грн, що становило 93,3 % надходжень для фінансування державного бюджету. Зокрема, на внутрішній ринок було розміщено цінні папери на суму 246,41 млрд грн, що в 2,5 раза більше, ніж у 2015 році, через необхідність підтримки банківської системи та фінансування дефіциту бюджету. Середньозважена дохідність за облігаціями внутрішньої державної позики, номінованих у гривні, зменшилася з 13,4 % у 2015 році до 9,2 % у 2016 році, доларах США – з 8,7 % до 7,3 %. У державних запозиченнях переважали довгострокові запозичення – 60,0 %, з яких зовнішні – 76,2 %, що сприятиме подовженню терміну погашення боргу.

Внаслідок неотримання макрофінансової допомоги Європейського Союзу надходження від зовнішніх державних запозичень у 2016 році на 44,7 % менші планового значення (110,8 млрд. грн) і становили 61,25 млрд гривень. Середньозважена відсоткова ставка за державними зовнішніми запозиченнями становила 1,1 %, або на 0,5 % менше, ніж у 2015 році (1,6 %).

Від державних запозичень у 2017 році надійшло 478,70 млрд грн, що на 171,04 млрд. грн більше, ніж у 2016 році. На внутрішньому ринку розміщено цінні папери на суму 375,27 млрд. грн, що на 128,86 млрд. грн більше, ніж у 2016 році. Зокрема, у 2017 році випущено облігації внутрішньої державної позики для здійснення репрофайлінгу (обміну внутрішніх державних облігацій, що належать Національному банку України, на нові) в сумі 219,56 млрд. грн, що сприяло відстроченню сплати за внутрішніми зобов'язаннями, щодо яких вчинено правочин, з 2017 – 2030 років на 2025 – 2047 роки.

Зовнішні державні запозичення складають 103,43 млрд. грн, що на 42,18 млрд. грн більше, ніж у 2016 році. До загального фонду державного бюджету було залучено коштів на суму 95,98 млрд. грн, у тому числі від випуску облігацій зовнішньої державної позики – 3,0 млрд дол. США (78,86 млрд грн), надходжень другого траншу макрофінансової допомоги Європейського Союзу – 600,0 млн євро (16,73 млрд грн) та коштів Міжнародного банку реконструкції

та розвитку в рамках проекту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України» – 15,0 млн дол. США (400,6 млн гривень). У той же час у 2017 році третій транш макрофінансової допомоги Європейського Союзу в розмірі 600,0 млн євро не був отриманий через невиконання Україною частини умов.

У 2018 році головним джерелом надходжень фінансування державного бюджету є державні запозичення на суму 286,57 млрд. грн. Цінні папери у сумі 174,23 млрд. грн були розміщені на внутрішньому ринку, на зовнішньому – 112,35 млрд. грн. Спостерігаємо вагоме скорочення обсягу випуску ОВДП та зростання зовнішніх запозичень.

У 2019 році джерелами фінансування державного бюджету є надходження від:

- державних запозичень – 425,70 млрд грн (внутрішніх – 345,91 млрд грн, зовнішніх – 79,79 млрд грн);
- приватизації державного майна – 17 млрд грн;
- частини залишку бюджетних коштів спеціального фонду – 3 млн грн.

У надходженнях фінансування державного бюджету переважали внутрішні державні запозичення, які становили 81 % загальної суми державних запозичень. Майже третину державних цінних паперів розміщених на внутрішньому ринку у 2019 році придбали нерезиденти.

Від розміщення державних цінних паперів на внутрішньому ринку отримано 346 млрд грн. Внутрішні запозичення у 2019 році більші на 172 млрд грн ніж у 2018 році. У той же час у 2019 році найбільше збільшився обсяг ОВДП – на 109 млрд грн, або в 18 разів, що належать нерезидентам. Частка цих облігацій у загальному обсязі ОВДП в обігу зросла з 0,8 до 14 %. Надходження від державних зовнішніх запозичень склали 80 млрд грн.

У 2019 році, порівняно з 2018 роком середньозважена дохідність ОВДП, виражених у гривні знизилася з 17,8 до 16,9 %, доларах США – з 6,0 до 5,9 %

євро – з 4,2 до 3,4 %. У грудні 2019 року середньозважена дохідність ОВДП ще нижча.

Для фінансування державного бюджету в 2020 році залучено 388,83 млрд.грн. Відбулося суттєве зменшення внутрішніх запозичень до 251,6 млрд. грн. Надходження від державних зовнішніх запозичень склали 250,4 млрд грн, зокрема, у 2020 році отримано 2,1 млрд. дол. США як перший транш у рамках нової 18-місячної Програми співробітництва з Міжнародним валютним фондом «Стенд бай», направленої на підтримку макроекономічної та фінансової стабільності України.

Україна продовжила успішний розвиток співпраці з Європейським Союзом, виконавши необхідні умови в рамках четвертої програми макрофінансової допомоги, та отримала другий транш у розмірі 500 млн євро. Також ЄС запровадив нову виняткову програму макрофінансової (кредитної) допомоги для підтримки країнпартнерів у контексті пандемії COVID-19. У рамках нової програми Україна отримала перший транш у розмірі 600 млн євро. Від Міжнародного банку реконструкції та розвитку для подолання наслідків пандемії COVID-19 надійшло 291 млн дол. США. Україна у 2020 році залишалась активним учасником міжнародних ринків капіталу та розміщувала облігації зовнішніх державних позик (єврооблігації).

Додатковим джерелом покриття дефіциту державного бюджету були надходження від приватизації державного майна. Так, за 2020 рік до загального фонду державного бюджету від приватизації державного майна фактично надійшло 2,2 млрд грн при затвердженому Верховною Радою України зі змінами річному показнику у сумі 500 млн грн [42].

Спостерігаємо суттєвий розрив між обсягами запозичень та обсягами погашення боргу. Дана тенденція може призвести до посилення боргового навантаження на бюджет у майбутньому (рис. 2.10).

Рис.2.10. Порівняння обсягів запозичень до державного бюджету та погашення державного боргу за 2015-2020 роки, млрд. грн

*Складено за даними Державної казначейської служби України [43].

Найбільший розрив між показниками спостерігається у 2020 році, де запозичення дорівнюють 638,72 млрд. грн, а погашення 385,51 млрд. грн. Найменший розрив зафіксований у 2018 році : запозичення склали 286,57 млрд. грн, а погашення – 234,47 млрд. грн відповідно, що говорить про нарощення боргового тягара та погіршення ситуації з фінансування дефіциту державного бюджету.

Наступним джерелом фінансування дефіциту державного бюджету є надходження від приватизації державного майна. Динаміку даного показника зображено на рисунку 2.11.

Рис. 2.11. Динаміка надходжень до державного бюджету від приватизації майна за 2015-2020 роки, млрд. грн

*Складено за даними Державної казначейської служби України [43].

Отже, проаналізувавши рисунок 2.11 можна зробити відповідні висновки щодо стану надходжень до бюджету від приватизації державного майна України. За весь досліджуваний період фактичні доходи ні одного разу не відповідали запланованим показникам. Так, у 2015 році фактичні надходження коштів від приватизації державного майна становили 0,152 млрд. грн, або 0,9 % обсягу затвердженого законом. У 2016 році надходження були заплановані на рівні 17,10 млрд. грн, які передбачалося забезпечити, за інформацією Фонду державного майна України, на 77 % від продажу пакета акцій ПАТ «Одеський припортовий завод», 22 % – шести обласних енергопостачальних компаній і 1 % – інших об'єктів державної власності. В результаті надійшло 0,1889 млрд грн, або 1,1 % затвердженого обсягу, внаслідок чого черговий рік поспіль виникла необхідність у вишукуванні додаткових надходжень до державного бюджету.

У 2017 році надходження від приватизації державного майна були заплановані на рівні 17,10 млрд. грн, з урахуванням внесених змін протягом року до закону – 3,38 млрд. грн. План по доходам було виконано на 100 % з урахуванням змін. При цьому 90,4 % надійшло від продажу на фондових біржах п'яти пакетів акцій енергетичних компаній. У 2018 та 2019 роках також не були виконані планові показники. В наслідок заміщення недонадходжень коштів від приватизації державного майна державними запозиченнями, зростає обсяг державного боргу.

Надходження коштів від приватизації у 2020 році планувалися у сумі 5,0 млрд. грн, що менше ніж у 2019 році на 12,1 млрд. грн. Ця сума забезпечена за рахунок продажу об'єктів великої приватизації, які не були продані у 2019 році, і в результаті у 2020 році від приватизації надійшло 2,2 млрд. грн.

Дослідивши тенденцію невиконання планових показників надходжень до бюджету протягом останніх років, можемо зробити висновок, що дані кошти не є надійним джерелом для фінансування державного бюджету та не покращують стан виконання бюджету в частині фінансування. Кожного року в державі приймаються рішення про зменшення обсягів надходжень від приватизації

державного майна і заміщують їх державними запозиченнями, що, як наслідок, призводить до зростання державного боргу.

Останнім джерелом покриття дефіциту державного бюджету є фінансування за активними операціями. Згідно таблиці 2.7 спостерігаємо від'ємний результат за активними операціями у загальній структурі фінансування бюджету протягом 4 років: з 2015 по 2017 роки – 72,49 млрд. грн, 107,19 млрд. грн та 75,93 млрд. грн відповідно, у 2019 році значення склало -0,04 млрд. грн. Ця тенденція показників виступає чинником зростання внутрішніх чи зовнішніх запозичень за умов зростаючого дефіциту.

Отже, існування бюджетного дефіциту в країні зумовлює пошук ефективних джерел його фінансування. Згідно Бюджетного кодексу в Україні таких джерел чотири, проаналізувавши їх можемо зробити висновок, що вагоме місце у фінансуванні бюджету займають запозичення, а саме зовнішні та внутрішні, оскільки вони займають 98 % усіх надходжень.

В умовах кризи та зростання зовнішніх запозичень, розвинутий ринок внутрішніх державних запозичень виступає важливим інструментом здійснення ефективної грошово-кредитної політики країни. Тому, в подальшому необхідним є розвиток внутрішнього ринку державних запозичень, що дозволить мобілізувати необхідні кошти для виконання державою її функцій і здійснення платежів за державним боргом, та забезпечить фінансування потреб держави з мінімально можливим рівнем витрат та ризиків у довгостроковій перспективі.

2.3. Вплив дефіциту державного бюджету на бюджетну безпеку України

В умовах кризи світового господарства однією з найважливіших економічних проблем в Україні, починаючи з 90-х років ХХ ст., є зростання загроз фінансовій і, зокрема, бюджетній безпеці України. Це зумовлено негативною динамікою розвитку процесів у соціально-економічній сфері, зокрема, розладом системи державних фінансів та фінансів господарюючих суб'єктів, що останні-

ми роками все більш посилюється і проявляється в хронічному дефіциті бюджетних коштів.

Бюджетна безпека є передумовою реалізації ефективної державної фінансово-економічної політики як основи досягнення національних інтересів. Рациональне використання бюджету як фінансової бази державного регулювання ринкової економіки повинно забезпечувати регулювання економічних і соціальних процесів в інтересах суспільства, створювати передумови для економічного розвитку країни. Тому важливим напрямом економічної політики є досягнення економічної рівноваги у фінансовій сфері держави як необхідної умови сталого зростання економіки та реалізації національних інтересів.

Рівень бюджетного дефіциту належить до найважливіших індикаторів фінансової безпеки будь-якої держави. Існують різні оцінки його граничного розміру. Наприклад, Маастрихтський договір валютного союзу (3 % від ВВП). Згідно з даними міжнародної статистики, «нормальна» величина бюджетного дефіциту в індустріально розвинених країнах коливається в межах 3-4 % від розміру ВВП за середньосвітової його величини 4,5 %. Існує тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту в середньосвітовому вимірі 4-5 % від обсягу ВВП.

Відповідно до Маастрихтського договору дефіцит державного бюджету має становити не більше 3 % до ВВП країни. Проаналізувавши цей показник для дефіциту бюджету України, можна дійти до висновку, що протягом аналізованого періоду він мав нестабільну динаміку, проте після 2014 року, де показник складав 4,98 % у зв'язку з складною політичною та економічною ситуацією в країні, значення було значно нижчим від оптимального, що говорить про стійкий стан економіки країни і про її здатність раціонально використовувати ресурси. Так, у 2017 році дефіцит становив 1,60 %, у 2018 році – 1,66 %, у 2019 – 1,96 % до ВВП України.

Щодо 2020 року, то у зв'язку з економічною кризою та боротьбою з COVID-19, дефіцит бюджету був становив 5,18 % ВВП. Це є найбільшим значенням починаючи з 2010 року (рис.2.12).

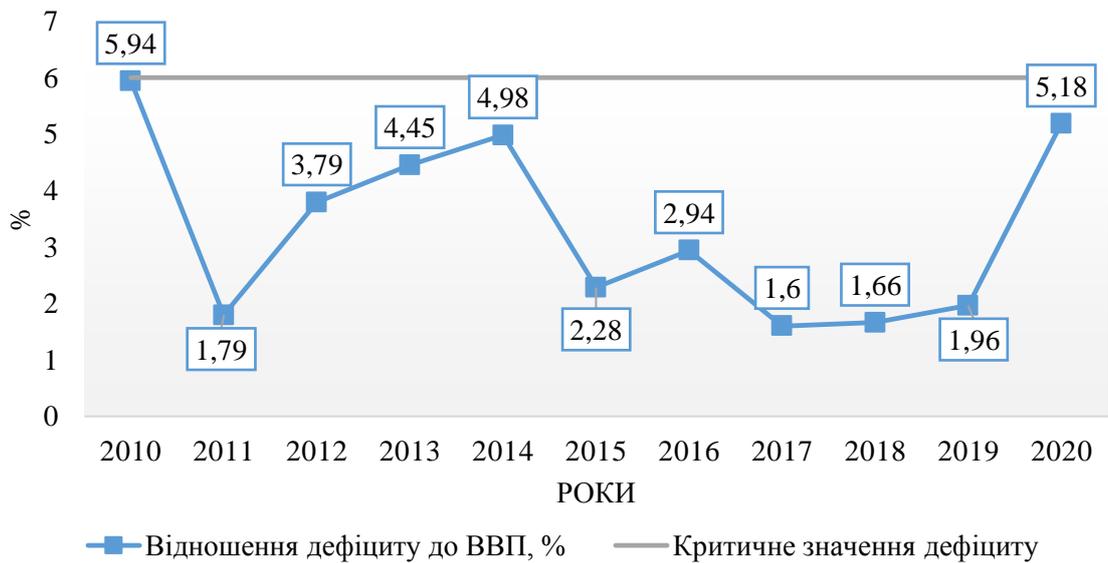

Рис.2.12. Динаміка відношення дефіциту державного бюджету України до ВВП та його оптимальне значення відповідно до Маастрихтського договору

*Побудовано за даними Державної казначейської служби України [43]

Перевищення дефіциту державного бюджету відповідно до Маастрихтського договору вказує на неефективне формування державного бюджету та недосконалу фіскальну політику, внаслідок чого досить велика частина реального сектору економіки перебуває в тіні, тому недоотримуються кошти до державного бюджету.

Дослідивши сучасні тенденції формування дефіциту бюджету, бачимо, що існуючі загрози економічної безпеки держави мають вагомий вплив на загальний стан дефіциту, оскільки провокують значне зменшення дохідної та збільшення видаткової частини бюджету, що в свою чергу призводить до суттєвого зростання бюджетного дефіциту. Так, у 2010 році велике значення дефіциту пов'язане з економічною кризою, яка є складовою всесвітньої кризи, у 2014 році з політичною кризою в країні та Євро-майданом, у 2020 з поширенням COVID-19 та з наступаючою економічною кризою.

Від обсягу дефіциту державного бюджету на пряму залежить обсяг державного боргу, котрий є важливим елементом фінансової системи держави, який формується в результаті мобілізації ресурсів на внутрішньому та зовніш-

ньому фінансових ринках. Державний борг (згідно Бюджетного кодексу України) – загальна сума боргових зобов'язань держави щодо повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають в результаті державних запозичень [1].

Основними причинами виникнення державного боргу є:

- 1) хронічний дефіцит державного бюджету;
- 2) перевищення темпів зростання державних витрат над темпами зростання державних доходів;
- 3) дискреційна фіскальна політика, спрямована на зменшення податкового навантаження без відповідного скорочення державних витрат;
- 4) розширення економічної функції держави;
- 5) дія автоматичних стабілізаторів (циклічне зниження податкових надходжень та збільшення соціальних трансфертів під час економічної кризи);
- 6) залучення коштів у нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти;
- 7) вплив політичних бізнес-циклів (надмірне збільшення державних видатків напередодні виборів із метою завоювання популярності у виробництві);
- 8) мілітаризація, ведення війн та ін.

В Україні серед основних причин зростання державного боргу є постійний дефіцит державного бюджету та дефіцит платіжного балансу країни, оскільки з метою покриття того самого бюджетного дефіциту на державному і регіональному рівнях використовуються державні запозичення, а також залучають

Загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу України зберігає свою тенденцію до зростання протягом досліджуваного періоду, окрім 2019 року, де показник знизився на 7,9 % і становить 1998,28 млрд. грн, що відбулося на тлі макроекономічної стабільності та очікуваного економічного зростання (рис.2.13).

Найбільш різкий приріст спостерігаємо у 2014-2015 році на 516,45 млрд. грн або на 88,4 %, що є наслідком політичної нестабільності поча-

тку військового конфлікту на сході країни та анексії Криму, а також фінансово-економічної кризи. У цей же період зовнішній борг України збільшився на 103,9 %, а внутрішній – на 72,09 %. Збільшення частки державного боргу у 2014 році свідчить про гостру потребу уряду фінансувати поточні видатки державного бюджету, а особливо видатки на військово-промисловий комплекс.

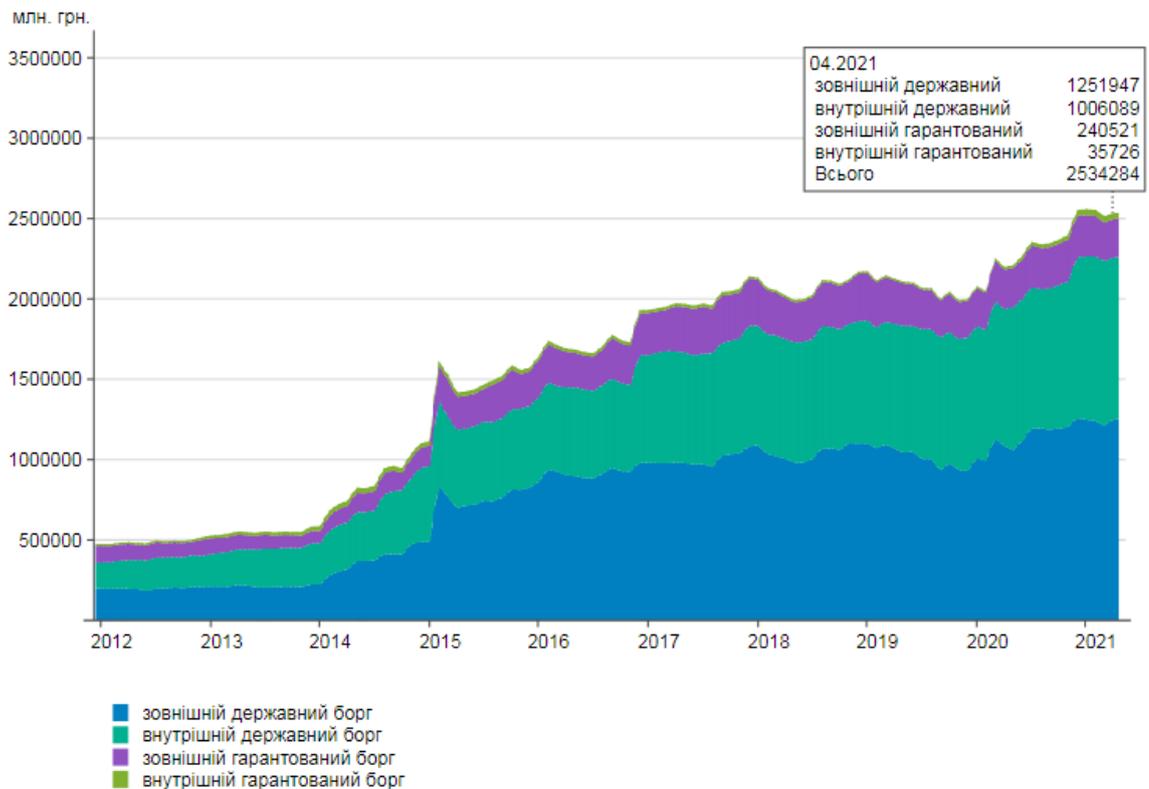

Рис. 2.13. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України за 2012-2020 роки

*За даними Міністерства фінансів України [42].

Досліджуючи дані виявили, що традиційно в структурі загального державного боргу переважає частка зовнішнього боргу – 61,14 %, внутрішній займає 38,86 % у сукупному обсязі. Стрімке зростання частки зовнішнього боргу також спостерігаємо у 2014 та 2015 роках, що спричинено неможливістю вітчизняних інвесторів задовольнити попит уряду на грошові кошти, за допомогою яких фінансувалися поточні видатки бюджету. З 2015 року темпи зростання показників державного боргу України уповільнюються, що є позитивною тенден-

цією. Однією з головних проблем, яка спонукає урядовців брати кредити на зовнішньому ринку є відсутність фондового ринку в Україні, який міг би забезпечити рівномірний розподіл коштів в усіх галузях економіки.

Станом на 01.04.2021 року державний та гарантований державою борг України становив 2 514,28 млрд. грн. Стрімке зростання заборгованості зумовлене девальвацією гривні, яка в березні 2020 року склала 12,4 %. Загальні виплати за державним боргом, що мають бути здійснені у 2020 році за рахунок коштів державного бюджету на рівні 505228 млн. грн (рис.2.14).

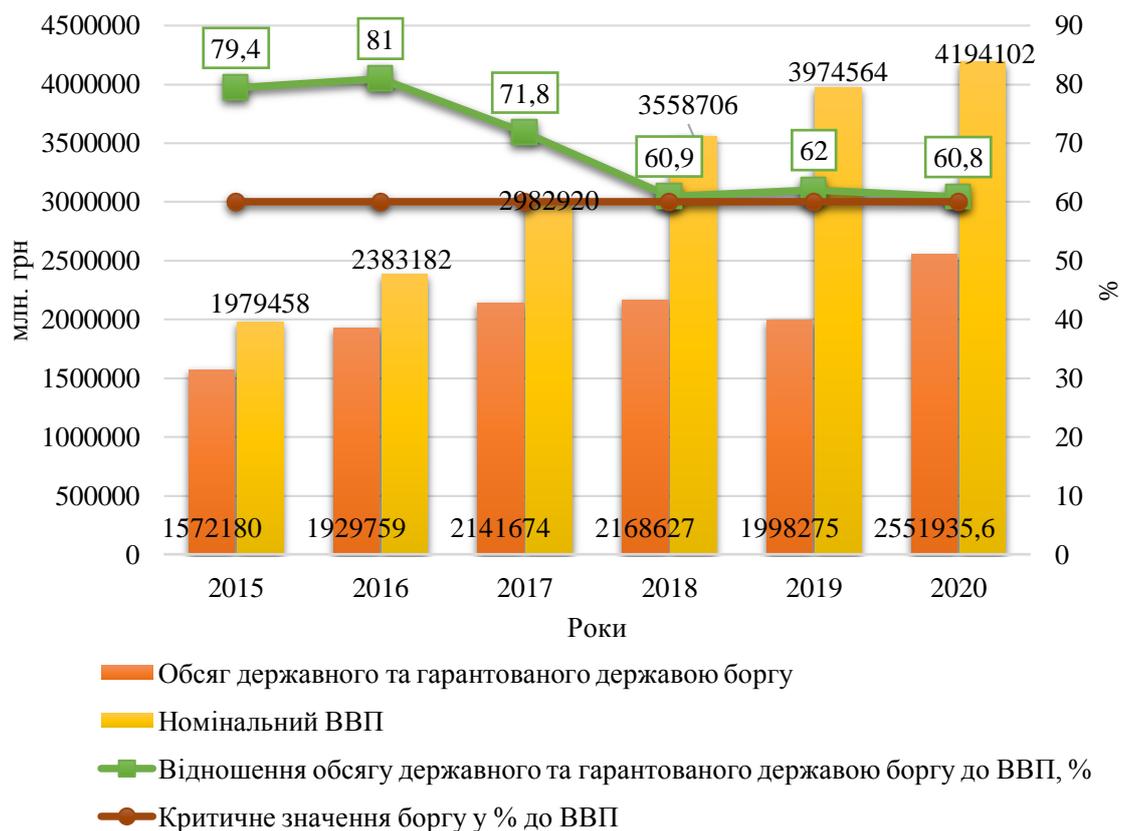

Рис. 2.14. Динаміка відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП у 2015-2020 роках

*Побудовано за даними Міністерства фінансів України [42]

Попри те, що протягом останніх років критерій відношення обсягу державного та гарантованого державного боргу до ВВП знижується

(з 81 % до 60,8 %) він досі знаходиться на критичному рівні, створюючи загрозу бюджетній безпеці в частині втрати Україною фіскального суверенітету.

В Україні серед основних причин зростання державного боргу є постійний дефіцит державного бюджету та дефіцит платіжного балансу країни, з метою покриття того самого бюджетного дефіциту на державних та регіональних рівнях використовуються державні запозичення, а також залучаються кошти міжнародних фінансових організацій.

Обсяг державного боргу регулюється законодавством України. Для поліпшення управління та обслуговування зовнішнього та внутрішнього боргу бюджетним кодексом України встановлено, що основний обсяг державного боргу не повинен перевищувати 60 % фактичного річного обсягу ВВП України. Тому, досліджуючи державний борг важливим є аналіз динаміки відношення загального державного боргу до ВВП країни (рис.2.14).

Аналіз динаміки частки загального державного боргу у ВВП України за період дослідження показав її зростання поступове зменшення до 2020 року до 60,8 % при критичному значенні 60% від ВВП проти пікових 81% у 2016 році внаслідок політичної кризи в країні та військових дій на сході. Тенденція зростання зберігалась до 2016 року, де величина дорівнює 80,9 %, після показник почав знижуватись, хоча значення і знаходяться за межами критичного рівня в 60 %, встановленим Маастрихтськими критеріями. Значне перевищення критичного рівня може призвести до неспроможності країни здійснювати поточні виплати за своєю заборгованістю та спричинити дефолт.

Також доцільно охарактеризувати обсяг видатків на обслуговування боргу, оскільки обслуговування державного боргу повністю лягає на державний бюджету України, та в свою чергу провокує дефіцит. Видатки на обслуговування державного боргу України за функціональною класифікацією займають вагому частку видатків державного бюджету, а саме близько 14 % від видаткової частини бюджету (рис.2.15).

Рис. 2.15. Динаміка видатків на обслуговування внутрішнього та зовнішнього державного боргу за 2017-2020 роки

*Складено за даними Міністерства фінансів України [42].

Отже, обслуговування боргу з кожним роком стає більшим, особливо – зовнішнього. Так, у 2017 році обслуговування зовнішнього боргу складає 66,47 млрд. грн, що є найменшими значеннями витрат за досліджуваний період. Із кожним наступним роком загальна сума витрат збільшується. У 2020 році величина обслуговування зовнішнього боргу збільшилась до 119,72 млрд. грн, а обслуговування внутрішнього боргу попри скорочення у 2018 році до 166,88 млрд. грн на кінець 2020 року знову становило 239,87 млрд. грн.

Загалом якщо оцінити попередні досліджені дані, то варто зауважити, що протягом всього аналізованого періоду спостерігається зростання дефіциту і відповідно державного боргу з поступовим підвищенням вартості обслуговування останнього.

Отже, аналізуючи дані про борговий стан України за останні роки, можна зробити висновок, що державний борг України має тенденцію до зростання. Це здійснює негативний вплив на Україну і має певні наслідки. З огляду на останній аналізований кризовий 2020 рік державний борг збільшується, що свідчить про розгортання боргової спіралі. Це збільшує навантаження на державний бюджет. Тому важливо знайти оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням та внутрішніми і зовнішніми запозиченнями. Відповідно, зростання державного боргу негативно відображається на стані бюджету,

зокрема збільшує його дефіцит. Отож, зміна бюджетного дефіциту є одним із факторів, що впливають на динаміку державного боргу з певним часовим лагом.

Наступною загрозою є використання офшорів, що продовжує залишатися в Україні найпопулярнішим інструментом, що вирішує зразу декілька завдань, а саме: уникнення оподаткування всередині країни (легальне зниження податкового навантаження шляхом зловживання пільгами, нестандартними податковими режимами та статусами резидентності); виведення за кордон фінансових результатів корупції.

Саме через уникнення оподаткування бюджет недоотримує значні суми податкових надходжень, що призводить до зменшення дохідної частини бюджету, що в результаті може призвести до незбалансування видатків та доходів. Загроза тіньової економіки полягає у тому, що при розмірах тіньового сектору у 30 % ВВП настає критична межа, перевищення якої свідчить про функціонування у країні відтворювальної системи тіньових економічних відносин. Також в Україні досить високий рівень корумпованості, який має негативний вплив на економічне зростання країни.

Також, у 2020 році існує ризик значного невиконання надходжень від приватизації державного майна до державного бюджету. Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» надходження від приватизації державного майна передбачені в сумі 5 млрд. гривень, що є загрозою збалансованості бюджету (табл.2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка надходжень від приватизації державного майна до державного бюджету у 2015 – 2020 роках

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020*
План доходів бюджету від приватизації, млрд. грн	17	17,1	17,1	21,3	17	5
Фактичні доходи бюджету від приватизації, млрд. грн	0,152	0,1889	3,4	0,3	0,5	2,2
Рівень виконання, %	0,89	1,1	19,9	1,4	2,9	44

*Складено за даними Міністерства фінансів України [42]

Останньою розглянутою загрозою є світова економічна криза у 2020 році, деякою мірою викликана пандемією COVID-19, яка змусила український уряд радикально переглянути бюджет на 2020 рік. В результаті чого спостерігаємо значне скорочення доходів та збільшення видатків, до того ж з'явилися додаткові видатки на медицину та санітарні заходи – підвищені зарплати лікарям та медичному персоналу, закупівлі засобів захисту, ліків, апаратури для лікарень тощо. У результаті сукупні видатки виявились більшими за видатки 2019 року на 18 %. Дана ситуація призвела до суттєвого збільшення граничного обсягу дефіциту до 5,18 % від ВВП.

Наслідками чергової економічної кризи можуть бути: падіння цін на основні експортні товари України, зменшення попиту на українські товари на світових ринках, масове повернення трудових мігрантів та зменшення надходжень від них, збільшення вартості позикових коштів, відтік спекулятивного капіталу. Це, в свою чергу, потягне за собою наслідки другого рівня: падіння виробництва (і, відповідно, доходів бюджету), та погіршення платіжного балансу, яке викличе девальвацію національної валюти. Остання, разом з ймовірним емісійним фінансуванням бюджетного дефіциту, призведе до стрибка інфляції, а також суттєво збільшить вартість обслуговування зовнішнього боргу, та, на першому етапі, надалі зменшуватиме випуск товарів та послуг.

Разом ці явища загрожують падінням реальних доходів населення, зменшенням купівельної спроможності, збільшенням неплатежів за комунальні послуги та кредити, погіршенням фінансового стану банківської системи, збільшенням «доларизації» економіки внаслідок втрати довіри до гривні, та збільшення безробіття і тіньової економіки. Це, в свою чергу, свідчитиме про збільшення соціальних виплат на безробітних та субсидій і допомоги, підвищення соціальної напруженості в суспільстві, створення передумов для збільшення трудової міграції як тільки для неї виникне можливість.

Загроза дефолту є високо вірогідним наслідком девальвації з одночасним падінням доходів бюджету та зменшення доступності позикових коштів, особливо на тлі пікових виплат, які належить здійснити Україні протягом 2020 року.

Водночас, якщо така загрозна ситуація виникне на тлі реальних дефолтів інших країн (як це часто трапляється у випадку світових криз, на відміну від 2014-2015 років), це може спонукати кредиторів погодитися на вигідні Україні умови реструктуризації боргу, як це свого часу вдалося у 1998 році. Але у будь-якому разі наслідком стане збільшення залежності України від МФО.

Отже, дослідивши вплив загроз на економіку України, бачимо, що їх поява у результаті призводить до негативних соціально-економічних наслідків, які, своєю чергою, сприяють збільшенню бюджетного дефіциту та державного боргу.

Отож, дослідивши вплив дефіциту на боргову залежність України та її бюджетну безпеку, можна зробити наступні висновки. У сучасних умовах слід планувати і регулювати обсяг дефіциту державного бюджету і державного боргу та стимулювати їх зменшення. Постійні державні запозичення та неможливість своєчасних виплат призводить до накопичення боргів. Через це Україна може втратити свою економічну незалежність та може погіршитися загальний стан економіки, що негативно відобразиться на рівні життя населення держави.

Бюджетний дефіцит в Україні має хронічний характер, адже протягом усього дослідженого періоду державний бюджет України є дефіцитним. Так, за аналізований період дефіцит наблизився до критичного значення у 6 % до ВВП, що є наслідком зовнішніх та внутрішніх викликів пов'язаних з пандемією COVID-19 та світовою економічною кризою.

Таким чином, існування бюджетного дефіциту в країні зумовлює потребу в його фінансуванні. В Україні впродовж останніх років спостерігається зростання обсягу фінансування дефіциту державного бюджету, що безпосередньо пов'язано зі зростанням величини дефіциту. Проаналізувавши джерела покриття дефіциту можемо зробити висновок, що суттєву роль у фінансуванні бюджетного дефіциту відіграють саме запозичення, оскільки вони займають близько 98 % усіх надходжень, тому виникає проблема зростання державного боргу.

Подальше нарощування обсягів державного боргу матиме негативні наслідки для України. Ураховуючи нинішню ситуацію в країні у зв'язку з економі-

чною кризою, викликаною пандемією COVID-19, уряд повністю прибрав ліміти з обсягів державних гарантій – це означає ризик безконтрольного нарощування гарантованого державою боргу, що в результаті призведе до збільшення видатків на обслуговування боргу і, як наслідок, дефіциту бюджету та великі проблеми на наступні роки.

Для зменшення негативних наслідків Україна потребує вдосконалення механізму управління державним боргом на інституціональному рівні, вдосконалення нормативно-правової бази та підвищення рівня власного ВВП шляхом модернізації національного виробництва, а також надання переваги внутрішньому кредитуванню, що дасть змогу зменшити відтоки коштів із держави на обслуговування та погашення державного боргу України.

Зростання бюджетного дефіциту прямо не пов'язане з етапами економічного розвитку країни: воно спостерігається як у кризові періоди, так і в періоди стабільності. Це говорить про відсутність єдиної стратегії управління ним і вказує на необхідність її розробки, тому система управління дефіцитом державного бюджету потребує негайного вдосконалення та пошуку шляхів ефективного збалансування доходів та видатків державного бюджету.

Для цього слід продовжувати роботу з реформування податкової системи, зменшивши податковий тягар для товаровиробників, що провокує несплату податків до бюджету та збільшення тіньового сектору економіки, внаслідок чого недоотримується значна частина коштів до бюджету, що збільшує його дефіцит та негативно відображається на розвитку економіки та рівні життя населення.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ МІНІМІЗАЦІЇ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

3.1. Міжнародний досвід фінансування та зменшення величини дефіциту державного бюджету

Практично неможливо уявити собі державу, в якій бездоганно працюють всі фінансово-економічні важелі, стимулюючі приплив коштів в бюджет, а державні витрати не перевищують доходів. Як свідчить світовий досвід, прикладів країн, в яких оптимально вирішені проблеми бюджетного дефіциту, небагато – це, перш за все, Німеччина, Японія і Швейцарія. Навіть Сполучені Штати Америки протягом тривалого періоду щорічно мають відчутний дефіцит державного бюджету, який в останні роки досягає 200 млрд. доларів на рік, що становить 15-20% всіх витрат або 3-6% валового внутрішнього продукту. Більше того, проблема дефіциту (Збільшення внутрішнього боргу і витрат на його обслуговування) довгий час є однією з основних проблем внутрішньої політики США.

З досвіду США, обслуговування державного боргу є додатковим навантаженням на державний бюджет, що розкручує боргову спіраль через зростання дефіциту державного бюджету. А зростання останнього обтяжує економіку необхідністю постійного вишукування коштів для його погашення і, як наслідок, призводить до нового витка зростання як внутрішнього, так і зовнішнього боргу держави. Коло замикається, і для того, щоб його розірвати необхідно видозміна економічної політики країни і, насамперед законодавчої бази, кардинальне реформування банківської системи (в першу чергу, зниження ставки банківського відсотка), перегляд системи пільгування, оптимізація податкової політики.

Розгляд світового досвіду прояви бюджетного дефіциту показує, що багато процвітаючі сьогодні країни, мали в минулому значні дефіцити державного

бюджету. Так, США у період Великої депресії мали дефіцит державного бюджету в розмірі 105-230% від рівня доходів, або 50-70% від витрат, або 22-31% від валового внутрішнього продукту. В США, Німеччині, Великобританії та Франції, починаючи з 1974 р. не було жодного державного бюджету, який не мав дефіциту. До початку 90-х років бюджетний дефіцит у видатковій частині бюджету США становив – 11,6%, у Франції становив 9,6%, в Японії – 15,6%, Італії – 25,2%. Бюджетні дефіцити значно посилюють напругу на ринку позичкових капіталів, викликають зростання позичкового відсотка, перешкоджають зниженню високих процентних ставок. Резонанс від подібних дій урядів ряду країн виходить за межі національної політики. Так високий позичковий відсоток, встановлений в США в середині 80-х років, викликав значний відтік капіталів із Західної Європи та негативно відображався на економічній безпеці цих країн [16].

З посиленням несприятливих тенденцій соціально-економічного розвитку переважної більшості країн (пандемія, екологічні проблеми, терористичні загрози, старіння населення, стихійні лиха тощо) збільшився попит на державні послуги, що зумовило зростання витрат бюджету та збільшення фіскального напруження. Уповільнення темпів економічного зростання змушує уряди переглядати структуру та обсяги видатків бюджету, оптимізувати їх та припинити витрачання коштів на неефективні проекти, адже велике збільшення частки перерозподілу ВВП через бюджет негативно впливає на темпи зростання.

Впровадження системи довгострокового бюджетного планування дає змогу оцінити наявні фінансові ресурси, які необхідні для реалізації пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни, визначити резерви для зменшення бюджетних видатків та підвищення якості державних послуг.

Внаслідок фінансово-економічної кризи у світовій економіці більшість країн зазнали негативного впливу дефіциту бюджету та державного боргу. В економічних системах держав почали з'являтися різні проблеми, які пов'язані з негативною зміною економічних показників на мікро- та макрорівнях. Можемо стверджувати, дослідивши економічний розвиток деяких провідних країн, що

для більшості країн Європи пріоритетом є зменшення боргового навантаження на економіку, зниження дефіциту бюджету та подальше очікування економічного зростання. Також необхідно зазначити, що за даних умов, питання зростання не є першочерговим, адже спочатку вирішуються проблеми, пов'язані з бюджетним дефіцитом.

Всі країни-учасниці Євросони повинні дотримуватися фіскальних параметрів, встановлених Маастрихтським договором та пов'язаним з ним «Пактом стабільності та розвитку» для сектору загального державного управління. Зокрема, встановлених верхніх обмежень для щорічного дефіциту бюджету на рівні 3 % ВВП і загального боргу до 60 % ВВП. Більшість розвинених країн Євросони дотримуються встановленого обмеження щодо співвідношення дефіциту до рівня ВВП. Так, у Португалії на кінець 2019 року спостерігаємо профіцит бюджету у розмірі 0,2 %. Лише у 2015 та 2016 роках у більшості країн спостерігається невиконання даного обмеження. Так, у Іспанії рівень дефіциту до ВВП у 2015 році складає 5,2 %, у 2016 році значення знизилось на 0,9 % і становить 4,3 %, але все одно залишається досить великим. До 2020 року рівень бюджетного дефіциту в країнах не перевищував обмеження у 3 % від ВВП.

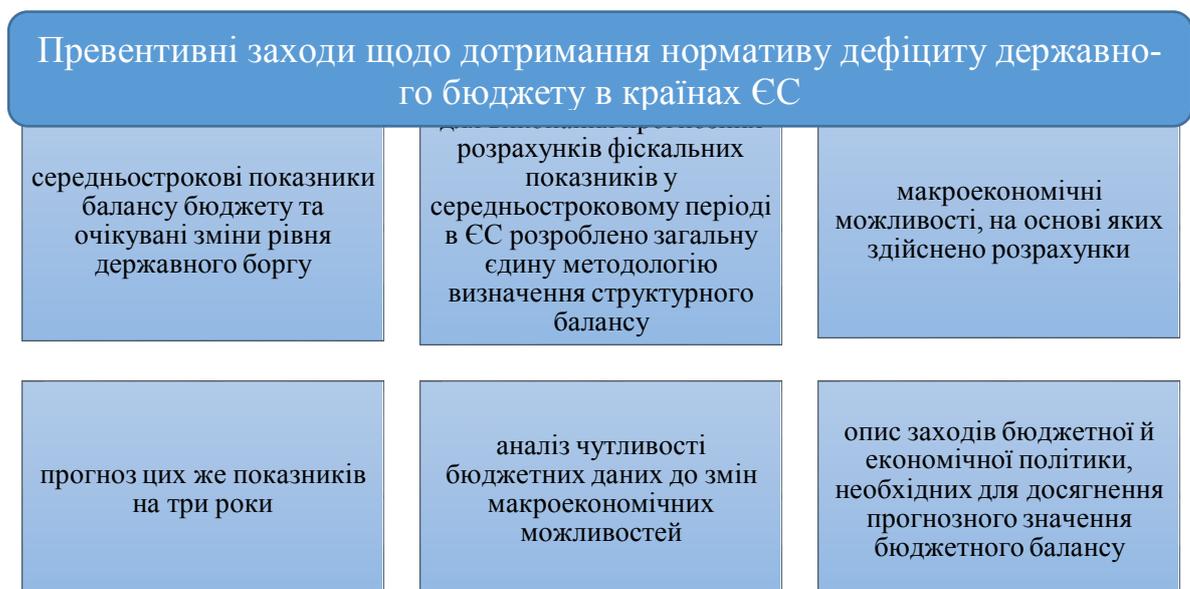

Рис. 3.1. Превентивні заходи, щодо дотримання вимог до обсягу дефіциту державного бюджету в країнах Європейського Союзу

Європейське законодавство передбачає превентивні заходи щодо дотримання вищезазначених вимог та запобігання застосуванню санкцій. Країни ЄС зобов'язані подавати щорічні стабілізаційні/конвергенційні програми, які повинні містити інформацію, що відображена на рис. 3.1. Європейська Рада зобов'язана проаналізувати подані програми і зробити відповідні публічні коментарі. Пакт про стабільність і зростання передбачає санкції за недотримання вимог, викладених у цьому документі, що відображені на рис. 3.2.

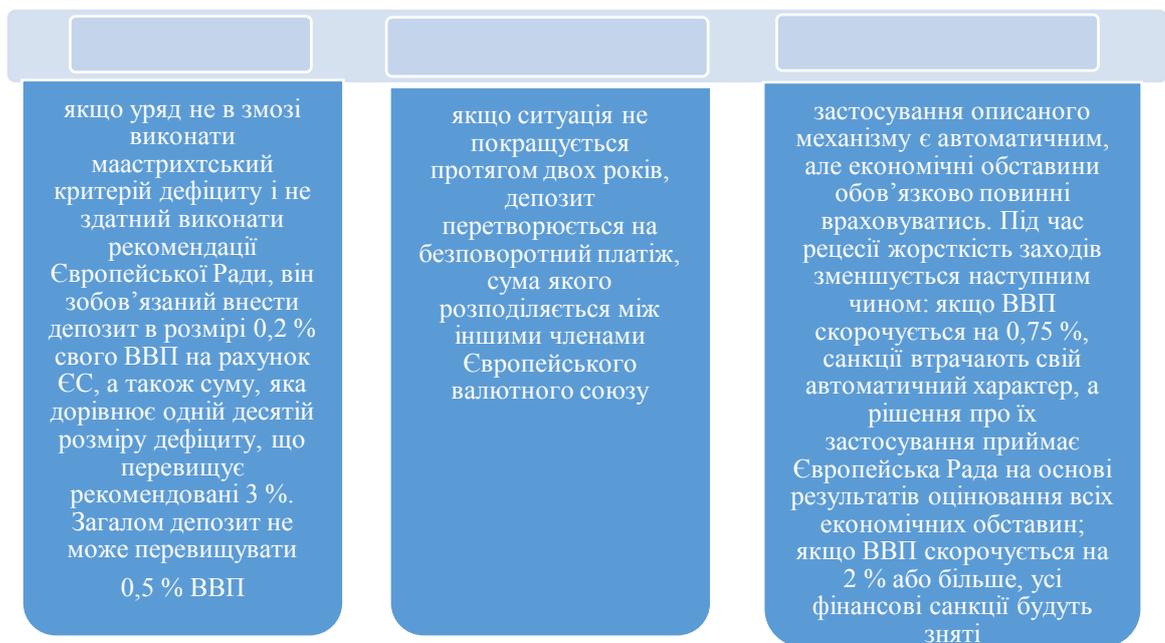

Рис. 3.2. Санкції Європейської Ради до країн ЄС, що порушують нормативу дефіциту державного бюджету

Жорсткі обмеження, застосовані в ЄС щодо дефіциту та державного боргу, призвели до постійного скорочення дисбалансів державних фінансів майже у всіх європейських країнах.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що держава повинна реалізовувати принцип збалансованості бюджету та розробляти щорічні програми для забезпечення стабільності та зростання економіки, що сприяють виконанню визначених цілей показників.

З 2008 року державні фінанси країн-членів ЄС різко погіршилися через глобальну фінансову кризу. Зниження обсягів виробництва, сукупного попиту, зростання безробіття, масштабна державна підтримка фінансового сектору, програми фіскального стимулювання спричинили збільшення бюджетного дефіциту. Єврокомісія визнала надмірний дефіцит у Великій Британії, Ірландії, Мальті, Іспанії, Франції, Греції, Угорщині. На початку 2010 року 20 з 27 країн-членів ЄС мали дефіцит, вищий за 3 % ВВП.

Глибина рецесії та обмеження кредитної сфери у використанні фіскальної політики як основного інструменту подолання кризи. У той же час ЄС покладається як на дискреційні заходи, так і на дію автоматичних стабілізаторів. Дискреційні заходи розробляються, з одного боку, національними урядами країн-членів ЄС, а з іншого – загальноєвропейськими інститутами. Так, у грудні 2008 року Європейський парламент затвердив План відновлення європейської економіки. Шляхи виходу з кризи:

- стимулювання зайнятості, підтримка попиту на робочу силу;
- підтримка купівельної спроможності населення;
- просування інновацій;
- формування впевненості.

Для досягнення цілей План передбачає бюджетну експанцію. Зокрема це наступні заходи:

- зниження податків для населення та для бізнесу (зниження ПДВ, ПДФО, внесків на соціальне страхування);
- державні інвестиції в інфраструктуру, наукові дослідження, інновації, освіту, енергоефективність;
- державна допомога бізнесу;
- збільшення державного споживання тощо.

У той же час перевага надається нарощуванню видатків бюджету, а не зниженню податків. Причиною цього є те, що податки можуть збільшити заощадження більше, ніж попит і споживання. Таким чином, як уже зазначалося,

основними інструментами оптимізації розміру бюджетного дефіциту є доходи та видатки бюджету, ефект від яких стає більш вагомим, чим критичніша економічна ситуація.

За такого регулювання дефіцит бюджету неминучий. Він виступає стабілізатором економіки. Водночас Європейська Комісія наголошує на короткотерміновому порушенні маастрихтського критерію дефіциту, який змушує національні уряди якнайшвидше дбати про відновлення економіки.

Однак, оскільки вихідна ситуація на початку кризи та економічні умови в країнах розбіжні, очевидно, що терміни виходу з рецесії можуть бути різними. Присутність процедури надмірного дефіциту може завдати шкоди тим країнам, яким потрібно більше часу для економічного відновлення. На сьогодні у зарубіжних країнах основним засобом скорочення дефіциту є збільшення розміру податків і скорочення видатків, зазвичай соціального спрямування (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Напрями скорочення дефіциту зарубіжних країн

Країна	Напрями скорочення дефіциту
Франція	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення податкового тягара; – посилена боротьба з шахрайством; – скорочення видатків на утримання центрального апарату держави; – звільнення державних службовців.
Німеччина	– скорочення витрат бюджету на охорону здоров'я та соціальну сферу
США	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення податкових пільг для великих корпорацій; – збільшення оподаткування заможних верств; – пом'якшення податкового навантаження для громадян з низьким рівнем доходу
Великобританія	<ul style="list-style-type: none"> – скорочення фінансування державних установ; – посилення контролю за ухиленням від сплати податків
Італія	– підвищення пенсійного віку

Наприклад, у Франції, для скорочення дефіциту у 2015 році, уряд збільшив податковий тягар, посилив боротьбу з шахрайством, ухиленням від сплати податків, а також збільшив податок на додану вартість. Бюджет Франції у 2015 році передбачав скорочення видатків на утримання центрального апарату дер-

жави, систему соціального захисту та підтримки населення, систему медичного страхування і місцевих бюджетів. Шляхом структурних реформ, які сприяли економічному зростанню та збільшенню рівня зайнятості населення, уряд зменшив дефіцит бюджету.

План фінансової стабілізації у 2015-2017 роки пропонував заощадити витрати в розмірі 50 млрд. євро, для того щоб привести показник дефіциту бюджету у відповідність до європейських стандартів у розмірі 3 % ВВП у 2015 році. Таким чином, за рахунок скорочення державних видатків у 2017 році дефіцит країни склав 2,9 % від ВВП, що не перевищує критичного рівня у 3 % вперше після фінансової кризи 2008 року.

Для зменшення дефіциту бюджету у Франції у 2019 році звільнено 4500 державних службовців, а ще 10000 планується скоротити у 2020 році. Крім того, пенсії, сімейні і житлові пільги більше не будуть прив'язані до інфляції, тобто, будуть підвищуватися повільніше.

У свою чергу, уряд Німеччини, для збалансування бюджету здійснював скорочення витрат бюджету на охорону здоров'я, соціальну сферу, захист навколишнього середовища.

Для скорочення дефіциту Американський уряд здійснював скорочення податкових пільг для великих корпорацій, збільшення оподаткування заможних верств та пом'якшення податкового навантаження для громадян з низьким рівнем доходу.

У середньостроковій перспективі скорочення дефіциту федерального бюджету буде досягнуто за рахунок скорочення федеральних видатків, а решта – шляхом податкової реформи та заощадженні витрат на обслуговування державного боргу. Таким чином, від впровадження реформи охорони здоров'я додаткові надходження до федерального бюджету у 2019 році склали 409,2 млрд. дол. США, зокрема від скасування пільг за сплатою внесків на медичне страхування – 120,2 млрд. дол., від збільшення акцизних податків на медичне страхування – 32,0 млрд. дол., від акцизу на виробників та імпортерів медичного обладнання – 20,0 млрд. дол.

Уряд Великобританії для збалансування бюджету у 2019-2020 роках зробив такі кроки:

- скорочення фінансування державних установ;
- реформування пенсійної системи країни (підвищення пенсійного віку до 69 років);
- посилення контролю за ухилення від сплати податків, шахрайством і помилками у системах соціальних виплат.

Уряд Італії також застосовує підвищення пенсійного віку – з 2018 року пенсійний вік для жінок підвищився до 66 років.

Слід зазначити, що довготривалий дефіцит може не бути суттєвою перешкодою для фінансування розвитку країни. Наприклад, США має значний щорічний дефіцит, але це не заважає їм бути розвиненою, незалежною державою. У цьому питанні важливо контролювати ліміт бюджетного дефіциту, який може стати критичним і довести країну до дефолту.

Ефективна фінансова політика повинна базуватися на оптимізації фінансових ресурсів держави та їх ефективному використанні. Прикладом є досвід тих провідних країн, у яких діють фінансові правила, що передбачають незмінні обмеження бюджетних параметрів.

Так, наприклад, у Об'єднаному Королівстві застосовується «золоте правило», згідно з яким під час економічного циклу уряд здійснює запозичення лише для інвестиційних цілей, а не для фінансування поточних витрат, а також «правило стійкості інвестицій», згідно з яким відношення чистого державного боргу до ВВП протягом економічного циклу повинно бути стабільним та обумовленим.

Замість того, в Японії та Нідерландах часто використовують правило державних фінансів, яке забезпечує баланс поточних доходів і витрат бюджету, що актуально для України. Крім того, в умовах поглиблення світової економічної рецесії, урядова політика повинна зосереджуватися на усесторонній підтримці вітчизняних товаровиробників, забезпеченні стабільності банківської системи та збалансуванні грошово-кредитної політики НБУ.

У США було розроблено кілька механізмів контролю за дефіцитом:

1. Боргові обмеження. Десятиліттями федеральний уряд встановлював обмеження щодо рівня державного боргу, що не повинно обмежувати державні запозичення, а отже і рівня дефіциту (подібна практика застосовується в Україні). Ефективність даного механізму виявилась незадовільною, адже ліміти державного боргу, затверджені політиками без перерви зростають.

2. У 1985 році Сполучені Штати прийняли закон про збалансований бюджет та надзвичайний контроль за дефіцитом, відомий як закон Гремма-Рудмена-Холлінгза. Механізм досягнення балансу бюджету передбачав:

- досягнення запланованого дефіциту бюджету до початку фінансового року;
- застосування механізму секвестру бюджетних витрат, якщо під час виконання бюджету перевищено максимальний розмір запланованого показника бюджетного дефіциту;
- затвердження витратків бюджету, фінансування яких не підлягає секвестру (зокрема, соціальні програми, програми покращення добробуту, соціальні виплати). Для деяких статей витрат секвестр було обмежено (наприклад, для Medicare, студентського кредитування). Усі інші видатки були розподілені на дві групи: внутрішні та оборонні. Необхідна сума скорочення витрат була розподілена порівну між двома групами, які фактично взяли на себе все навантаження секвестру.

3. У 1990 р. Сполучені Штати прийняли закон про посилення бюджету. Він включав такі ключові положення, які безпосередньо впливали на процедури бюджетного процесу:

- видатки бюджету поділяються на дві групи: обов'язкові (затверджені законодавством) та дискреційні (вводяться спеціальними положеннями про бюджетні призначення);
- для обов'язкових видатків та законодавства про бюджетні надходження було запроваджено принцип оплати праці (PAYGO). Даний принцип означає, що пропозиції щодо зменшення доходів або збільшення видатків мож-

ливі тільки при відповідному зменшенні інших видатків або збільшення доходів. У той же час, принцип повинен задовольнити бюджетні показники наступних п'яти фінансових років;

– введено максимальні значення показників бюджетного дефіциту, що коригуються згідно стану економіки (інфляція, процентні ставки) та технічних чинників (податкове законодавство);

– секвестр застосовується лише до тієї групи видатків, які порушують встановлені норми.

Аналізуючи досвід інших країн світу щодо мінімізації бюджетного дефіциту, варто звернути увагу на Ірландію та Іспанію. Наприклад, в Ірландії уряд використовує багатолітні фіскальні плани. В Іспанії оголошено про кумулятивну фіскальну консолідацію (безпосередньо зосереджену на видатках).

Отже, дослідивши міжнародний досвід управління дефіцитом бюджету, можемо виокремити низку заходів, які варто вжити для подолання бюджетного дефіциту України, а саме: зменшити видаткову частину бюджету; збільшувати дохідну частину бюджету за рахунок збільшення оподаткування заможних верств населення та послаблення податкового тягара для малозабезпечених громадян; посилити контроль за випадками ухилення від сплати податків, тобто детінізувати економіку; скоротити кількість громадян зайнятих у державному секторі економіки; вдосконалення та розширення фінансових правил, що передбачають постійні обмеження бюджетних параметрів.

3.2. Проблеми та напрями скорочення дефіциту державного бюджету України

Фінансування бюджетного дефіциту здійснює неоднозначний вплив на розвиток країни. Досягнення позитивних результатів досить часто супроводжується виникненням негативних наслідків. В періоди економічних криз і фінансових потрясінь проблеми зведення бюджету з дефіцитом і забезпечення його фінансування значно ускладнюються.

Структура та динаміка державного бюджету є ключовим показником фінансового стану будь-якої держави. Постійний дефіцит державного бюджету викликає проблеми, пов'язані з нездатністю держави забезпечити ефективне виконання своїх функцій, а також із втратою довіри світових кредитних інституцій і подальшого здорожчання позикових коштів.

Існують глибинні, загальні проблеми бюджетного дефіциту, що властиві будь-якій державі, в якій видатки бюджету перевищують доходи, і конкретні, особливі причини, що мають місце в окремій країні. Глибинними причинами бюджетного дефіциту в Україні є спад виробництва, зниження ефективності функціонування галузей економіки і підприємств, не виважена соціально-економічна політика в державі.

Основні проблеми, які впливають на зростання дефіциту державного бюджету України, на сучасному етапі відображені на рисунку 3.1.

Рис. 3.3. Основні проблеми дефіциту державного бюджету України

В Україні управління фінансуванням дефіциту державного бюджету доцільно зорієнтувати на запобігання загострення ситуації у фінансовій сфері. Для цього слід збільшити інвестиційні видатки бюджету і витрати на підтримку вітчизняного бізнесу, а також посилити стимулювання внутрішнього попиту. Необхідною є фінансова підтримка державних банківських установ, спрямована на зміцнення їх стійкості за рахунок нарощування статутних капіталів. Потребують підтримки програми стимулювання організованих заощаджень населення та обмеження відпливу депозитів.

Збалансування державного бюджету реалізовується за допомогою проведення урядом стабілізаційної фіскальної політики. Таким чином, український вчений-економіст Ю. Петленко виділяє такі особливості фіскальної політики держави:

- 1) найважливішим інструментом бюджетно-податкової політики є дефіцит бюджету, що являє собою результат фінансової діяльності держави відповідно до можливостей її економічного та соціального розвитку;
- 2) фінансова діяльність держави стосовно регулювання дефіциту державного бюджету виражається у втручанні в економіку, з одного боку, шляхом реалізації політики формування доходів бюджету, а із іншого – як механізм стимулювання діяльності суб'єктів господарювання;
- 3) втручання держави в економіку впливає на макроекономічний баланс – сукупний попит та сукупну пропозицію, а також направлене на зменшення негативного впливу економічних циклів на стабільність ділової активності [63].

Варто зазначити, що на стан державного бюджету впливають не лише дискреційні заходи (ДЗ) фіскальної політики, а й циклічні коливання. Наприклад, протягом стадії зниження виробництва стан державного бюджету погіршується, тобто дефіцит державного бюджету збільшується або виникає, тоді як під час економічного зростання з'являються протилежні наслідки.

Для того щоб розрізнити ступінь впливу на державний бюджет дискреційних заходів фіскальної політики та циклічних коливань, необхідно відрізня-

ти потенційний та фактичний баланс бюджету. Загалом формула бюджетного сальдо (БС) може бути представлена таким чином:

$$\text{БС} = \text{ЧП} - \text{ДЗ}, \quad (3.1)$$

де ЧП – чисті податки; ДЗ – дискреційні фіскальні заходи (у грошовому вираженні).

Різниця між потенційними та фактичними залишками бюджету полягає в тому, що вони обумовлюються різним обсягом ВВП як доходу, від якого залежить сума чистих податків.

Потенційне бюджетне сальдо (БСП) – це величина, яка забезпечується в умовах повної зайнятості в країні. Цей показник відображає, якою може бути різниця між доходами та витратами державного бюджету, за умови, що економіка досягла б потенційного рівня ВВП (ВВПп):

$$\text{БСП} = (\text{ВВПп} * \text{СКЧП}) - \text{ДЗ}, \quad (3.2)$$

де СКЧП – середній коефіцієнт чистих податків, який відображає їх відношення до ВВП; (ВВПф*СКЧП) – обсяг чистих податків.

Фактичне бюджетне сальдо (БСф) – це величина, що забезпечується за умови фактичного рівня зайнятості в країні, тобто за наявності фактичного рівня ВВП (ВВПф):

$$\text{БСф} = (\text{ВВПф} * \text{СКЧП}) - \text{ДЗ}, \quad (3.3)$$

Порівнюючи потенційне і фактичне бюджетне сальдо, можна зробити два наступних висновки:

1. Циклічне падіння виробництва зумовлює певні втрати надходжень до державного бюджету. Такі втрати відображаються за допомогою циклічного бюджетного сальдо (БСц), яке розраховується як різниця між потенційним і фактичним бюджетним сальдо:

$$\text{БСц} = \text{БСп} - \text{БСф}, \quad (3.4)$$

2. Потенційне бюджетне сальдо не враховує вплив циклічного спаду економіки країни на державний бюджет, тому цей показник здатний відображати рівень ефективності бюджетно-податкової діяльності держави. Наприклад, в умовах неповної зайнятості доречно проводити стимулюючу фіскальну політику, в результаті чого потенційне бюджетне сальдо повинно зменшуватись, що говорить про ефективну бюджетну політику держави. Якщо ж рівень БСп збільшується, це свідчить про неефективність бюджетної діяльності держави, тому що дискреційна політика не виконує свою стабілізаційну функцію: державні витрати занижені та/або чисті податки завищені.

І навпаки, в умовах повної зайнятості доцільно проводити стримуючу фіскальну політику, в результаті чого потенційне баланс бюджету повинен збільшуватись, що є ознакою ефективної бюджетної політики. Якщо ж БСп зменшується, це свідчить про неефективність діяльності державного бюджету, оскільки дискреційна політика не виконує своєї стабілізуючої функції: державні видатки завищені та/або чисті податки занижені.

Отже, динаміка фактичного бюджетного сальдо не завжди відображає правильну відповідь щодо рівня бюджетної ефективності фіскальної політики, але лише показник динаміки потенційного балансу бюджету може чітко відповісти на це питання.

Дискреційна фіскальна політика, основною функцією якої є ефективне використання ресурсів державного бюджету, завжди вирішує складну дилему:

збалансування державного бюджету або стабілізація економіки. Ця альтернатива особливо гостра в умовах падіння виробництва, викликаного дефіцитом сукупного попиту. З одного боку, для припинення спаду виробництва потрібно застосувати стимулюючі фінансові заходи, а з іншого – така політика спричинить збільшення бюджетного сальдо, тобто направить бюджет до дефіцитного стану.

Збалансування державного бюджету може здійснюватись за допомогою наступних методів (рис.3.4).

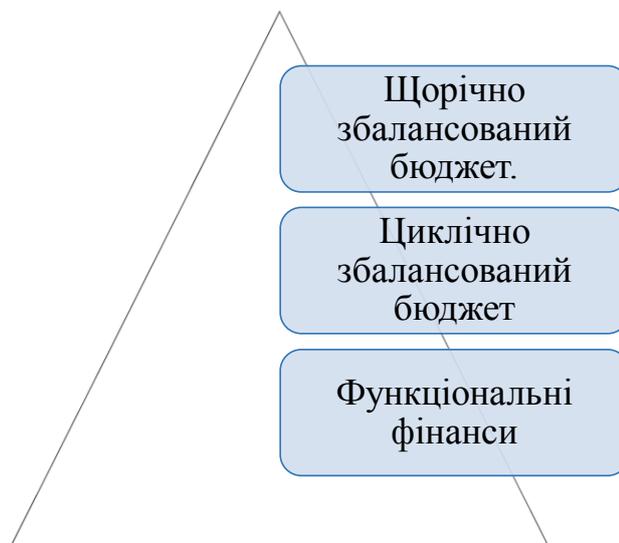

Рис.3.4. Методи збалансування державного бюджету

1. Щорічно збалансований бюджет. Політика річного збалансування бюджету призводить до посилення економічних циклів, тобто є проциклічною. Наприклад, якщо безробіття зростає (під час падіння виробництва), доходи знижуються, внаслідок зменшується база оподаткування, через те дохідна частина бюджету зменшується.

Крім того, зростають видатки бюджету (допомога по безробіттю тощо), маємо дефіцит бюджету. Якщо за цих умов для запобігання утворенню дефіциту державного бюджету розпочати збалансовувати бюджет, потрібно буде збільшувати податки та/або зменшувати видатки, відповідно до цього вже депресивний стан економіки буде погіршуватись. Якщо, навпаки, спостерігаємо повну зайнятість та інфляцію, то база оподаткування зростатиме, а видатки бюджету

ту зменшуватимуться, що, в свою чергу, призведе до профіциту бюджету. За цих умов для збалансування бюджету потрібним буде зменшення податків та/або збільшення видатків, що призводитиме до посилення інфляції.

2. Циклічно збалансований бюджет. Циклічне збалансування бюджету забезпечує одночасну реалізацію антициклічної політики уряду та збалансування бюджету, однак останнє не проводиться щорічно.

Таким чином, під час рецесії уряд зменшує податкове навантаження та збільшує видатки, свідомо дозволяючи посилення дефіциту бюджету, а під час економічного зростання діє навпаки: збільшує податкове навантаження та зменшує видатки, свідомо дозволяючи збільшення профіциту бюджету.

Однак загалом збалансування бюджету спостерігається протягом усього економічного циклу. Основна проблема полягає в тому, що економічні цикли не є однорідними за тривалістю та глибиною. Більш того, стадія зростання і стадія занепаду не завжди проходять протягом однакових періодів часу.

3. Функціональні фінанси. Прихильники системи функціональних фінансів ставлять за першочергове завдання макроекономічної політики збалансування економіки, тоді як меті збалансованого бюджету відводиться другорядна роль. На їхню думку, державний бюджет не є предметом стабілізації як самоціллю, головне – збалансування економіки, і не має значення, досягається це за допомогою утворення дефіциту чи профіциту бюджету. Уряд має великі, майже безмежні можливості фінансування дефіциту бюджету.

Спираючись на концепцію функціональних фінансів, сучасна фіскальна політика допускає можливість використання незбалансованого бюджету, що стосується насамперед дефіцитного бюджету. Якщо необхідною умовою стабілізації економіки є дефіцит бюджету, то, з одного боку, держава свідомо йде на її формування, а з іншого – передбачає конкретні джерела його фінансування.

Вибір оптимального співвідношення між деякими джерелами фінансування є серйозною проблемою фіскальної політики. Загально визнано, що найбільшою загрозою економіці в цій ситуації є емісія грошей, використання якої як джерела фінансування дефіциту бюджету призводить до неконтрольованої

інфляції, знецінює заощадження домогосподарств, підриває стимули до довгострокових інвестицій, посилює дефіцит державного бюджету.

З метою обмеження емісії у багатьох країнах незалежність національних емісійних банків від уряду закріплена у конституції, а обсяг грошово-кредитної емісії регулюється парламентом.

Немає безболісних джерел фінансування дефіциту державного бюджету, саме через це ефективною може бути лише зважена бюджетно-податкова політика, відповідно до якої держава повинна постійно коригувати обсяг своїх видатків, враховуючи зміни отриманих доходів, і вдаватися до державних позик лише у випадку, якщо останні зможуть у перспективі створити джерела для власного повернення.

Сьогодні більшість країн світу, включаючи Україну, мають хронічний дефіцит бюджету, що зумовлює поглиблення фінансової нестабільності, оскільки вони сприяють розвитку інфляційних процесів в економіці та відволікають вагому частку грошових ресурсів з приватного сектора.

Поспішне усунення дефіциту державного бюджету за відсутності реальних кроків для стабілізації самої економіки може лише ускладнити і без того складне фінансове становище в країні та створити додаткові перешкоди на шляху виходу з кризи якомога швидше. Неефективність фінансової політики в Україні протягом періоду незалежності пояснюється відсутністю чітко визначених та сформульованих орієнтирів соціального розвитку, цілей та стратегічних завдань на довгострокову перспективу, що призвело до невизначеності ролі держави, особливо щодо змісту та інструментів цієї політики.

Важливим кроком у спробах зменшити дефіцит державного бюджету в Україні може стати створення оптимальної моделі фіскальних правил, що відповідали б критеріям прозорості, гнучкості, чіткості визначення, адекватності, сумісності, простоти, підтримки з боку інших напрямків макроекономічної політики.

За відсутності даних правил спроби подолати бюджетний дефіцит є нецілеспрямованими, безсистемними та мають хаотичний характер. На основі дося-

гнень світової економічної науки та практики, побудова моделі фіскальних правил для України повинна включати такі етапи:

- вибір нормативно-правового інструментарію, що визначить правила та буде регламентувати їх використання (напр., Конституція, закони, локальні підзаконні акти);
- визначення виду фіскальних правил;
- постановка загальної мети введення фіскальних правил;
- установлення строків досягнення поставлених цілей, необхідних для контролю ефективності роботи фіскальних правил;
- деталізація суб'єктів (органів державного управління й місцевого самоврядування) та операцій (певних статей доходів, витрат чи запозичень), щодо яких застосовуватимуться фіскальних правил;
- визначення межових значень для конкретних контрольних показників;
- установлення умов відхилення від дотримання вимог, установлених фіскальних правил;
- призначення контролюючих застосування фіскальних правил суб'єктів;
- чітке визначення стадій контролю дотримання фіскальних правил (напр., під час складання бюджету, його затвердження, за фактом його виконання);
- розроблення санкцій за порушення фіскальних правил [68].

Згідно з фіскальними правилами у процесі складання, розгляду, затвердження й виконання державного бюджету доцільно щорічно проводити комплекс тактичних заходів, спрямованих на збалансування бюджету та зменшення обсягів його дефіциту.

Фінансування дефіциту державного бюджету може бути виправданим лише в тому випадку, якщо темпи зростання ВВП країни перевищують темпи

зростання державного та місцевих бюджетів, а також витрат на обслуговування державного боргу.

У світовій економічній теорії та практиці одним із найважливіших способів боротьби з бюджетним дефіцитом стали фіскальні правила, які широко використовуються завдяки тенденції до децентралізації бюджетних систем з метою уникнення макроекономічної дестабілізації. Фіскальні правила від потреб бюджетної системи у ресурсах та інституціональних особливостей країн, а також суворо обмежені на всіх стадіях бюджетного процесу та набувають форм законодавчих норм, процедур бюджетного процесу і межових показників (рис.3.5):

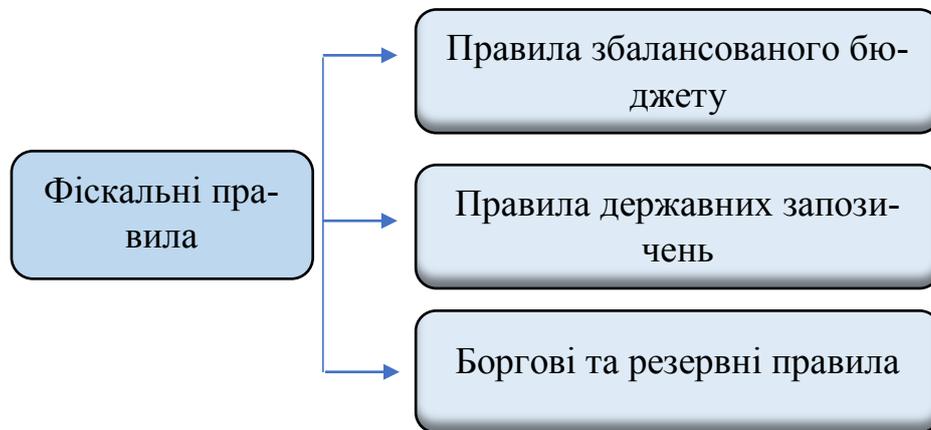

Рис.3.5. Фіскальні правила боротьби з бюджетним дефіцитом

Правила збалансованого бюджету. Між правил збалансованого бюджету центральне місце займає «золоте правило» державних фінансів, яке передбачає збалансованість бюджетних доходів і витрат, тобто дефіцит бюджету не може перевищувати загальних обсяг державних інвестицій (Японія, Німеччина, США), циклічна бюджетна збалансованість (Данія, Нідерланди, Швейцарія) і встановлення критичного розміру відношення дефіциту бюджету до ВВП країни (країни Європейського Союзу).

Правила державних запозичень. Серед правил щодо обмеження та заборони державних запозичень можна виокремити такі: заборона внутрішніх дер-

жавних запозичень (застосовується в країнах із недостатньо розвиненими фінансовими ринками, наприклад, Індонезія), заборона державних запозичень у центрального банку країни (Європейський Союз, Японія, США) і обмеження обсягу державних запозичень до минулорічних обсягів дефіциту бюджету країни (Бразилія, Єгипет, Марокко).

Боргові та резервні правила. Боргові правила допускають встановлення обмежень на розмір співвідношення обсягу державного боргу до ВВП країни, а резервні – пов'язані із формуванням спеціальних фондів для запобігання фінансових криз, коли виникає потреба у підтримці соціальних виплат на тлі скорочення дохідної частини державного бюджету.

В умовах, коли фіскальна політика орієнтується на розширення державного сектора економіки, обсяг податків, що створюють стимулюючий економічний ефект, та бюджетних видатків повинні збільшуватись, і навпаки: якщо фіскальна політика спрямована на підтримку приватного сектора, обсяг податків та бюджетних видатків має зменшуватися, що призведе до значного зниження інфляції. Однак, проведення «жорсткої» фіскальної політики не завжди ефективно, оскільки її спрямованість на збалансування державного бюджету та зменшення обсягів чи подолання бюджетного дефіциту знижує ступінь «автоматичної» стабільності економіки країни та викликає часті коливання податкових ставок, що знижує інвестиційну активність усередині країни, та перерозподіляє поточні доходи суб'єктів господарювання на користь майбутніх поколінь.

Крім фіскальних правил, під час складання і виконання державного бюджету варто проводити комплекс тактичних заходів, спрямованих на скорочення дефіциту бюджету:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу, внесення необхідних змін у закони і нормативно-правові акти, які б забезпечили збалансування державного бюджету на всіх стадіях бюджетного процесу;
- використання прогресивних технологій бюджетного планування й регулювання, спрямованих на визначення реальних обсягів бюджетних доходів

та видатків, і складання бюджетів на багатоваріантній основі, унаслідок чого можна оптимально збалансувати бюджети всіх рівнів;

- удосконалення трансфертної політики та підвищення ефективності трансфертних платежів, зокрема, зменшення виплат непродуктивним галузям національного господарства;

- пошук реальних резервів збільшення доходної частини державного бюджету, зокрема, збільшення кількості об'єктів оподаткування за рахунок створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності;

- відмова від концепції дефіцитного фінансування (ситуація, за якої видатки, що перевищують заплановані доходи, фінансуються за рахунок додатково отриманих доходів і залучених бюджетних джерел);

- протидія відмиванню «брудних» грошей, дієва підтримка державній програмі детінізації національної економіки та посилення відповідальності керівників усіх ланок державного управління за нецільове використання бюджетних коштів;

- запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів, зокрема, скорочення витрат на державне управління, ліквідація необґрунтованих та малоефективних економічних і соціальних пілґ тощо [37].

Зазначимо, що проблема подолання дефіциту державного бюджету України є однією із найважливіших і суперечливих фінансових проблем.

Боротьба із дисбалансом бюджету України розпочалася з прийняття Програми економічних реформ Президента України «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», нової редакції Бюджетного кодексу, прийняття Податкового кодексу та Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи».

Підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що вплив бюджетних процесів на економічну ситуацію в країні є визначальною віхою визначення та проведення макроекономічної стабілізаційної політики. Класичними напрямками скорочення дефіциту бюджету є збільшення доходів бюджету, зменшення його видаткової частини, зовнішні та внутрішні запозичення. Проте

необхідно враховувати позитивні й негативні аспекти застосування кожного з них та виробляти всередині кожного із цих інструментів ефективні заходи зі стимулювання зменшення дефіциту державного бюджету.

До основоположних заходів, покликаних покращити процес збалансування державного бюджету України, можна віднести такі: удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу, використання прогресивних технологій бюджетного планування та регулювання, удосконалення трансфертної політики й підвищення ефективності трансфертних платежів, пошук реальних резервів збільшення доходної частини державного бюджету, відмова від концепції дефіцитного фінансування, протидія відмиванню «брудних» грошей, запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів тощо.

В умовах же економічної кризи можемо виділити п'ять кроків, які сформовані на основі досвіду проходження попередніх криз, що допоможуть мінімізувати вплив рецесії на економіку та збалансувати якнайшвидше державний бюджет України (рис.3.6).

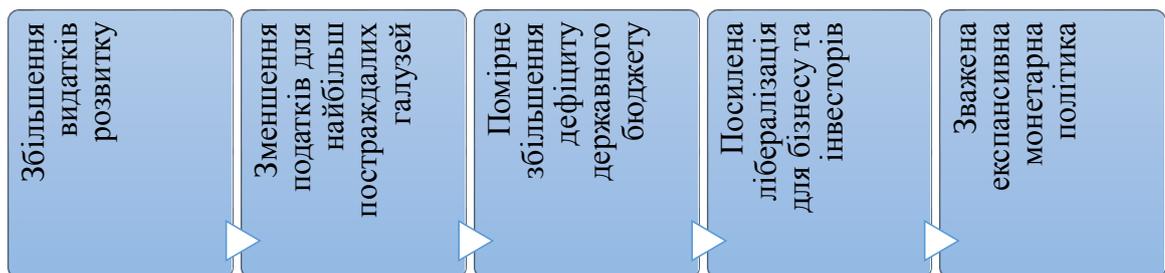

Рис.3.6. Напрями мінімізації дефіциту державного бюджету України

Першим кроком є збільшення видатків розвитку. Уряд країни повинен збільшувати не «видатки споживання» (зарплати, пенсії, субсидії), а «видатки розвитку» (інвестиції, приватизація). Це дозволить підняти економіку, адже 1 грн, витрачена на заробітну плату чиновникам, – це одна додаткова гривня до ВВП, а 1 грн на будівництво доріг, – це дві додаткові гривні до ВВП. В економіці це так званий «мультиплікативний ефект». Дана додаткова гривня і буде джерелом для заробітної платні, пенсій та субсидій;

На наступному етапі необхідно зменшувати податки для найбільш постраждалих галузей. Необхідно досягти балансу між зменшенням податків та збільшенням витрат розвитку. В іншому випадку додатковий дефіцит бюджету може призвести до підвищення рівня державного боргу;

Третім кроком є помірне збільшення дефіциту державного бюджету для пошуку фінансових ресурсів на розвиток та зменшення податків. У сучасних умовах 2020 року це можливо лише через додаткові запозичення від Міжнародного валютного фонду. Дані запозичення є найдешевшими та вони сприяють зменшенню вартості запозичень на зовнішніх (ОЗДП) і внутрішніх (ОВДП) ринках. Потрібно втримувати рівень запозичень нижче 60 %, а у випадку затяжної рецесії – нижче 80 %;

Наступним етапом є посилення лібералізації для бізнесу та інвесторів. Необхідно спрощувати процедури, дозволи та зменшувати бюрократію. Уряд країни повинен створювати для підприємців нові стимули, щоб вони могли підтримувати докризові об'єми виробництва чи рівні надання послуг. Адже криза – це зменшення ділової активності, а зменшення бюрократії посилює ділову активність.

Останнім кроком є зважена експансивна монетарна політика: помірне зменшення облікової ставки, щоб не допустити росту інфляції. Експансивна монетарна політика стимулюватиме попит на грошові ресурси – оскільки кредити стають дешевшими, та буде збільшуватись бізнес-активність; споживання через зменшення дохідності збережень – при зменшенні дохідності збережень населення то компанії схилитимуться в бік споживання; споживання через незначне збільшення інфляції – зменшення облікової ставки призведе до збільшення інфляції, опосередкованим та позитивним ефектом під час кризових явищ є те, що дохідність збережень падає через знецінення грошей. В цьому випадку Національному банку України необхідно знайти баланс між інфляцією і зменшенням темпів падіння економіки.

До основних напрямів активізації бюджетної політики з питань фінансування дефіциту державного бюджету слід віднести наступні:

– ресурси, залучені з метою фінансування дефіциту бюджету, доцільно направляти на посилення інвестиційної діяльності держави та поліпшення умов забезпечення економічного зростання, задоволення потреб для впровадження інновацій;

– мобілізовані кошти необхідно використовувати для вирішення економічних і соціальних проблем з урахуванням не тільки поточних, але й середньострокових і довгострокових перспектив, спираючись на визначення пріоритетних напрямів політики держави;

– у майбутньому погашення боргових зобов'язань має бути рівномірним і не має призводити до перевантаження бюджетної системи у кожному конкретному періоді;

– залучення ресурсів державою не повинно негативно впливати на розвиток вітчизняного бізнесу та проведення міжнародних фінансових операцій, а навпаки має стимулювати їх;

– для стабілізації фінансового розвитку країни слід шляхом вжиття заходів щодо антиінфляційного регулювання обмежити вплив фінансування дефіциту бюджету на розбалансування її грошово-кредитної системи та зростання інфляційних очікувань серед населення країни, що забезпечить додаткове залучення інвесторів.

Використання бюджетного дефіциту належить до важелів активної бюджетної політики, спрямованої на прискорення економічного зростання та вирішення соціальних проблем. В Україні формування бюджету з дефіцитом зумовлюється тим, що в нашій державі є значна потреба в проведенні реформ у різних сферах, фінансуванні розвитку інфраструктури, підвищенні якості адміністративних і соціальних послуг та виведення населення на більш високий рівень життя.

Проте в Україні використання дефіцитного державного бюджетного фінансування не можна розцінювати як виважене. Наслідком цього стало недостатнє державне фінансування розвитку національної економіки, проведення структурної перебудови, формування ринкової інфраструктури та реформуван-

ня інших сфер господарського комплексу, що не однозначно відобразилось на економічному стані держави.

Отже, можна зробити висновок, що бюджетний дефіцит не є унікальним явищем і існує майже у всіх країнах світу, але для деяких країн – це негативне явище, яке безпосередньо впливає на економічний розвиток, а для деяких – нормальне явище, бо при невисокому рівні дефіциту вони продовжують розвиватися і функціонувати (США, країни ЄС).

Дослідили, що сьогодні у більшості зарубіжних країнах основним засобом скорочення дефіциту є збільшення розміру податків і скорочення видатків, зазвичай соціального спрямування.

Проаналізувавши міжнародний досвід мінімізації бюджетного дефіциту, були досліджені методи скорочення дефіциту бюджету в Україні. До основоположних заходів, покликаних покращити процес збалансування державного бюджету України, можна віднести такі: удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу, використання прогресивних технологій бюджетного планування та регулювання, удосконалення трансфертної політики й підвищення ефективності трансфертних платежів, пошук реальних резервів збільшення доходної частини державного бюджету, відмова від концепції дефіцитного фінансування, протидія відмиванню «брудних» грошей, запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів тощо.

В Україні мінімізацію дефіциту державного бюджету доцільно зорієнтувати на запобігання загострення ситуації у фінансовій сфері. Для цього слід збільшити інвестиційні видатки бюджету і витрати на підтримку вітчизняного бізнесу, а також посилити стимулювання внутрішнього попиту та облігації внутрішньої державної позики.

ВИСНОВКИ

У випускній роботі було досліджено теоретичні засади формування та мінімізації дефіциту державного бюджету, оцінено рівень дефіциту державного бюджету України та сформовано напрями мінімізації дефіциту з урахуванням міжнародного досвіду.

За результатами проведеного дослідження було досягнуто мету роботи, а саме: здійснено дослідження дефіциту державного бюджету України та обґрунтування напрямів його мінімізації. За результатами дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Визначено, що бюджетний дефіцит є складним економічним явищем, яке полягає у перевищенні видатків над постійними доходами бюджету. Присутність дефіциту державного бюджету означає, що у плановому році до бюджету включені відповідні видатки держави, які не мають грошового забезпечення. Таке явище небажане для держави та часто вважається негативним. Однак, дефіцит зовсім не вказує на незбалансованість бюджету у цілому, адже у процесі його складання та затвердження визначаються потрібні джерела фінансування дефіциту. Різноманітність видів дефіцитів бюджету, які розглядаються в науковій літературі, обумовлена здебільшого необхідністю здійснення контролю за обсягом державного боргу та відображення цілей фіскальної політики.

2. Узагальнено причини виникнення дефіциту державного бюджету, що пов'язані з обмеженістю держави грошовими ресурсами для забезпечення наповнення бюджету необхідними доходами, а також непомірним збільшенням видатків бюджету не враховуючи фінансові можливості та інфляційні процеси, розбалансуванням грошового обігу і системи розрахунків, недосконалою інвестиційною, податковою і кредитною політикою. Наслідками існування дефіциту державного бюджету є розкручування боргової спіралі, коли через необхідність фінансування дефіциту виникає державний борг, обслуговування котрого призводить до формування ще більшої величини дефіциту у наступному періоді.

3. Систематизовано джерела покриття дефіциту державного бюджету, котрі визначаються бюджетною політикою конкретної держави. Виявили, що на сьогоднішній день найпоширенішим методом фінансування дефіциту бюджету в Україні є неемісійний метод, а саме: залучення коштів із внутрішніх та зовнішніх джерел. Двома ключовими характеристиками джерела фінансування є форма та умови його залучення, а також тип кредитора, що надав відповідні ресурси. Також, охарактеризували фінансування дефіциту, що можливе з використанням інфляційних та неінфляційних джерел.

4. Проаналізовано загальний стан державного бюджету України, доходи якого у 2020 році були недоотримані в порівнянні з плановими показниками через кризу, зумовлену карантинними обмеженнями. Разом з тим через цю ж причину суттєво зростають видатки, при чому темпи росту видатків більші ніж темпи росту доходів у результаті чого збільшується дефіцит державного бюджету України, що в свою чергу призводить до поглиблення фінансової нестабільності, оскільки сприяє розгортанню інфляційних процесів в економіці, та відволікає значну частину грошових ресурсів із приватного сектору. Виявлено, що бюджетний дефіцит в Україні має хронічний характер, адже протягом усього дослідженого періоду державний бюджету України є дефіцитним, що свідчить про нездатність держави розраховуватись за своїми зобов'язаннями після покриття усіх передбачених бюджетом видатків.

5. Обґрунтовано, що існування бюджетного дефіциту в країні зумовлює пошук ефективних джерел його фінансування. Згідно Бюджетного кодексу в Україні таких джерел чотири, проаналізувавши їх можемо зробити висновок, що вагоме місце у фінансуванні бюджету займають запозичення, а саме зовнішні та внутрішні, оскільки вони займають 98 % усіх надходжень. Переважання внутрішніх над зовнішніми, деякою мірою, можна пояснити наявністю валютних ризиків. Дана структура запозичень частково є вигідною для економіки, оскільки знижуються курсові різниці та залежність від зовнішніх кредиторів. Вибираючи між внутрішніми та зовнішніми джерелами необхідно також врахо-

увати, що держава володіє важелями впливу на внутрішніх кредиторів, це полегшує реструктуризацію та управління заборгованістю.

6. Проведено оцінку впливу дефіциту державного бюджету на боргову залежність та бюджетну безпеку України зробили відповідні висновки. У сучасних умовах слід планувати і регулювати обсяг дефіциту державного бюджету та державного боргу, та стимулювати їх зменшення. Постійні державні запозичення та неможливість своєчасних виплат призводить до накопичення боргів. Через це Україна може втратити свою економічну незалежність та може погіршитися загальний стан економіки, що негативно відобразиться на рівні життя населення держави. З'ясовано, що за аналізований період дефіцит не перевищував критичного значення у 6 % до ВВП, але у 2020 рік фактичний показник наблизився до критичної межі.

7. Систематизовано міжнародний досвід мінімізації бюджетного дефіциту, котрий не є унікальним явищем і існує майже у всіх країнах світу, і визначено напрями мінімізації дефіциту державного бюджету України, серед яких удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу, використання прогресивних технологій бюджетного планування та регулювання, удосконалення трансфертної політики й підвищення ефективності трансфертних платежів, пошук реальних резервів збільшення доходної частини державного бюджету, протидія відмиванню «брудних» грошей, запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів, посилити контроль за випадками ухилення від сплати податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. №2456 – VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. № 50–51. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Про Державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14.04.2020 р. №5 ст.31, зі змінами та доповненнями. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-IX>
3. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15.12.2020 р. № 1082-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>
4. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 04.09.2015 р. №13 ст.91, зі змінами та доповненням. Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
5. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738
7. Бюджетна декларація України на 2020-2022 роки. Режим доступу: <http://nizhyn-budget.org/static/file/budzetna-deklaracia-na-2020-2022-roki.pdf>
8. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. Т. 1. С. 66.
9. Меглаперідзе А. С. Фінанси : навч. посібник. К. : ЦУЛ, 2013. – 420 с.
10. Чала Н. Д., Лазоренко Л.В. Бюджетна система: навч. посіб. К. : Знання, 2010. 223с.

11. Варналій З. С., Бугай Т. В., Онищенко С. В. Бюджетний процес в Україні: стан та проблеми інституційного забезпечення. Полтава: ПолтНТУ, 2014. 271 с.
12. Чугунов И.Я, Пасечный Н.Д. Дефицит бюджета как важный инструмент системы бюджетного регулирования. *Бизнес Информ.* 2016. № 5 (1). С. 171 – 174.
13. Лещук В. Причини і наслідки формування бюджетного дефіциту в Україні Режим доступу : <http://fem.sumdu.edu.ua/images/stories/conf/out/23.pdf>
14. Машко А. І., Тимчук О. Й. Суспільно-політичні детермінанти дефіциту бюджету. *Інноваційна економіка.* 2011. №2. С. 195 – 201.
15. Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей. М.: Гелиос АРВ, 2002. 352 с.
16. Федосов В.М., Юрій С.І. Бюджетна система: підруч.. К. Центр учбов. Літератури. 2012. 871с.
17. Коляда Т. А., Косминіна О. С. Бюджетний дефіцит України: сутність, причини виникнення та особливості управління. *Modern economics.* 2018. № 12. С. 100-105. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2018_12_17.
18. Дворецька Г. Державний бюджет України: Аналіз, тенденції, проблеми. *Ринок цінних паперів України.* 2008. №7-8. С.31-39.
19. Юрій С.І., Федосов В.М. Фінанси : підручник. К. : Знання, 2008. 611 с.
20. Єпіфанов А., Д'яконова І. , Сало І. Бюджет України : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 201 с.
21. Жадько К. С., Гончарова Є. В. Фінансово-економічна сутність дефіциту державного бюджету та його вплив на соціально-економічне життя країни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2015. Вип. 11. С. 208–211. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_11_49.
22. Нечаюк І.Б. Шляхи подолання негативних наслідків бюджетно дефіциту в державі. *Економічний форум.* 2019. Вип.1. С. 209 –213.

23. Кириленко О. П. Формування інституційного забезпечення прозорості бюджетного процесу в Україні. *Фінанси України*. 2017. № 8. С. 80-94. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2017_8_6
24. Довгань Л.П., Пімонова І.О. Теорія і практика фінансування дефіциту державного бюджету України на сучасному етапі. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 118-125.
25. Пасічний М.Д. Фінансування бюджетного дефіциту в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2010. № 3. 68–80 с.
26. Stiglitz J. Economics of the public sector. Third edition. W. W. Norton & Company. – 1999. –Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1892961>
27. Дем'янишин В.Т. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні. *Вісник ТНЕУ*. 2015. № 5. С.120 – 123.
28. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.6. С. 180-185.
29. Клець Л.Є. Бюджетний менеджмент. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 640 с.
30. Машко А. Дефіцит бюджету: сутність, причини виникнення та проблеми управління. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2012. Вип. 2 (7). С. 308-314. Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12maitpu.pdf>.
31. Глухова В.І., Покутня М.В. Дефіцит державного бюджету та його погашення. *Фінансова політика та інвестиції*. 2010. №1. С.17.
32. Мацедонська Н.В., Вовк В.К. Проблема дефіциту бюджету України та шляхи його збалансування. *Ефективна економіка та менеджмент: теорія і практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 14–15 листопада 2014 р.). Дніпропетровськ: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 89–92.

33. Паєнтко Т.В. Інституціональна природа дефіциту бюджету та державного боргу в Україні. *Економіка промисловості*. 2013. № 1-2 (61-62). С. 181-187.
34. Степанова А.І. Фінансування дефіциту державного бюджету України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2010. №2. С.127.
35. Кухарська Г.З. Бюджетна політика як інструмент розвитку економіки. *Економічна наука*. 2019. № 2. С. 109 – 115. Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2019/14.pdf
36. Довгань Л.П., Пімонова І.О. Теорія і практика фінансування дефіциту державного бюджету України на сучасному етапі. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. – 2012. № 1. С. 118-125.
37. Мигович Т. Роль видатків бюджетів у соціально-економічному розвитку України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2010. № 6. С. 36-43.
38. Коляда Т. А. Джерела фінансування дефіциту бюджету: тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України. *Бізнес Інформ*. 2015. №2. С. 215-222.
39. Машко А.І. Внутрішні запозичення як джерело фінансування дефіциту бюджету. *Формування єдиного наукового простору Європи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Тези доп. (м. Тернопіль, 24-26 жовт. 2007р.)*. Тернопіль: ТНЕУ, 2007. С. 118 – 120.
40. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2020 рік. Урядовий кур'єр. Режим доступу : https://ukurier.gov.ua/media/files/2021-2/26_P8-9.pdf
41. Висновки про виконання Державного бюджету України за 2020 рік. Київ: Рахункова палата України, 2020. Випуск 9–1. Режим доступу: <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=851>
42. Офіційний сайт Міністерства фінансів. Режим доступу: <https://minfin.com.ua/>

43. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
44. Офіційний сайт Національного банку України. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
45. Офіційний сайт Фонду державного майна України. Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/>
46. Рівень бюджетного дефіциту в країнах світу. Eurostat. Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
47. Адонін С. В., Ізюмська В. А. Особливості дефіциту державного бюджету України на сучасному етапі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. С. 108-111.
48. Матвійчук Н. М., Бурлачук Н. Ю., Маршук Л. М. Особливості бюджетного дефіциту України в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2015. С. 31-33.
49. Каліновський Р.О. Вплив бюджетного дефіциту на реалізацію стабілізаційної політики держави. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка*. 2018. №1 (196). С. 57-64.
50. Пасічний М.Д. Дефіцит державного бюджету в умовах трансформаційної економіки України. *Наукові праці НДФІ*. 2009. № 1. С. 10– 18.
51. Onyshchenko S., Varnalii Z. Ukraine budget security: foundations and directions of provision in terms of digital economy development. *Economic security at risks: findings from the digitalization of national economy. monograph. University of Economy in Bydgoszcz. Poland Publishing House*. 2019. P.117-132.
52. Пастернак-Таранушенко Г.А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави (з викладенням основ філософії екосистейту). *Національний інститут проблем міжнародної безпеки*. Режим доступу: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb5&issue=2001_1-2.
53. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (Методологія оцінки та механізм забезпечення).: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: 08.04.01; Інститут економічного прогнозування НАН України. К., 2000. 36 с.

54. Онищенко С. В. Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення: монографія. К.: Знання України, 2017. 450 с.
55. Варналій З.С., Буркальцева Д.Д., Саєнко О.С. Економічна безпека України : проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. К.: Знання України, 2011. 299 с.
56. Онищенко С.В. Класифікація загроз бюджетній безпеці держави в умовах фінансової глобалізації. *Економіка і регіон*. 2014. № 2 (45). С. 107 – 113.
57. Пугач О.А. Класифікація та систематизація загроз економічній безпеці держави в системі національної безпеки. *Економіка і організація управління: Збірник наукових праць Донецького національного університету (м. Вінниця)*. 2014. Випуск № 1 (17) - 2 (18). С. 206 – 214.
58. Нечаюк І. Б. Основні проблеми подолання бюджетного дефіциту в Україні. *Екон. форум*. 2013. № 4. С. 207–211.
59. Семено М. В. Дефіцит державного бюджету та шляхи його подолання. URL: <http://intkonf.org/semenom-v-defitsit-derzhavnogo-byudzhetu-ta-shlyahi-yogo-podolannya/>
60. Кудряшов В. П. Фіскальні дисбаланси і заходи щодо їх обмеження в ЄС. *Економіка України*. 2014. № 10. С. 79-96.
61. Осецька Д. В. Фіскальні правила в механізмі макроекономічної політики : міжнародний досвід. *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Економіка. 2014. № 1. С. 105-112
62. Мацедонська Н. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом / Н. В. Мацедонська // Глобальні і національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3. – С. 732-735.
63. Петленко Ю. Теоретичні та методологічні аспекти фіскальної політики держави / Ю. Петленко, Є. Милованова // Вісн. Київ. ун-ту. Економіка. – 2017. – № 1 (190). – С. 28–35. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/190-1/4>.
64. Чугунов І.Я., Тарасюк М.В., Канєва Т.В. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України. Київ, 2016. 236 с. Режим доступу: <http://dspace>.

uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9459/1/Особливості%20системних%20банківських%20криз%20у%20глобальному%20середовищі_Збірник%20матеріалів%20конференції.pdf

65. Даниленко А. І. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку: моногр. / А. І. Даниленко, А. А. Гриценко, В. В. Зимовець. – К.: Національна академія наук України. – 2010. – 456 с.

66. Коляда Т.А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. 396 с.

67. Пасічний М.Д. Бюджетний дефіцит у системі фінансової політики України. *Вісник ДДФА. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 137–144.

68. Варналій З. С., Коваленко К.В., Онищенко С. В., Савич І. В. Державне бюджетування України: сутність та основні детермінанти: монографія. К.: Знання України, 2016. 395 с.

69. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом. *Світ фінансів*. 2011. № 3–4. С. 102–110.

70. Волошнюк Н.В., Мавдрик О.О. Дефіцит державного бюджету України та проблеми управління ним. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5/119.pdf>

71. Белей С. І., Дембіцька А. В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом. *Молодий вчений*. 2018. № 11(2). С. 1060-1062. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_11%282%29__133

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Показники виконання Державного бюджету України за 2019-2020 роки, млрд. грн

Показники	Державний бюджет						Загальний фонд				Спеціальний фонд			
	2019 рік, млрд грн	2020 рік, млрд грн	темп росту		питома вага		2019 рік, млрд грн	2020 рік, млрд грн	темп росту		2019 рік, млрд грн	2020 рік, млрд грн	темп росту	
			%	млрд грн	2020 %	зміна до 2019, у в.п.			%	млрд грн			%	млрд грн
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
ДОХОДИ, у т.ч.:	998,3	1076,0	107,8	77,7	100,0	-	879,8	877,6	99,7	-2,2	118,5	198,4	167,4	79,9
Податкові надходження, у т.ч.:	799,8	851,1	106,4	51,3	79,1	-1,0	737,5	733,4	99,4	-4,1	62,3	117,7	189,1	55,4
Податок та збір на доходи фізичних осіб	110,0	117,3	106,7	7,3	10,9	-0,1	110,0	117,3	106,7	7,3	-	-	-	-
Податок на прибуток підприємств	107,1	108,7	101,5	1,6	10,1	-0,62	107,1	95,8	89,5	-11,3	0	13	-	-
Рентна плата за користування надрами	41,3	47,1	114,2	5,9	4,4	0,2	41,3	26,2	63,6	-15,0	0	21	-	-
Акцизний податок:	123,4	138,3	112,1	14,9	12,9	0,50	72,0	73,2	101,6	1,2	51,3	65,1	126,8	13,8
з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	69,9	80,4	115,1	10,6	7,5	0,5	61,7	68,4	110,8	6,6	8,2	12,1	147,9	3,9
з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	53,5	57,8	108,2	4,4	5,4	0,0	10,3	4,9	47,1	-5,5	43,1	53,0	122,8	9,8
у т.ч. надходження коштів від громадян при легалізації автомобілів на іноземних номерах	4,1	0,001	0,03	-4,1	0,000	-	-	-	-	-	4,1	0,001	-	-4,1
Податок на додану вартість:	378,7	400,6	105,8	21,9	37,2	-0,7	376,3	391,8	104,1	15,5	2,4	8,767	-	6,4
з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з врахуванням відшкодування ПДВ (сальдо):	88,9	126,5	142,2	37,6	11,8	2,8	88,9	117,7	132,4	28,8	-	8,8	-	-
ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	240,8	269,6	111,9	28,8	25,1	0,9	240,8	260,8	108,3	20,0	-	8,8	-	-
відшкодування ПДВ	-151,9	-143,1	94,2	8,8	-13,3	1,9	-151,9	-143,1	94,2	8,8	-	-	-	-
з ввезених на територію України товарів	289,8	274,1	94,6	-15,6	25,5	-3,5	287,4	274,1	95,4	-13,3	2,4	0,0003	-	-2,4
у т.ч. надходження коштів від громадян при легалізації автомобілів на іноземних номерах	2,4	0,000	0,01	-2,4	0,000	-	-	-	-	-	2,4	0,0003	-	-2,4
Ввізне мито	29,9	30,2	101,2	0,3	2,8	-0,2	22,8	21,5	94,6	-1,2	7,1	8,7	122,4	1,6
у т.ч. надходження коштів від громадян при легалізації автомобілів на іноземних номерах	0,7	0,000	0,01	-0,7	0,000	-	0	-	-	-	0,7	0,0001	-	-0,7
Неподаткові надходження, у т.ч.:	186,8	213,0	114,0	26,2	19,8	1,1	134,3	134,3	100,0	0,1	52,5	78,6	149,8	26,1
Частина чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилючається до відповідного бюджету, та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність	46,3	70,7	152,8	24,4	6,6	1,9	46,3	66,9	144,5	20,6	0	3,9	-	-
Кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України "Про Національний банк України"	64,9	42,7	65,8	-22,2	4,0	-2,5	64,9	42,7	65,8	-22,2	-	-	-	-
Власні надходження бюджетних установ	46,2	69,0	149,3	22,8	6,4	1,8	-	-	-	-	46,2	69,0	149,3	22,8

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
ВИДАТКИ	1075,1	1288,1	119,8	213,0	100,0	-	953,0	1099,2	115,3	146,2	122,2	188,9	154,6	66,8
Загальнодержавні функції (без обслуговування боргу)	48,9	44,1	90,2	-4,8	3,4	-1,1	44,0	40,8	92,7	-3,2	4,9	3,3	67,2	-1,6
Обслуговування боргу	119,2	119,7	100,4	0,5	9,3	-1,8	119,2	119,7	100,4	0,47	-	-	-	-
Оборона	106,6	120,4	112,9	13,7	9,3	-0,57	101,3	115,4	113,9	14,1	5,3	5,0	93,4	-0,4
Громадський порядок, безпека та судова влада	142,4	157,7	110,7	15,3	12,2	-1,0	118,1	140,0	118,5	21,9	24,3	17,7	72,9	-6,6
Економічна діяльність	72,4	169,0	233,5	96,6	13,1	6,4	30,4	55,6	182,9	25,2	41,9	113,3	270,3	71,4
Охорона навколишнього природного середовища	6,3	6,6	105,1	0,32	0,5	-0,07	5,3	6,0	114,9	0,79	1,1	0,6	55,9	-0,5
Житлово-комунальне господарство	0,11	0,09	-	-0,02	0,007	-0,003	0	0,0	-	-	0,11	0,09	-	-0,02
Охорона здоров'я	38,6	124,9	323,9	86,4	9,7	6,1	36,6	121,4	331,2	84,7	1,9	3,6	184,9	1,6
Духовний та фізичний розвиток	10,0	9,8	98,6	-0,1	0,8	-0,2	9,7	9,7	100,4	0,0	0,31	0,13	42,5	-0,18
Освіта	51,7	52,9	102,3	1,2	4,1	-0,7	33,8	35,3	104,5	1,5	17,8	17,5	98,2	-0,32
Соціальний захист та соціальне забезпечення	218,6	322,7	147,6	104,1	25,1	4,7	210,1	319,4	152,0	109,2	8,5	3,4	39,5	-5,2
Міжбюджетні трансферти	260,3	160,2	61,5	-	12,4	-11,8	244,4	135,8	55,6	-	15,9	24,3	152,6	8,4
				100,1						108,5				
КРЕДИТУВАННЯ	4,2	5,5	130,8	1,3	-	-	-4,3	-5,1	-	-0,8	8,5	10,7	-	2,1
Надання кредитів	11,5	15,0	130,5	3,5	-	-	2,6	4,0	-	1,4	8,9	11,0	-	2,2
Повернення кредитів	-7,3	-9,5	130,3	-2,2	-	-	-6,9	-9,1	-	-2,2	-0,4	-0,4	-	-0,02
ФІНАНСУВАННЯ, у т.ч.:	81,0	217,6	-	136,6	-	-	68,8	216,5	-	147,6	12,2	1,1	-	-11,0
Запозичення	425,7	639,6	-	213,9	-	-	409,8	621,5	-	211,8	15,9	18,1	-	2,1
внутрішні	345,9	389,2	-	43,3	-	-	345,9	389,2	-	43,3	-	-	-	-
зовнішні	79,8	250,4	-	170,6	-	-	63,8	232,4	-	168,5	15,9	18,1	-	2,1
Погашення	-345,2	-385,5	-	-40,3	-	-	-345,2	-385,5	-	-40,3	-	-	-	-
внутрішні	-261,4	-239,9	-	21,5	-	-	-261,4	-239,9	-	21,5	-	-	-	-
зовнішні	-83,8	-145,6	-	-61,8	-	-	-83,8	-145,6	-	-61,8	-	-	-	-

Додаток Б

Доходи державного бюджету України у 2014-2019 рр., млн. грн

Роки	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	534694,8	616274,8	793265,0	928108,3	998278,9
План	475939,2	595163,1	731031,2	917879,4	1026131,8
1. Податкові надходження	409417,5	503879,4	627153,7	753815,6	799776,0
1.1 Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	79838,3	114154,6	141945,3	188624,1	217040,4
1.1.1. Податок на доходи фізичних осіб	45062,0	59810,5	75033,4	91741,8	109954,0
1.1.2. Податок на прибуток підприємств	34776,3	54344,1	66911,9	96882,3	107086,3
1.2. Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	39803,8	44092,2	48661,1	45265,7	46746,9
1.3. Внутрішні податки на товари та послуги	241563,0	325628,5	422274,1	493360,6	502048,1
1.3.1. Податок на додану вартість	178452,4	235506,0	313980,6	374508,2	378690,2
1.3.2. Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	38783,8	55116,3	66303,7	71143,8	69897,1
1.3.3. Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	24326,8	35006,2	41989,7	47708,6	53460,8
1.3.4. Податок на додану вартість з вітчизняних товарів	39688,0	54052,7	63450,4	79130,9	88929,8
1.3.5. Податок на додану вартість з імпортованих товарів	138764,3	181453,3	250530,2	295377,3	289760,4
1.4. Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	40300,8	20371,0	24541,8	27076,6	30086,0
1.4.1. ввізне мито	-	-	23898,4	26560,4	29855,4
1.4.2. вивізне мито	-	-	643,5	516,2	230,6
1.5. Збори на паливно-енергетичні ресурси	7245,4	279,0	-12,1	-6,2	-0,3
1.6. Місцеві податки та збори			695,1	-	-
1.7. Інші податки та збори	666,2	-645,8	-10951,6	-505,1	3855,0
2. Неподаткові надходження	120006,5	103635,2	128402,3	164676,5	186684,2
2.1. Доходи від власності та підприємницької діяльності	71084,8	51589,9	71553,7	87170,4	114414,8
2.3. Інші неподаткові надходження	7507,7	9944,3	10882,6	12399,9	15762,6
2.4. Власні надходження бюджетних установ	26405,6	34074,3	35528,3	46692,6	46129,0
3. Доходи від операцій з капіталом	171,4	191,5	286,9	657,5	183,0
3.1. Надходження від продажу основн капіталу	33,3	37,1	39,8	33,6	30,0
3.2. Надходження від реалізації державних запасів товарів	103,6	117,9	182,0	573,2	76,0
3.3. Кошти від продажу землі і нематер активів	34,5	36,5	65,1	50,8	77,0
4. Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1800,3	4109,4	1607,4	1464,8	1139,9
5. Цільові фонди	155,0	287,7	29847,1	187,5	1770,8
6. Офіційні трансферти	3144,0	4171,6	5967,7	7306,3	8725,0

Додаток В

Видатки державного бюджету України в розрізі функціональної класифікації,

млн. грн

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Планове значення	436762,0	527893,7	667815,5	800026,3	991700,0	1112130,0
Виконання плану у %	98,5	109,3	102,5	104,9	99,4	96,5
Фактичне значення	430217,8	576911,4	684743,4	839243,7	985842,0	1072891,5
Загально-державні функції	65825,8	103116,7	117925,6	142446,9	162949,9	168206,5
у т.с. Обслуговування держборгу	47976,7	84505,4	95794,2	110456,1	115431,2	119247,6
У % до загальнодержавні функції	72,9	82,0	81,2	77,5	70,8	70,9
Оборона	27363,4	52005,2	59348,9	74346,2	97024,0	106627,7
Громадський порядок, безпека, судова влада	44619,0	54643,4	71671,1	87845,0	116875,6	140151,2
Економічна діяльність	34410,7	37135,4	31412,3	47000,1	63600,7	72365,1
Охорона навколишнього середовища	2597,0	4053,0	4771,6	4739,9	5241,2	6316,2
Житлово-комунальне господарство	111,5	21,5	12,5	16,9	296,9	108,0
Охорона здоров'я	10580,8	11450,4	12456,3	16729,1	22617,9	38561,6
Духовний та фізичний розвиток	4872,4	6619,2	4958,9	7898,1	10107,1	9967,0
Освіта	28677,9	30185,7	34825,4	41140,2	44323,4	51657,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	80558,2	103700,9	151965,5	144478,3	163865,6	218628,6
у т.с. Соціальний захист пенсіонерів	75813,9	94811,6	142586,2	133458,6	150091,0	182270,1
Міжбюджетні трансферти	130600,9	173980,0	195395,3	272602,9	298939,7	260302,0

Додаток Г

Видатки державного бюджету України в розрізі економічної класифікації,

млн. грн

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Поточні видатки	559429,4	658111,8	798581,9	916042,3	998942,6
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	79854,6	105348,2	134779,2	171258,5	210073,1
Використання товарів та послуг	87324,1	95842,8	122116,0	157548,2	182067,9
Обслуговування боргових зобов'язань	86808,4	97374,5	111480,2	116297,3	119933,8
у т.с. Обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань	60054,2	64148,2	73046,4	74975,6	74269,7
у т.с. Обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань	26754,1	33226,2	38433,7	41321,7	45664,1
Поточні трансферти	183093,6	199457,8	274721,5	297695,2	255326,7
Соціальне забезпечення	104051,7	153282,5	148982,1	166624,8	223458,3
у т.с. Виплата пенсій та допомоги	95882,2	143764,6	134649,7	151244,5	182885,9
Інші поточні видатки	18297,0	6806,1	6503,0	6618,3	8082,7
Капітальні видатки	17482,0	26631,6	40661,8	69799,7	73948,9
Придбання основного капіталу	11619,8	15042,1	18495,8	32668,5	30868,0
Капітальні трансферти	5862,2	11589,6	22166,0	37131,2	43080,9
Усього	576911,4	684743,4	839243,7	985842,0	1072891,5

ЗМІНИ ДО ДЕРЖБЮДЖЕТУ-2020

ДІЯЧІ
ТРАДИЦІОНАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ
ТА АНАЛОГІ

ГОЛОВНІ ЦИФРИ

ВВП
-3,9%

Рівень безробіття
9,4%

Курс гривні
29,5 грн/дол

Інфляція
8,7%

ДОХОДИ
(млрд грн)

975,8

менше на
119,7

ВИДАТКИ
(млрд грн)

1 266,4

більше на
82,4

ГРАНИЧНИЙ

ОБСЯГ

ДЕФІЦИТУ (млрд грн)

298,4

ВИДАТКИ ДЕРЖБЮДЖЕТУ ЗРОСЛИ ЗА РАХУНОК:

створення Фонду боротьби з коронавірусом

64,67 млрд грн

збільшення фінансування Національної служби здоров'я України

15,8 млрд грн

збільшення видатків Пенсійного фонду

29,7 млрд грн

обслуговування державного боргу

3,3 млрд грн

збільшення Резервного фонду на

3 млрд грн

Джерело: Закон № 3279-д

Бюджет 2020

Кабінет Міністрів України

2019 2020

Мінімальна зарплата
4173 → 4723

Оборона та безпека
5,45% ВВП

Соцсфера
294 млрд

Пенсії - 173 млрд
+806 млн грн надбавки самотнім пенсіонерам

Субсидії - 48 млрд

Оборона та безпека
245,8 млрд

Міноборони - 130 млрд

МВС - 93 млрд

Дорожня інфраструктура
73,7 млрд

+10,1 млрд

1195,3 млрд грн.

Охорона здоров'я
113,3 млрд

Освіта
145,1 млрд

Обслуговування держборгу
141,5 млрд

2019 2020

Освіта і наука
138 → 155,5

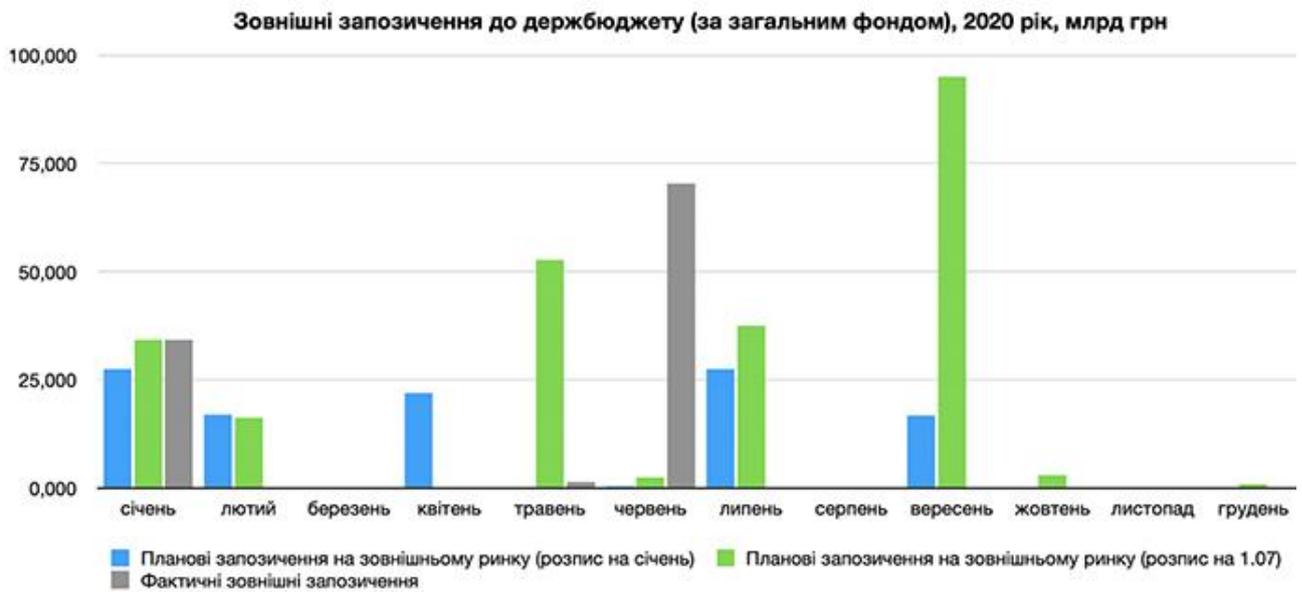
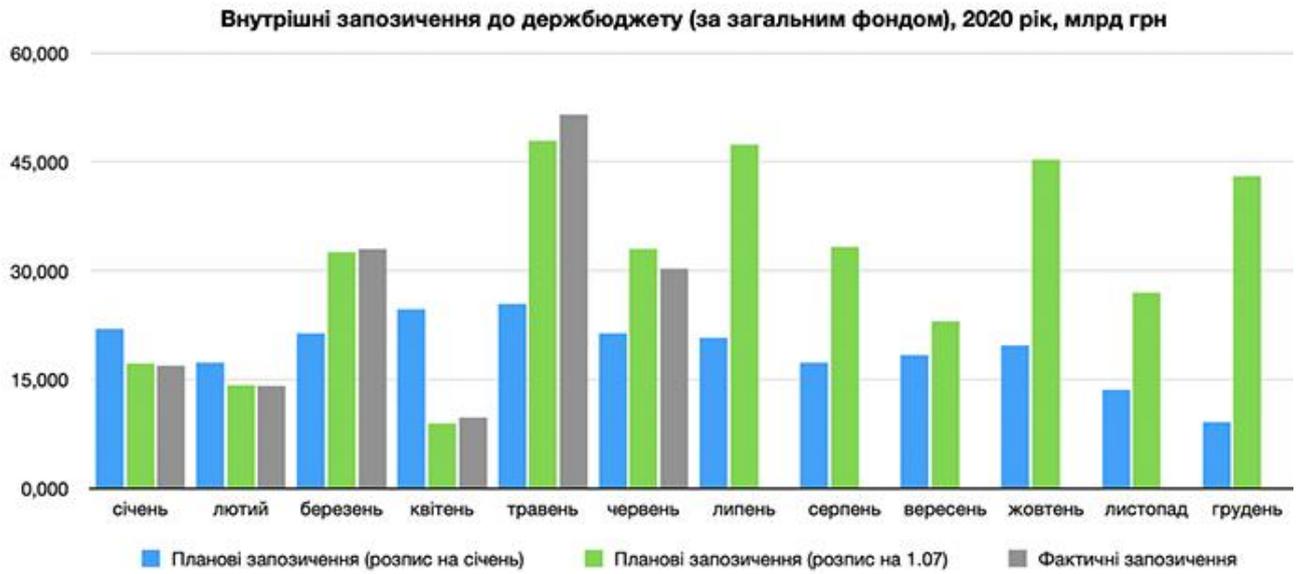
Охорона здоров'я
98,2 → 113,3

Культура
5,4 → 6,4

Інформаційна сфера
1,9 → 2,8

Джерела: Мінфін, Державна казначейська служба України [42, 43].

Додаток Ж

Державний та гарантований державою борг України за останні 5 років

	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019	31.12.2020	30.04.2021
						<i>млрд. дол. США</i>
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	70,97	76,31	78,32	84,37	90,25	91,33
Державний борг	60,71	65,33	67,19	74,36	79,90	81,37
Внутрішній борг	24,66	26,84	27,49	35,02	35,39	36,26
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на в	24,57	26,76	27,41	34,93	35,32	36,19
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансо	0,09	0,08	0,08	0,09	0,07	0,07
Національний банк України	0,09	0,08	0,08	0,09	0,07	0,07
Зовнішній борг	36,05	38,49	39,70	39,34	44,51	45,12
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнато	13,68	14,52	13,39	12,34	15,68	15,50
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів у	1,68	1,76	1,73	1,63	1,55	1,52
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземни	0,00	0,00	0,40	1,41	2,16	1,77
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на з	19,04	20,47	22,47	22,27	23,35	24,56
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,65	1,75	1,71	1,70	1,77	1,76
Міжнародний Валютний Фонд	1,65	1,75	1,71	1,70	1,77	1,76
Гарантований державою борг	10,26	10,97	11,13	10,00	10,35	9,95
Внутрішній борг	0,70	0,47	0,37	0,39	1,14	1,29
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на в	0,59	0,32	0,22	0,18	0,86	0,61
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансо	0,12	0,15	0,16	0,22	0,28	0,68
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Зовнішній борг	9,56	10,50	10,76	9,61	9,21	8,67
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнато	7,02	8,18	8,56	8,06	7,84	7,38
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів у	0,15	0,10	0,05	0,00	0,00	0,00
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземни	2,28	2,10	2,03	1,44	1,25	1,17
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,11	0,12	0,11	0,11	0,12	0,12
Міжнародний Валютний Фонд	0,11	0,12	0,11	0,11	0,12	0,12